

USE

ULUSLARARASI SOSYOLOJİ VE EKONOMİ DERGİSİ

SAYI EDITÖRÜ

DR. BEKİR KOCADAŞ

SUNUŞ

Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi (USE) Dergisi, birbirinden kıymetli makaleleri içeren ilk sayısıyla yayın hayatına başlamıştır. Dünyadaki ve Türkiye’deki sosyoloji ve ekonomi araştırmaları üzerine odaklanmış olan USE, yayın politikası bakımından da hem yerel hem de küyerel yayınlara ulaşmayı amaçlamaktadır.

Sosyoloji, toplumsal yapıyı, insanlar arası ilişkileri ve toplumdaki değişmeleri inceleyen bilim olarak popülaritesi artan bir bilim alanıdır. Aynı şekilde, toplumsal bilimlerden olan ekonomi bilimi de her dönem önemini kaybetmeyecek ve arttıracak yapıda bir bilim alanıdır. Toplum bilim ve toplumsal kurumlardan ekonomi kurumunun bilimi olan ekonominin ortak odaklanışı şeklinde bir bilimsel derginin yokluğunun farkında olan İKSAD Ailesi, bu önemli ihtiyacı hissederek USE Dergisi’nin faaliyetlerine başlanmış ve sonuçlandırmıştır.

İnsanların hisleri, heyecanları, aşkları, korkuları, nefretleri vs. gibi sosyal psikolojik boyutlu özelliklerinin yanı sıra, içinde yaşadıkları toplumun kültürü, değerleri, inançları, alışkanlıkları, örf ve adetleriyle iktisadi faaliyetlerde bulunmak özelliğinden dolayı, sosyolojik ekonomi disiplininin önemi çok büyüktür. Bundan dolayı ekonominin arka planını anlamamanın anahtarı olabilecek sosyal psikolojik ekonomi izahları dergimizin ana yayın felsefesinin lokomotifini oluşturacaktır. Ancak dünyanın disiplinler arası yaklaşıma verdiği önemden dolayı da yakın konuları da göz ardı etmek gerekmemektedir. Doğal olarak onlara da açık olunacaktır.

Önemli sosyal sorunlara ağırlık verilen bu ilk sayıda toplumsal yapı sorunları ciddiyetle ele alınmıştır. Önemli bir düşün gerçeğe dönüşümü diye adlandırılabilinecek olan USE’nin Türk ve Dünya bilim hayatına hayırlı ve uğurlu olmasını ve daha nice güçlü sayılarla okuyucularının hizmetinde bulunmasını temenni ediyorum.

11.06.2018

Prof. Dr. Mustafa TALAS

EDİTÖR
EDITOR IN CHIEF
PROF. DR. MUSTAFA TALAS

YÖNETİCİ EDİTÖRLER
MANAGING EDITORS
ALİ SÖYLEMEZ
SEFA SALİH BİLDİRİCİ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. A.S.KİSTAUBAYEVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ABDİKALIK KUNİMJAN
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV
Kyrgyzstan National Üniversitesi

DR. ADNAN HALİS ASLANTAŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

DR. AHMET VECDİ CAN
Sakarya Üniversitesi

DR. AKİRA HIBIKI
Tohoku Üniversitesi

DR. ALİ SELÇUK
Erciyes Üniversitesi

DR. ALMA T. AKAJANOVA
Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

DR. ALLA A. TIMOFEVA
Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

DR. AİOMİ KITAGAVA
Tohoku Üniversitesi

DR. ALİA R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. AMANBAY MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. AHMET KULAŞ
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ANATOLİY LOGİNOV
Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

DR. A.S. KIDIRŞAYEV
Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

DR. ARİF ÇİÇEK
Gümüşhane Üniversitesi

DR. AYSLU B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

DR. BAHİT KULBAEVA
S.Baybeşev Aktobe Üniversitesi

DR. BAKİT OSPANOVA
H. Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

DR. BEKİR KOCADAŞ
Adıyaman Üniversitesi

DR. ELVAN YALÇINKAYA
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. ERGÜN ÖZTÜRK
Erciyes Üniversitesi

DR. FATİH YÜCEL
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. FERİDUN MERTER
İnönü Üniversitesi

DR. GÜLSEN DEMİR
Adnan Menderes Üniversitesi

DR. HAKKI KARAŞAHİN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

DR. HAYATİ BEŞİRLİ
Uluslararası Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

DR. HASAN TUTAR
Sakarya Üniversitesi

DR. HULUSİ YILMAZ
Nevşehir Hacıbekaş Üniversitesi

DR. İHSAN ÇAPÇIOĞLU
Ankara Üniversitesi

DR. İLKAY ŞAHİN
Erciyes Üniversitesi

DR. KASIM KARAMAN
Erciyes Üniversitesi

DR. MEHMET GÜNGÖR
Mersin Üniversitesi

DR. MURAT USTAOĞLU
İstanbul Üniversitesi

DR. MUSTAFA AKSOY
Marmara Üniversitesi

DR. MUSTAFA KOÇ
Ryerson University-Caanada

DR. MUSTAFA METE
Gaziantep Üniversitesi

DR. MUSTAFA TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. NAZMİ AVCI
Süleyman Demirel Üniversitesi

DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

DR. SERKAN GÜZEL
Pamukkale Üniversitesi

DR. SUAT KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi

DR. ŞARA MAJITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

DR. TAKASHI HASUNI
Sapparo City Üniversitesi

DR. TSENDIIN BATTULGA
Moğolistan Devlet Üniversitesi

DR. T.O. ABISEVA
Kazakh State Women's Teacher Training University

DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA
Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

DR. ÜNAL ŞENTÜRK
İnönü Üniversitesi

DR. VERA ABRAMENKOVA
Rusya Aile Ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

DR. KENES JUSUPOV
M. Tınışbayev Kazak Araç Ve İletişim Akademisi

DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. KULAŞ MAMİROVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. LATKIN A. PAVLOVIC
Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

DR. MAHABBAT OSPANBAEVA
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. MAHA HAMDAN ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

DR. VEYSEL BOZKURT
İstanbul Üniversitesi

DR. YAŞAR ERJEM
Mersin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

MEDYANIN UYUŞTURUCU ALIŞKANLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE KISA BİR
DEĞERLENDİRME

Bekir KOCADAŞ

1-7

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ÇEVRE HAREKETLERİ

HİKMETULLAH KILIÇ

8-35

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN FEMİNİZM

Derya ENGİNYURT

36-59

YENİ DİNİ HAREKETLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Songül YEŞİLTEPE

60-75

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA TERÖR HAREKETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yusuf FIRAT

76-96

GENÇLERİN MESLEK SEÇİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

Kamber Tekin LAFÇI

97-120

MEDYANIN UYUŞTURUCU ALIŞKANLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Bekir KOCADAŞ*

ÖZET

İletişim dilinde bir araç (medium), bir şeyin (sözcükler, imgeler, sesler) bir kaynaktan, genellikle bir “gönderenden”, bir başka kaynağa, genellikle bir “alıcı”ya geçişini sağlayan bir şeydir. Popülarlığı ve etkisi bakımından en önemli kitle iletişim araçları televizyon, radyo, film, kasetler, gazeteler, dergiler ve kitaplardır. Kitle iletişim araçlarının rolü konusunda uzmanlar arasında büyük oranda bir anlaşmazlık vardır: bir araç taşıdığı “mesaj”da hangi etkiye sahiptir ve hangi genel olarak kitle iletişim araçları buldukları toplum üzerinde hangi etkiye sahiptir?

ANAHTAR KELİMELEER: Medya, Uyuşturucu Bağımlılığı, Medya Uyuşturucu İlişkisi

A BRIEFASSESSMENT OF THEEFFECT OF MEDIA ON DRUG ABUSE

ABSTRACT

A medium in communication is something that allows something (words, images, sounds) to pass from one source, usually a "sender", to another source, usually a "receiver". The most important mass media in terms of popularity and influence are television, radio, film, cassettes, newspapers, magazines and books. There is a greadeal of disagreement among experts on the role of mass media: what effect does the "message" carrywith a vehicle, and what influence does it have on the society in which they have mass media in general?

KEYWORDS: Media, DrugAddiction, Media Drug Related

---

*Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,
bkocadas@gmail.com

GİRİŞ

Marshall McLuhan, doğrusal olan ve böyle gerçekliği teşvik eden basılı medya ile bizi çepeçevre saran (doğrusallıktan ziyade “birdenbirelik”) ve böylece mesaja duygusal tepkileri teşvik eden elektronik medya arasında bir ayrım yapar. Ona göre basılı yayın, tekdüzeliğe, devamlılığa, bireyciliğe ve milliyetçiliğe yol açar. Elektronik medya ise tam tersi yöne götürür (Berger, 2014:160-161). Medya kavramı hem kitle iletişim araçlarını ifade etmek için hem de bir aracı ifade etmek için kullanılabilir. Ama bugün medya dendiğinde aklımıza başta televizyon olmak üzere iletişim araçları gelmektedir. Televizyon örneğinde medyanın uyuşturucu ile olan ilişkisini irdeleyeceğiz.

Medyanın en önemli araçlarından olan ve “*Kültürel Çöplük*” olarak nitelenen televizyon ile Türk halkı 1970’li yıllarda, çok kanallı televizyon yayınıyla ise 1990’larda tanışmıştır. Kaplan’a göre bu niteleme son derece önemlidir; çünkü bu benzetme (kültürel çöplük), televizyonun heterojen, karmaşık, iç içe geçmiş çok metinli ve daha da önemlisi post modern yapısını çok iyi yansıtmaktadır. Bir kültürel ve sanatsal dışavurum formu olarak televizyonun kendisi hiçbir sanatsal metnin özgün olmadığını, tüm öykülerin diğer öykülerin kıyısından köşesinden, şurasından burasından esinlenerek, bir araya getirilerek oluşturulduğunu kanıtlamaktadır (Kaplan, 1991: 119). Bugün televizyon sosyal hayatın her aşamasında kendini hissettiren, bireyi yönlendiren ve etkileyebilen önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir.

Rigel (1991:18) de televizyonu ‘çağdaş’ toplumlardaki en yaygın ve en etkin “*kültür üretme makinesi*” olarak görür. 19. yüzyılın ortalarında Batılı ülkelerin sanayileşmelerini tamamlamalarıyla birlikte kendini gösteren kitle kültürü olgusu, 21. yüzyılın eşiğine adımımızı atmakta olduğumuz bu günlere gelene dek geliştirilen çeşitli elektronik, kültürel dışavurum araçlarıyla birlikte yaşadığımız çağa damgasını vurabilecek güce erişmiş bulunmaktadır.

Aslında doğrusu televizyon, kendi kullanımlarını dikte eden ve kullanıcılarını egemenlik altına alan kültürel bir zorba değil, insanların istekleri doğrultusunda kullandıkları kültürel bir kaynaktır; zaten böyle bir zorba olsaydı, popüler kültürümüzde muhtemelen bu denli büyük bir rol oynayamazdı (Fiske,1999:187). Kendini vazgeçilmez ve yerine başka araç konulamaz olarak nitelendiren televizyonun vazgeçilmezliğinin altında yatan gerçek, toplumların gelişmişlik düzeyleridir.

MEDYANIN ETKİSİ ÜZERİNE

Adorno (2017:116) “televizyon, radyoyla sinemanın sentezini hedefler” der. O halde televizyon hem radyoya hem de sinemaya dair özellikleri birlikte yaşar. Bu kendini bilhassa radyo ve sinemayla paylaştığı ortak kalıplarda ve klişelerde gösterir. Fakat televizyonun etkisi radyo ve sinemanın çok ötesindedir. Televizyon bireylere adeta bir “*rüya olmayan rüya*” gördürür. Bu rüya öyle bir niteliğe sahiptir ki, bireyi gündelik yaşamdan koparıırken, gerçek olanın ekranda yansıyanlar olduğuna inandırır. Bu noktada-sinemayı aşan düzeyde-uyaranların çeşitliliğinin ve –radyonun da sahip olduğu- uzun süreli yayının, televizyonun etkisini her geçen gün daha fazla kuvvetlendirdikleri görülür. Televizyon ekran karşısında donup kalan bireyleri adeta hipnotize eder.

Artık bugün medyanın özellikle de televizyonun ve sosyal medyanın etkisi kabul edilen bir gerçektir. Bilim insanlarının üzerinde durduğu konu, toplumun hangi kesimi üzerinde ve hangi yaş grubunda televizyonun etkisinin daha fazla olduğu yönündedir. Berger (2014:168)’e göre özellikle medya günlük yaşamımızda önemli bir yer kaplar; aslında televizyon düşkünü ve medya müptelası olarak tanımlanabilecek kimi insanların günlük yaşamına egemen olmuştur. Bu aşamadan sonra medyanın birey üzerinde tesiri başlamakta ve devam etmektedir.

Kısacası Kocadaş (2016:3)’a göre günümüzde, medya araçlarının sayısı sürekli olarak artmaktadır. Medya ve onun araçları toplumların yatıştırılmasında ve sakinleştirilmesinde (ya da tersi de geçerlidir) başat bir rol üstlenirler. Bu açıdan meseleye bakıldığında medyanın toplumlar üzerinde küçümsenmeyecek ya da küçümsenmemesi gereken bir etkisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Başlangıçtan bu yana medyanın bu etkileme gücü pek çok toplum kesiminin dikkatini çekmiştir. Aslında bütün bu gürültü ve şamata onun kullanımında söz sahibi olmak içindir. Dolayısıyla medyanın toplumun çeşitli kesimleri üzerindeki etkisi ona karşı olan ilgiyi de kat kat artırmıştır. Örneğin medya, ürünlerini satmak isteyenler için vazgeçilmez bir yere sahiptir. Siyasetçi için seçmenini etkilemek ve seçmen kitlesinin hacmini genişletmek içinde medya önemli bir yere sahiptir. Bütün bu nüfuz etme gayeleri için kullanılan medya, çeşitli sosyal projeler için de faydalı bir biçimde kullanılamaz mı? Elbette kullanılabilir. Toplum tarafından olumsuz karşılanan davranışların doğrusunun öğretilmesinde; uyuşturucu maddelerin kullanımının önlenmesinde veya en aza düşürülmesinde toplum/bireyler üzerinde bir etki oluşturulmasında medya (özellikle de televizyon ve sosyal medya) kullanılabilir.

UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞI ÜZERİNE

Uyuşturucu madde bağımlılığı, başlangıç yaşı olarak, çocukluğun son döneminin başka bir deyişle ergenlik döneminin önemli risk davranışlarından biridir. Bu dönemde, fiziksel ve duygusal değişimler, aile ve diğer yetişkinlerin etkisinin azalması, arkadaş grupları tarafından kabul edilme arzusu ve merak gibi bazı etmenler çocukları bağımlılığa karşı savunmasız bırakabilmektedir. Sosyalleşme araçlarından biri olarak medyanın, bağımlılığa karşı özendirici bir araç olduğu bilinmekle birlikte özellikle son yıllarda, “korku” ve “kaygı” temalarını kullanarak, bir anlamda çocukları “*gönülsüz medyatikler*” haline getirerek özendirici değil ama bu kez de “*dışlayıcı*” bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla, diğer toplumsal konularda olduğu gibi, madde bağımlılığı konusunda da medya toplumu etkileme ve yönlendirmede çok güçlü bir araç olduğundan, toplumda yaratılan algının ve verilen mesajların anlamını titizlikle sorgulamalı, tirajı ve/veya reytingi artırma kaygısı yerine toplumsal amaçları gözeterek (Özgür-vd,2011:436) programlarını hazırlamalıdır.

Fakat günümüzün ekonomi anlayışında medyada yer alan içerik ve anlamlar değiştirilerek izleyicilere ulaştırılmaktadır. Bu durumdan en çok etkilenenler ise çocuk ve gençlerdir. Çocuk izleyicilerle yetişkinlerin medyayı kullanması arasındaki farklılıklar çok belirgindir. Örneğin yetişkinler televizyonu eğlenmek için izlerken, çocuklar televizyon aracılığıyla dünyayı algılamaktadır. Kitle iletişimin bize yarı farkındalıkla doğru ya da neden olmasın yaklaşımı ile dayattığı başkalaşımın çaresiz ve bilinçsiz gruplarda çoğu zaman yanlış tercihlerin başlangıcı olabilmektedir. Madde bağımlılığıyla boğuşan veya yeni tanışan çocuklara dair tüm kanuni yapılanmanın ve uygulamalarının yeni anlayışlarla değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır(Özgür-vd, 2011:440).

Toplumsal yıkımı çok fazla olan uyuşturucu madde kullanımı, özellikle çocuklar/gençler arasında bir alt kültür oluşmasına da sebep olmaktadır. Uyuşturucu madde, alkol, sigara ve sentetik maddelerin gençlik arasında yayılmasında, medyanın olumsuz etkilerinin olduğu kabul edilen bir gerçektir (Kocadaş, Özgür ve Özbulut, 2010:34). Bunlar arasında medyada sıkça yer alan sentetik madde kullanan gençlerin görüntüleri dikkatleri üzerine toplamaktadır. Zira özellikle bunlar görsel medyanın (televizyon ve sosyal medyanın) vazgeçilmez haberleri arasında yer almaktadır.

Kısacası Özgür-vd, (2011:442)’e göre, bağımlılık yapan maddeler ve bu maddelerin kullanımına özendirilecek her türlü reklam ya da eğlence amaçlı gösterimler madde

bağımlılığıyla mücadelede bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar sigara reklamları yasaklanmış olsa da medyada, özellikle televizyonda, özendirici olmaya devam etmektedir. Sevilen bir şarkıcının, aktörün model alınması ya da medyada bu kadar sık biçimde yer almasıyla “*normalleştirilmesi*” olarak özetlenebilecek yaklaşımlar en fazla ve kolaylıkla, en çaresiz ve etkiye açık olan ergenlik çağındaki çocuklar tarafından benimsenebilir. Bu bağlamda medyanın dışarıdan denetimle değil, içeriden “toplumsal duyarlılık ve sorumluluk” ilkesiyle hareket etmesi son derece önemlidir. Burada amaç medyayı suçlamak ya da etkinliğini kısıtlamak değil, aksine bu kadar önemli ve etkili bir güce sahip medyayı akılcı ve doğru kullanmak şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla medya, çocuğun bedensel, zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik öncelikle toplumsal, ruhsal, ahlaki güvenliğini geliştirici, koruyucu bilgilendirme ve iletişim konusundaki mesleki ve ahlaki sorumluluğunu Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen temel ilkeler doğrultusunda yerine getirmelidir.

SONUÇ

Medyanın, çocukların/gençlerin madde bağımlılığındaki rolü genellikle bağımlılık davranışına yaptığı “etki” bakımından incelense de özellikle son yıllarda, medyada yer alan “madde bağımlısı ”ve “tinerci” çocuk haberleri ve bu haberlerin çocukların yaşam hakkı ve toplumun bakış açısını etkilemedeki rolü de tartışılır hale gelmiştir. Aslında medya, her iki yolla da hem çocuklar hem de toplumun geneli üzerinde azımsanmayacak ve küçümsenemeyecek bir etkiye sahiptir. Ancak, medyanın haber değeri taşıyan olaylara yönelme, sınırlı maddi kaynaklarla çalışma ve tiraj ya da reyting sağlama gibi ticari kaygılarla hareket ediyor olması, toplumsal sorumluluk ya da duyarlılık gibi tutumların benimsenememesine neden olmaktadır. Oysa ulaşma ve etkileme gücü bakımından medya, madde bağımlılığı ile mücadele etmede en güçlü araçlardan biridir. Özellikle, bağımlılığın çoğunlukla başladığı bir dönem olarak ergenlik döneminde, anne-baba etkisinin ne kadar azaldığı ve ergenin dış dünyadaki bilgilere ne kadar çok güvenme gereksinimi içinde olduğu düşünülürse medyanın bu sosyalleşme unsurlarından biri olarak ne kadar önemli bir görev üstlendiği anlaşılabilir (Özgür-vd, 2011:444). Aslında medya yardımcı bir kurum olarak işlev görmeli; yani ailenin ve okulun görevlerini yerine getirmesinde onları destekleyici roller üstlenmelidir.

Meydanının bu noktada üstüne düşen görev; toplumsal bilinçlilik seviyesini arttırmak için madde bağımlılığı ve çocuk ile ilgili konularda daha duyarlı olması ve çocukları madde kullanımına teşvik etmeyen haberleri kitlelere ulaştırmasıdır. Toplumsal duyarlılığı ve

farkındalığı arttırmak amacıyla eğitim amaçlı, olumlu örnekler sunan ve yasal düzenlemeler ile ilgili haberlerin üzerinde daha fazla durulmasına önem verilmelidir (Özgür-vd, 2011:445). Özellikle program içerikleri izleyicilerin yaş ve cinsiyeti göz önüne alınarak oluşturulmalıdır.

Açıkçası “*uyuşturucu maddeler*” çağımızın vebasidir ve onunla mücadelede medya önemli bir görev üstlenmelidir. Zira medyanın en önemli görevi artık toplumsal sorunların odağı olmak değil, toplumsal sorunların çözümünde önemli bir aktör olmaktır. Medyanın toplumun faydasına olacak şekilde düzenlenmesi artık bir zorunluluktur.

KAYNAKLAR

- Adorno, T.** (2017). Kùltür Endüstrisinin Kıskaçında Kùltür. Çev.: Önder Kulak. İthaki Yay. İstanbul.
- Berger, A. A.** (2014). Kùltür Eleştirisi. Çev.: Özgür Emir. 2. Baskı. Pinhan Yay., İstanbul.
- Fiske, J.** (1999). Popùler Kùltürü Anlamak. Çev.: Süleyman İrvan. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.
- Kaplan, Y.** (1991). “Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İstanbul.
- Kocadaş, B.** (2016). Medya-Kùltür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. Fırsat ve Tehditleriyle Küreselleşme Olgusu. Edit. Mustafa Talas-S. Salih Bildirici. Edge Akademi Yay., Ankara.
- Kocadaş, B., Özgür, Ö. ve Özbulut, M.** (2010). Gençlik ve Şiddet. Ankara: Atatürk Kùltür Merkezi Yayını.
- Özgür, Ö.- Gökçearsan Çifci, E.-Ceyhan, M. Ş.-Kocadaş, B.-Kılıç, M.** (2011). Gönülsüz Medyatikler: Gazetelerde Yer Alan Haberler Bağlamında Medya ve Madde Bağımlısı Çocuklar”, 3. Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Uluslararası Sempozyumu, TBMM Basımevi, Ankara, 20-22 Nisan.
- Rigel, N.** (1991). Elektronik Rönesans, Der Yay., İstanbul.

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ÇEVRE HAREKETLERİ

HİKMETULLAH KILIÇ*

ÖZET

1970 öncesi sosyoloji çalışmalarında sosyal hareketler bir kolektif hareketler biçimi olarak ele alınmaktaydı. Küreselleşmenin etkisiyle sosyal hareketler evrilme sürecine müdahil olmuştur. Sosyolojik bağlamda toplumsal değişim ve dönüşümlerin sonucunda sosyal hareketleri açıklamada kuramsal kriz temsiliyeti ortaya çıkmıştır. Yeni sosyal hareketler paradigması sosyal hareketlerin değişen özelliklerine vurgu yaparak aktörler, yapı ve tema alanı, hedefler, örgütsel yapı, duygu ve eylem biçimi gibi değerler bakımından sosyal hareketlerden ayırmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan çevre hareketleri, sosyal hareketlerden farklı olarak “yeni yaşam modeli” perspektifini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilk dönemdeki ‘doğaya dönüş’ gibi bir öneriyle ortaya çıkmayıp, yaşam kalitesi, konut, kentsel ulaşım, yeşil alanların tahribi, kamu hizmetleri, topluluk hareketleri, nükleer enerji politikası, kamuya açık alanlar gibi sorunlarla ilgili önerilerini, yönetim ve karar verme koşullarıyla ilişkilendirmeleri ve bunlara çözüm olarak da kendi kendine yeterli, mahalli radyolar, kolektif yardım ağları ve kooperatif örgütlenmeleri önermektedir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sosyal Hareketler, Çevre Hareketleri, Yeni Yaşam Modeli.

ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN TERMS OF SOCIAL MOVEMENTS SOCIOLOGY

ABSTRACT

In pre-1970 sociological studies social movements were treated as a form of collective movements. With the influence of globalization, social movements have been involved in the process of evolution. Representation of the theoretical crisis emerged in explaining the social movements as a result of social changes and transformations in the sociological context. The new social movements paradigm distinguishes social movements in terms of values such as actors, structure and theme area, goals, organizational structure, emotion and action style by emphasizing the changing characteristics of social movements. Unlike social movements, the environmental movements that emerge in this frame work reveal the perspective of "new life model". In this context, it does not emerge with a suggestion like 'return to nature' in the first period, but relate the proposals about problems such as quality of life, housing, urban transport, destruction of green spaces, public services, community movements, nuclear energy policy, public open spaces to management and decision making conditions and suggests self-sufficient, local radios, collective assistance networks and cooperative organizations as solutions to these problems.

KEYWORDS: Social Movements, Environmental Movements, New Life Model.

---

* Sosyolog, Hikmetakilic@gmail.com

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, sistem karşıtı eylemlilikte bir yükselişe tanık olur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hareketlerin kazanımları, Birinci Dünya savaşı hareketlerinin kazanımlarını gölgede bırakır. Savaş sonrası dönem işçi hareketlerinin örgütlenme kazanımlarının meyve vermesine bununla ilgili olarak sosyalizmin dünyanın pek çok yerinde gelişmesine sahne oldu (Bush & Rochelle, 2008:179). 1968 öncesine kadar da toplumsal hareketler politik iktidar, ekonomik yapılar veya gelir dağılımının ile ilgilenmiştir. Küreselleşen dünyada her şeyin değişime maruz kaldığı gibi toplumsal hareketler de gelişip değişmektedir. Özellikle 1968'den itibaren yeni toplumsal hareketler, toplumsal, yönetsel, yerel ya da ulusal alanda çeşitli değişikliklere karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Belirli bir inanç, amaç ve örgütsel çatı altında toplanan toplumsal gruplar, egemen toplumsal ilişkileri ya da kurumları değiştirmek, kaldırmak ve var olan ilişkileri yeniden biçimlendirmek için çalışırlar. 1980'li yıllarla birlikte yok olma eğilimi gösteren sınıf temelli hareketler, yerini temellerini 1968 olaylarının ve öğrenci hareketlerinin oluşturduğu, 1970'lerde ise iyice kendini hissettirmeye başlayan yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Bu hareketler eğitilmiş orta sınıfın ortaya çıkardığı kimlik yönelimli kültürel hareketlerdir. Lefebvre(2017:30)'e göre sanayileşme sürecinde kırdan-kente geçişte kritik aşamada sorunlar sıralamasının en başında doğa gelir. Birbirine bağlı ve birbirinin rakibi olan sanayileşme ve kentleşme, doğayı tahrip eder. Su, toprak, hava, ışık, "elementler" yok olma tehdidi altındadır. Belli bir tarihte vadeleri dolacaktır. Sanayi Devrimi ile başlayan ekonomik etkinliğin küreselleşmesiyle yeryüzünün her köşesine yayılan kirlilik ve bozulma toplumsal tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Yerel, bölgesel, küresel çevre sorunlarına karşı yükselen toplumsal hareketler günümüz dünyasının en önemli toplumsal olgularından biridir. Çevrecilik endüstrileşmiş ya da gelişme yolundaki tüm toplumlarda geniş bir toplumsal tabana yayılmıştır (Cerit Mazlum, 2014:207).

Çalışmada çevre hareketlerinin değerleri kapsamında yeni sosyal hareketlerdeki yeri, inceleme sorusu olarak alınmıştır. Bu anlamda öncelikle, sosyal hareketlerin ne anlama geldiği incelenmiş, bu bağlamda yeni sosyal hareketlerin bir çeşidi olarak çevreci hareketlerin bu türler içerisinde yeri ve değerleri ele alınmıştır. Son olarak çevreci hareketlerin üzerinde yükseldiği temel olan çevrecilik bilinci incelenmiş ve çevreci hareketlerin özelliklerine yer verilmiştir.

TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal Hareketlerin Tanımlanması

Toplumsal hareket kavramını ilk olarak Lorenz Van Stein siyasal mücadele bağlamında kullanmıştır. Başlangıçta bu kavram işçi sınıfının öz bilinci ile birlikte iktidarı elde edeceği süreklilik gösteren birleştirici bir süreç anlamını taşıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren ise toplumsal hareketler, örgütlü proleterlerin yanı sıra, çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir (Bozkurt & Bayansar, 2016:279).

Sosyolojik çalışmalar dâhilinde ele alınan toplumsal hareketler zaman zaman kolektif davranışlar olarak zaman zaman ise siyaset sosyolojisinin bir kavramı veya daha genel olarak toplumsal değişme konuları içerisinde ele alınabilmektedir (Tecim , 2015:10).

Sosyal hareketler, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli oluşturmak için eylemde bulunan kolektif davranış biçimi olarak tanımlanır (Türkdoğan, 2013:17).Belli bir dayanışmaya dayalı, bir çatışma özelliği taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif davranış biçimi olan (Melucci, 2016:82) sosyal hareketler, Heberle'ye göre, bazı sosyal kurumlarda ortaya çıkan değişmeyi sağlamak için yürütülen kolektif eylem biçimleridir(Türkdoğan, 2013:30). Touraine, sosyal hareketi birbiriyle hakimiyet ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ortaya çıkardığı aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörler hareketi olarak (Touraine, 2016:39) görür.

Bütün toplumlarda insanlar kendilerini çılgınlık, kaos, bunalımlar ve ihtilaflar gibi dramatik türde kolektif davranış biçimleriyle karşı karşıya bulabilmektedir. Sosyal hareketleri temellendirirken bir önemli görüş de kolektif davranışların yeri ve önemidir.

İlk dönemde toplumsal hareketlerin kitle ve sürü psikolojisinin ürünü olarak görülüp daha çok irrasyonel dinamiklere dayandığı düşünülmüştür. Bu ilk dönem anlayışlarının ortak özelliği, kolektif eylemleri ve toplumsal hareketleri irrasyonel kabul eder ve normal eylemlerden farklılık gösterdiği savunulur (Işık, 2016:233).

Smelser'e göre kolektif davranış sahasına giden olaylar şöyle tanımlayanabilir: 1) Panik tepkisi, 2) Çılgınlık tepkisi (moda dalgalanmaları, milli patlamalar ve dini rekabetler gibi), 3) Düşmanlık tohumunun yayılması, 4) Sosyal ıslahat hareketleri de olmak üzere çeşitli norm-yönelimli hareketler, 5) Siyasi ve dini ayaklanmalar, devrimler, mezhep ve mezhepçilik hareketleri (Türkdoğan, 2013:26). Turner kolektif davranışı, kitle davranışı ve sosyal

hareketlerin az rastlanan veya sınırlı bir özelliği olarak kabul etmektedir (Türkdoğan, 2013:26). Görülüyor ki sosyal hareketler kolektif davranışın bir kesimi olarak görülmektedir.

Sosyal hareketler, bir kolektif davranış şekli olarak “kolektif etkileşim” ile biçimlenmektedir. Genel anlamda “kolektif etkileşim”, çok sayıda kişinin ya da grubun aktif olarak katıldığı ve birbirlerine tepki verdiği sosyal durumlardaki davranışlar anlamına gelir. Kolektif davranış kavramı üzerine sosyal psikologlar da kendi bağlamlarına uygun bir şekilde kafa yormaktadırlar. Özellikle bireylerin kolektif hareketlere katılma psikolojisini keşfetme üzerine çalışmalar yapmaktadırlar.

Bu akımın en önemli temsilcisi Le Bon kolektif hareketlerin psikolojisini (Le Bon, 2015:22-29) şöyle açıklamaktadır:

- Kolektif bilinç içerisinde bireylerin akli yetenekleri ve kişilikleri silinir.
- Bir kitleye bağlı bulunanın durumu hemen hemen uyutulan kimsenin durumuna benzer.
- Kitleler, zekâ bakımından münferit insanların aşağısındadır.
- Bir kitleye bağlı olması yüzünden kitleler uygarlık merdivenlerinden çok basamak aşağı inerler.

Görüldüğü üzere bu özellikler itibarı ile kitlelere yüklenen anlamlar olumsuzluk arz etmekle beraber bireyin insanlıktan çıkması ve akıl seviyesini düşürmesiyle özdeşleştirmektedir. Le Bon (2015:27) ayrıca kitle içerisindeki bireyin özelliklerini birkaç madde ile izah etmeye çalışmıştır. İlki, bilinçli kişiliğin kaybolmasıdır. İkincisi, bilinçaltı (saldırganlık, öfke, cinsellik) ile hareket eden bir kişiliğin hâkim olması durumu. Üçüncüsü, düşünce ve duyguların bulaşıcı bir şekilde ve benzer tarzda kurgulanması; dördüncüsü, kitlenin telkine açık olması ve telkin ile hemen harekete geçme kabiliyetine sahip olması.

Sosyal hareket çalışmalarının önemli diğer aktörü olan Tarrow’a göre sosyal hareketlerin meydana gelebilmesi için insanların örgütlenmiş olması zorunludur. Ona göre, sosyal hareketlerin çatışmacı olması, onları diğer kolektif hareketlerden ayırt etmektedir (Kökalan-Çımrın, 2010:48). Castells(2012:100) ise sosyal hareket tanımlaması yaparken Tarrow’un sistem karşıtlığına ek olarak hareketin aynı zamanda ortak bir amacının da olmasını gerekli görmektedir. Tilly’e göre (2008:22) sosyal hareket, ortak hak talebinde bulunan insanların bir kampanya etrafında çeşitli eylem türleri (toplumsal hareket repertuarı) ile MBSB (Makul olma, Birlik, Sayı, Kendilerine veya seçmenlerine bağlılık) ilkeleri

çerçevesinde sosyal hareket, katılımcıların taleplerini halk önünde uyumlu şekilde sergilemeleridir.

Sosyal hareketler, sistem içerisinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ihtiyaçların karşılanamaması ve adil olmayan uygulamalardan doğan rahatsızlığın toplu olarak ifade edilmesidir (Şentürk, 2006:34). Bu tanıma göre de sosyal hareketler toplumda bir takım huzursuzluklar varsa, toplumun yapısı ile bireysel talepler arasındaki farklılaşma varsa, sosyal hareketler ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu yaklaşımlardan hareketle bir sosyal hareketi tanımladığımızda sosyal hareket şu unsurları içermektedir: Kolektif davranış, değişim yönelimli hedefler, belirli bir düzeyde örgütlenme, ortak amaç, çatışmacı özelliği, geçici bir süreklilik.

Toplumsal hareketler hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır ve toplumsal hareketlerin bastırılması noktasında devletlerin yönetim biçimleri ve politikasının sosyolojik bir analizini ele alalım.

TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKMASI VE DEVLET

Sosyal hareketlerin tarihi üzerine yaptığı çalışmada Tilly, İngiltere’de sosyal hareketlerin ortaya çıkışını dört temel süreçle ilişkilendirmektedir: Sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ve proleterleşme süreci (Tilly, 2008:49).

Bütün toplumsal olaylarda olduğu gibi sosyal hareketlerde de bir hazırlık aşaması bulunmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde düzenin belirli kişi ve grupların taleplerini karşılayamaması veya sistemin devamı için bu kişileri veya grupları ihmal etmesi, sindirmesi veya ötekileştirmesinin sonucunda bu kişi veya grupların organize olmaya başlamasıyla ikinci aşama olan toplanma-birleşme aşamasına geçilmektedir (Güven, 2015:28). Bu aşamada organize olan kişiler rahatsızlıklarını protesto hareketleriyle ortaya koymaktadır. Sonra ki aşamada ise hareketler kurumsallaşmaya ve geçici bir süreklilik kazanmaya başlamaktadır.

Sosyal hareketlerin ilk dönem kuramcıları sosyal hareketlerin ortaya çıkışını; aşırıçılık, yoksunluk ve şiddet bağlamında ele almışlardır. Bu bağlamda Emile Durkheim’in takipçileri sosyal hareketlerin ortaya çıkışını anomi ve toplumsal çözülmenin sonucu olarak değerlendirmişlerdir (Güven, 2015:28).

Sosyal hareketler bütün toplumların tarihinde görülebilecek bir olgudur. Sosyal hareketler devletlerin toplumsal talepleri karşılama kapasitesinin yetersiz kaldığı durumlarda veya toplumun belirli kesimlerinin medyada, siyasette ve kamusal alanda temsil edilmemesi durumunda, bu toplumsal grupların yaşadıkları sorunlar ekseninde gettolaşması ve toplumdan yabancılaşmasıyla ortaya çıkabilmektedir (Güven, 2015:29). YTH¹'ler bağlamında hareketlerin talepleri modern yapılar tarafından karşılanamaması, hareketlerin yeni ve başka bir dünya talebi ile ortaya çıkmasına yol açmıştır (Dede, 2015:43).

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve bastırılması devletin yönetim biçimiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. İçerisinde faaliyet gösterdikleri devletin yönetim biçiminin demokratik veya otoriter, merkeziyetçi veya adem-i merkeziyetçi, üniter veya federal devlet oluşuna göre toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını veya bastırılmasını etkilenmektedir.

Toplumsal hareket kavramı bizi aynı zamanda sivil toplum kavramını da yönlendiriyor. Sivil toplum, toplumsal hareketlerin yürüttükleri toplu eylemlerin de adresidir. Ancak tüm bu kavramlar ve toplumsal hareketler arasındaki gerçek bağ demokrasi ile kurulur. Demokrasi, Avrupa toplumlarında uzun süren toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin yarattığı bir gelenektir (Sanlı, 2003:10). Kalkınma yerine demokratikleşme söyleminin geçmesi merkeziyetçiliği ortadan kaldırarak yerelleşmeyi ön plana almayı gerektirmiştir ki, gerek sivil toplum gerekse YTH'ler açısından asıl önemli nokta da burada yatmaktadır. Zira yerelleşme, peşi sıra kimlik ve kültürel temellere dayanan hareketleri ön plana çıkartmakta, bu türden toplumsal hareketler ile sivil toplum örgütleri de demokrasinin temel taşları olarak görülmektedir (Çoşkun, 2007:110). Demokrasi, toplumsal çatışmaların kurumsallaşmasının hem aracı hem de sonucudur. Demokrasi olmadan gerçek toplumsal hareketler oluşmaz; toplumsal hareketler olmadan da demokrasi zayıflar (Sanlı, 2003:12).Eserlerinde solun/sosyalist ideolojinin alabileceği yeni şekli tartışan Mouffe ve Laclau (2008:270), liberal demokrasiyi reddetmez, aksine solun görevinin liberal-demokratik ideolojiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek olduğunu ifade eder.

Bu bağlamda liberal demokrasinin yetersiz kaldığı ileri sürülmekte ve radikal demokrasi tezi ileri sürülmektedir. Radikal demokraside ise, asıl itici güç YTH'lerdir. Çünkü radikal demokraside kimlik ve farklılık temaları ön plana çıkmaktadır. Moderniteyi bitmemiş bir proje olarak yorumlayan Habermas ise, müzakereci demokrasiyi YTH'lerin can simidi

---

¹Yeni Toplumsal Hareket.

olarak yorumlar. Müzakereci demokrasiyi iletişimsel eylem bazında yorumlayan Habermas'a göre, iletişimsel eylem aktörlerin içerisinde yer aldığı yaşam dünyası içerisinde gerçekleşmektedir (Balkaya, 2014:36).

Sonuç olarak YTH'ler ve demokrasi ilişkisi ele alındığında radikal demokrasi anlayışı, kimlik ve fark ekseninde YTH'lerin kendilerini ifade etmesini sağlayan bir araç görevinde iken, müzakereci demokrasi ise, YTH'lerin kendilerini ifade sürecinde, gerekli koşulları yarattığı görülmektedir. Bu çerçevede YTH'ler, "karşıtları" ile diyaloga girerek, rasyonel bir temelde görüşlerini ifade eder ve bir sonuca varmaya çalışılır.

Della Porta rejimlere yönelik bir sınıflandırma yapmıştır: (1) baskıcı veya toleranslı rejimler, (2) seçici ve dağınkrejimler, (3) engelleyici ve reaksiyoner rejimler, (4) kuralsız veya kurallı rejimler (Uysal, 2016:73). Bu sınıflandırma çerçevesinde birinci rejimler, farklı görüş ve yaklaşımlara karşı daha toleranslı yaklaşımları veya engelleyici olmaları olmaları açısından ele alınmıştır. Sınıflandırmanın ikinci rejimlerinde, hangi harekete izin verecekleri konusunda seçici davranan rejimler ile böyle bir seçicilik göstermeyen arasında ayrım yapmaktadır. Üçüncü ayrım, olası muhalif hareketlere karşı devletin tavrının, muhalif hareketin ortaya çıkmasına izin verdikten sonra faaliyetlerinin şekline bakıp bastırma veya serbest bırakma yoluna gitmek mi olduğunu kararlaştırmaktadır. Dördüncü sınıflandırmada ise, rejimlerin toplumsal hareketlere yönelik tavırlarında kanun ve yönetmenliklere bağlı bir tutum sergileyenlerle daha keyfi uygulamalara başvuran rejimler arasında ki ayrımı ifade etmektedir.

Tatar (2013:15)'a göre demokratik ortamın fırsatlarını değerlendiren hareketlerin ise daha radikal veya ileri demokrasi talepleri ile ortaya çıkmaları manidardır. Diğer taraftan en demokratik bulunan ülkelerde dahi, sistem için tehdit oluşturduğu düşünülen hareketlere yönelik sıkı kontrol, denetim, orantısız güç, hızlı adli takip ve cezalandırma gibi yollarla bastırma, sindirme ve hatta yok etme gibi karşı tedbirlerin alındığı da görülmektedir.

Mevcut hükümetler dönemin koşullarına ve toplumsal hareketin gidişatına göre çeşitli müdahelerde bulunabilmektedir. Hareketin tehdit algısı rejimin müdalesinin boyutunu belirlemektedir. Bu nokta da ortaya çıkan önemli bir soru ise bir hareketi bastırma istemesinin hareket faaliyetlerini nasıl etkileyeceği sorusudur. Çünkü bastırma politikalarının protesto faaliyetini duruma göre azaltıp çoğaltabilmektedir.

Mahrumiyet Teorisi ve Etiketleme Teorisi'ne göre, baskının eylemcileri radikalleştirerek protestoyu arttıracığı ön görülmüştür. Diğer taraftan Kaynak Mobilizasyonu Teorisine göre ise bastırma politikalarının protesto eyleminin yükünü (maliyetini) arttıracığı

için de azaltıcı bir etkiye sahip olacağı tahmin edilmiştir (Uysal, 2016: 85). Bütüncül toplulukların ve birbirine entegre olmuş bir toplumsal ağla ortaya çıkan protestosunun bastırılması o grupta öfke dayanışmayı arttıracığından protestoyu artıcı bir etki yaratmaktadır.

Marx, devletin toplumsal hareketlerin protestolarına izin vermeyerek farklı bir biçimde bastırabileceğini belirlemiştir: bu yöntemler: (1) Hareket hakkında kamuoyunda kötü bir imaj yaratma, (2) dezenformasyon yayma, (3) kaynaklarını ve imkanlarını kısıtlama, (4) üyelerini vazgeçirme, (5) liderlerini saf dışı etme, (6) hareket içinde ve rakip gruplar arasında çatışma yaratma, (7) belirli faaliyetlerini sabote etme biçiminde kullanılabilir (Uysal, 2016:86-87).

Castells, kentsel sosyal hareketlerin yükselişini, kent sosyal hayatını yeniden organize etmek isteyen devlet ve diğer siyasî güçlerle diyalektik bir mücadelede görür (Korkmaz, 2017: 483). Castells'e göre ideolojik bir örgütlenme etrafında oluşan protestolar, harekete geçirme düzeyi düşük, örgütlenme tarzı ise tehdit edici değilse, hâkim sınıflar müdahale etmekte tereddütlü davranırlar; diğer yandan, örgütlenme tarzı ve bunun oluşturduğu toplumsal güç genellikle otoriterleri kızdırır (Castells, 2017:205). Castells'e göre kentsel protesto hareketleri üç ana tema etrafında gelişir (Buechler,1995'ten, aktaran; Korkmaz, 2017:484): Birincisi, bazı talepler, devletin düzenlediği kollektif tüketim biçimlerine odaklanır; bundan dolayı kapitalist mübadele mantığına meydan okuyan, topluluk bağlamlarında kullanım değerlerine vurgu yapılır. İkincisi, diğer talepler kültürel kimliğin önemi ve onun bölgesel bağları üzerine odaklanır ve böylece gerçek toplum biçimlerini kurarak ve savunarak bürokratik örgütlenme biçimiyle ilişkili standartlaştırma ve homojenleştirmeye karşı koyar. Son olarak, öz yönetim ve özerk karar vermeyi vurgulayan, daha ademi merkezîyetçi yönetim biçimleri arayan vatandaşların siyasî hareketliliğini ifade etmektedir. Castells(2017:207)kentsel bir protestonun başarısızlığa uğratan değişkenleri sıralarken en başa "politik kentsel sorun" yerleştirmektedir. Çünkü kentsel protesto düzeyinde sorunun siyasileşmesi, yönetilen sınıflar açısından genellikle olumsuz etkilere yol açarken, siyasi güç ilişkileri düzeyinde sorunun siyasileşmesi onlar için belirleyici olmaktadır; bütünüyle ekonomik düzeyde bir protestonun başarıya ulaşmasında olduğu gibi (Castells, 2017:210-211).

Bu bağlamda Castell bir protestonun başarısızlığını sorunun siyasileşmesi değişkenine bağlayarak rahatsız olan hâkim sınıfın yönetilen sınıfa müdahalesinin iktidar nezlinde meşruiyet kazanmasına neden olduğunu savunmaktadır.

Toplumsal hareketleri doğru tahlil etme noktasında paradigmların ürettikleri teorileri incelemek faydalı olacaktır.

TOPLUMSAL HAREKETLERİ TAHLİL ETME NOKTASINDA PARADİGMALAR

1960'ların sonuna kadar olan dönemde sosyoloji alanında makro düzeyde konumlanmış iki ayrı kutup vardı ve yapılan çalışmalar büyük ölçüde bu makro kuramlardan, yani "tümnden gelen" yaklaşımlar içinden üretiliyordu. Bu makro kuramlardan biri Durkheim ve Weber'den beslenen yapısal işlevselci kuram, diğeri ise Marksizimdi.

Sözü edilen dönemde, yapısalci işlevselci perspektifin temsilcisi olan Neil Smelser ve temsil ettiği yaklaşıma göre, toplumsal hareketler, temsil ettikleri fikirler, değerler, talepler ve toplumsallık bağlamında bir olumluluk ve toplumsal ve siyasal varoluş olanağı olarak değil, sistemin entegrasyon mekanizmalarında ve süreçlerinde yaşanan "aksaklığın" sonucu olarak tezahür etmişlerdir (Çırakman & Ertuğrul, 2016:235).

Göreceli Mahrumiyet Teorisi; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Sokak protestolarına katılan grupların bazı haklardan mahrum edildikleri için şikayetçi ve kızgın olduklarını savunur. İçinde buldukları ortamda kendi durumlarını diğerkileri ile kıyaslayan gruplar çoğunlukla maddi şartlar açısından bazen de haklar açısından sıkıntı çekiyorlarsa protestolara katılma eğiliminde olurlar (Bayhan, 2014:32).

Neil Smelser tarafından geliştirilen Katma Değer Kuramına göre yapısal durumdan kaynaklanan gerilim ve baskı, bir inancın/görüşün yaygınlaşmasından kaynaklanan sebepler, kışkırtıcı ya da dramatik olayların hızlandırıcı etkisi, seferberlik hali ve sosyal kontrolün zayıflaması gibi nedenler sosyal hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Güven, 2015:29).

James Davies, Ted Gurr ve Denton Morrison'un öncülüğü yaptığı "Görelî Yoksulluk Kuramına" göre; "Toplumsal hareketler, insanların adalet gereği hakları olduğuna inandıkları paylarından yoksun bırakıldıklarına ilişkin algılarına bir yanıt olarak ortaya çıkar (Göktuna Yaylacı, 2014:51).

Söylem Teorisi;ABD kaynaklı söylem teorisi, durumlarının iyi veya kötü olmasından daha çok toplumda bir sorun bulunduğu konusunda sosyal grupların ikna edilmeleri gerektiğine işaret eder.Söylemlerin öncelikle bir problemin varlığına ikna etmesi gerekmektedir(Bayhan, 2014:33).

Yukarıdaki paradigmlar dışında YTH'lerle ilgili en popüler sınıflandırmalardan biri, Amerikan'da etkin olan "Kaynak Mobilizasyonu Paradigması", diğeri ise Avrupa'da ortaya çıkan "Yeni Sosyal Hareketler Paradigmasıdır". Kaynak mobilizasyonu paradigması, toplumsal hareketlerin ekonomik ve politik yönü üzerinde dururken; yeni sosyal hareketler paradigması, hareketlerin kültürel yönü üzerinde durmaktadır.

ZAMAN ARALIĞI	ABD	AVRUPA
1970'ler Öncesi	Kolektif Davranış	Marksizim
1970'lerde Beri	Kaynak Hareketliliği, Politik Süreç	Yeni Toplumsal Hareketler

Tablo 1: Toplumsal Hareketlerin Çözümlemesine Yönelik Dört Yaklaşım (Crossley, 2002:10 aktaran; Göktuna Yaylacı, 2014:48)

KAYNAK MOBİLİZASYONU PARADİGMASI

Sosyal hareket yaklaşımları arasında önemli bir yer işgal eden kaynak mobilizasyonu teorisi kolektif eylemi incelemek için baskın bir paradigma haline gelmiştir. Bu paradigma, kaynakları güvence altına almak ve resmi bir organizasyon vasıtasıyla enstrümantal eylemlerle uğraşan rasyonel aktörlerin karakteristik imkânları ile sosyal hareketleri anlamak için önemli teorik fayda sağlamıştır (Korkmaz, 2017:482). Bu paradigma toplumsal hareket alanının, piyasa kurallarının (malîyet-kâr prensibi) geçerli olduğu ekonomi arenası gibi işlediği yönündeki mikro-ekonomi varsayımına dayanır. İnsanların bu tür hareketlere katılmasını sağlayan temel faktör, toplumsal hareket girişimcilerinin bir amaç etrafında ellerindeki kaynakları kullanma becerileridir. Söz konusu teori, toplumsal hareketlere katılım ve onların işleyiş sürecine vurgu yapar (Uysal, 2016:6).

Toplumsal hareketin nasıl oluştuğunu inceleyen kaynak mobilizasyonu paradigması, belirlenen hedef doğrultusunda atılacak adımları fırsat ve taktik çerçevesinde inceleyerek, hareketleri genellikle siyasi bir düzlemde çıkar çatışmalar olarak ele alır.

Kaynak mobilizasyonu paradigması için analizin objesi bu anlamda sosyal hareket değil, çıkarları çelişen gruplar içinde kolektif aktördür (Cohen, 2016:106). Aktör siyasi sistemde, sisteme dâhil olmak ve siyasi sistemde yerini korumak için rasyonel eylemler yürütür (Lelandais, 2009'dan aktaran; Dede, 2015:41). Bu paradigmaya göre aktör amacına ulaşmak için örgütsel ilişkileri ve iletişim biçimleri kullanarak, belirli bir düzeyde sahip olduğu siyasal ve ekonomik kaynakları seferber ederek ve "rasyonel" bir tercih yaparak

eylemini gerçekleştirir (Dede, 2015:41). Kaynak hareketliliği kuramının genel olarak kabul gören varsayımlarını şöyle ifade edebiliriz (Cohen, 2016:105-106);

1. Toplumsal hareketler, kolektif davranışların çatışmacı perspektifinden anlaşılmalıdır.

2. Kurumsal ya da kurumsal olmayan kolektif davranış arasında temel bir farklılık yoktur.

3. Her ikisi de kurumsallaşmış güç ilişkileri çerçevesinde çıkar çatışmalarını içerir.

4. Kolektif hareket grup çıkarlarını rasyonel bir biçimde savunmalarını içerir.

5. Amaçlar ve şikayetler güç ilişkilerinin daimi ürünleridir ve hareketlerin oluşumunu açıklayamazlar.

6. Hareketlerin oluşumu kaynaklar ve fırsatlardaki değişimlere bağlıdır.

7. Başarı grubun bir siyasal aktör olarak tanınması veya artan maddi fayda ile gerçekleşir.

8. Hareketlilik büyük ölçekli, özel amaçlı, bürokratik ve resmi örgütlenmeleri kapsar.

Kaynak mobilizasyonu teorisine göre, hareketin başarısı, kaynaklara ve kaynakları kullanabilmeye bağlıdır. Kaynak yaratabilmesi için toplum kesimlerinin taleplerine, ihtiyaç ve sıkıntılarına uygun söylem ve strateji geliştirmesi gerektiğini savunur (Uysal, 2016:66). Kaynak; para, zaman, yetenek anlamındadır. Buradaki ‘yetenek’ kelimesi, özellikle hareketin hedeflerine ulaşabilme yeteneği olarak algılanmalıdır. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, organizasyon ve sürekli liderlik gerektirmektedir. Harekete katılanlar, makul karar alanlar olarak görülmektedir. Kolektif eylemin fayda ve maliyeti tartılmakta ve protesto zamanının hedefleri kararlaştırılmaktadır (Çalı, 2006:49).

Kaynak mobilizasyonu paradigması toplumsal hareket faaliyetlerinde ve kolektif eylemlerdeki rolünü ihmal ettiği ve aktörlerin kimlik, özerklik ve sosyal normlar üzerindeki ilgisinin boyutlarını açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir.

YENİ SOSYAL HAREKETLER PARADİGMASI

Günümüzün toplumsal hareketlerini anlamaya yönelik çalışmalar, toplumsal hareketler literatüründe iki teorinin ortaya çıkmasına yol açtı, bunlardan ilkinin “Kaynak Mobilizasyonu Teorisi”nin olduğunu ve ABD’de etkin olduğu belirtmiştik. Avrupa’daki

tartışmalar ise, bugün “Yeni Sosyal Hareket Teorisi” olarak adlandırdığımız kavrama yol açmıştır. Alain Touraine ve Jürgen Habermas önde gelen Avrupalı teorisyenlerindedir. Anlatımda farklılıklar olmakla birlikte genelde YTH'lere yönelik yapılan teorik vurgu, demokratik yaklaşım içerisinde özgürlük ve eşitliğin yeniden kazanılması için yapılan çabalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoban'a göre YTH'lerin yeni olarak sınıflandırılmasının nedeni örgütlenme, amaç, tema aktivistlerin yapısal farklılığından ziyade, içinde yaşanılan dünyaya “karşı” olma durumudur (Çoban, 2009'dan aktaran; Dede, 2015).

YTH'ler yaklaşımı, makro düzeyde çağdaş toplumsal hareketler ile genel ekonomik yapı arasındaki ilişkiye ve kültürün rolüne yoğunlaşırken, mikro düzeyde ise toplumsal hareketlerde ortaya çıkan kimlik konularına ve kişisel davranış ile ilgilenmektedir (Pichardo, 1997'den aktaran Uysal, 2016:142). Touraine sosyal hareketi bir duruma tepki olarak görmez. Aksine o durum aktörler arasında değişen ilişkilerin bir sonucudur. Touraine'e göre toplum verili değil, yeniden yeniden üretilen bir yapıdır (Çayır, 2016:20). Touraine'e göre çağdaş sosyal hareketler yenidir çünkü mücadelesi post endüstriyel toplum tarafından açılan alanda gerçekleşmektedir. Bu alan artık devlet değil sivil toplumdur (Çayır, 2016:14). Touraine toplumsal hareketlerin “yeni” olmasının temel nedenini sanayi toplumundan farklı olarak “programlanmış toplum” tarafından açılan kültürel alanda gerçekleşmesiyle ilişkilendirmektedir (Dede, 2015:41).

Cohen (2016:101), toplumsal hareketlerde yenilik bağlamının nereye oturacağını tartışmakta iken kendisi de bir ara ‘ortada yeni bir şey olmadığı’ ifade ettikten sonra bazı açılardan bir şeylerin yeni olabileceğini tartışmıştır. Özellikle yenilik bağlamının tarihsel bir konum içerisine yeni bir toplumsal yapıya veya aşamaya denk gelmediğini açıkça vurgulamaktadır. Ancak Cohen için, toplumsal hareketlerin devrimci hülyalardan vazgeçmeleri nedeniyle bir yenilikten bahsetmek mümkündür.

YTH'ler yaklaşımı, toplumsal hareketleri çağdaş, üstün, bürokratik topluma özgü, farklılıkların belirtisi ve çözümü olarak ele alır. Toplumsal hareketler, insan özerkliğinin genişleyen alanları ile postendüstriyel gelişim arasındaki gerilimi ifade eder. Bu çelişki, yeni çatışmalara yansımıştır. Habermas'a göre yeniden yapılanmanın olduğu alanlarda ‘YTH'ler’ ortaya çıkmaz. YTH'ler, partiler ve organizasyonlar aracılığı ile oluşmazlar (Çalı, 2006:51).

YTH'leri, ETH'lerden ayıran ‘yeni’lik bağlamının ele alınması YTH'lerin daha iyi anlaşılması hususunda yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİ ESKİ TOPLUMSAL HAREKETLERDEN AYIRAN “YENİLİK” BAĞLAMI

Sanayi çağının Klasik Toplumsal Hareketleri daha kitlesel çatışmacı, eylemler ve yürüyüşler içeren bir tabiata sahip iken YTH'ler daha barışçıl düzeyde olmaktadır. Yaşam tarzı, ifade özgürlüğü, hayat kurgusu, kimlik, seçme hakkı ve genel anlamda özgürlük taleplerinin yer aldığı bir dünya YTH'ler dünyasıdır. Düşünüldüğünde YTH'ler aslında sanayi döneminin içerisinde yer almaktadır. Ancak onu aşan boyutu YTH'lerin edimcileri yeni özneler sanayileşmenin etkilerini görmeyen yanında bilgi çağında da yer almaktadır. YTH'ler bilgi teknolojileri ve sosyal ağla donatılmış bir dünyada yaşıyor olmaları yönüyle de farklıdırlar (Tecim , 2015:15).

ETH²'lerin niteliği, unsurları, özellikleri, yöntemlerinin belirtilmesi YTH'lerin veya bu anlamda “yeni paradigma”nın karşılaştırılması için uygun zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla YTH'lerin özellikleri, ETH'lerin özellikleriyle karşılaştırma yapılarak verilebilir.

Nesnel olarak düşünüldüğünde bir hareketin eski toplumsal hareketler olması veya YTH'ler olması şu özelliklerdeki farklılığa göre ortaya çıkabilmektedir: ‘Aktörler’, ‘yapı ve tema alanı’, ‘hedefler’, ‘örgütsel yapı’ ve ‘eylem biçimi’.

a) Aktörler

Aktör, sosyal hareket içinde yer almak suretiyle sosyal eylemi gerçekleştiren kişi olarak ele alınmaktadır (Korkmaz, 2017:480).

ETH'lerde aktörler grup olarak hareket eden, ekonomik eksenli ayrışmalar yaşayan, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyo-ekonomik gruplardan oluşmakta iken YTH'ler ise aktörler grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyo-ekonomik gruplardan oluşmaktadır(Offe, 2016:61).

YTH'lerde aktörlerin en önemli özelliği aktif ve düşünen özneler olmasıdır. Touraine'nin de vurguladığı gibi YTH'lerle beraber aktif özne tekrar sahneye çıkmıştır. Bu aktörler klasik yaklaşımın tepkisel, ekonomik ve anomik kurgularının dışında belirli hedeflere ve rasyonel stratejilere sahiptir. Mücadeleyi ekonomik olmaktan çok kimliği rahatça ifade edebilme, katılım ve sivil haklar gibi kavramlar çerçevesinde kültürel alanlarda

² Eski Toplumsal Hareket.

gerçekleşmektedir (Çayır, 2016:12-13). Toplumsal aktörler artık tarih adına değil, kendi adlarına konuşmakta ve şeylerin gidişatını yönetmeyi istemekten çok kendi özgürlüklerini; iktidar, şiddet ve propaganda araçları tarafından ezilmeden kendileri olabilme hakkını istemektedir. “Aktör”ün dönüşü, bu anlamda, bir fetih değil savunma ruhuyla anlaşılmalıdır; bireylerin kendilerinin güçlü bir kolektif hamlede erimelerini istemez, aksine kolektiviteye karşıdır ve ne toplumu ne de ‘Devlet’i tanrıları olarak kabul etmez (Çoşkun, 2007:140). YTH’lerinin aktörleri kendilerini sağ-sol, liberal-muhafazakâr gibi belirli siyasal ya da işçi sınıfı, orta sınıf, yoksul-varsıl, kırsal-kentsel nüfus gibi sosyo-ekonomik kodlara dayandırarak tanımlamazlar. Aktörler kendilerini daha çok katıldıkları hareketin konusu doğrultusunda, toplumsal cinsiyet, yaş, mekân vb. değişkenlerle kodlarlar(Offe, 2016:60).

Sonuç olarak YTH’lerin gerçekleşmesini sağlayan aktörlerin hangi nitelikler ve toplumsal taban etrafında toplandığını şu şekilde söylenebilir: Farklılıklarını ifşa eden marjinal gruplar, ekonomik açıdan orta sınıfa temsil eden bireyler, aydınlar, eğitim seviyesi yüksek bireyler, yüksek statülü meslek mensupları, öğrenciler, ev kadınları ve eğitilmiş işsizler.

b)Yapı ve Tema Alanı

ETH’ler ve YTH’ler temalar ve temsil ettikleri kitleler açısından farklılık göstermektedirler. Offe’ye göre ETH’ler ekonomik temelli olarak ifade edilebilen sınıf temelli (işçi sınıfı ve girişimciler) hareketler iken, YTH’lerin ise tek bir sınıfsal temeli yoktur birden fazla sınıfı (daha çok orta sınıf) içerebilmektedir. YTH’lerin sınıfı aşan bir şekilde etnik yapı, kimlik gibi değer tabanlı politikalara yönelik olduğu ifade edilmektedir (Çayır, 2016:17).

Bu yeni hareket bir anlamda kendi toplumsal yapısını da gündeme getirmektedir. Offe’ye göre (Offe, 2016:13) YTH’leri ETH’lerden ayıran en fark konuya ‘hayat tarzı’ kavramıyla yaklaşıyor olmasıdır. Bu bağlamda YTH’lerin ‘hayat alanı’ ve ‘fiziki hayat koşulları’ ile ilgi sahasına giren temalar: etnisite, kimlik, din ve dini yorumlar, insan hakları, toprak, beden, sağlık, cinsel kimlik, çevre, yoksullukla mücadele, savaş karşıtlığı ve barış.

c)Hedefler

ETH’ler politik anlamda iktidar gücünün ele geçirilmesi, devrim, gelir kaynaklarına ulaşım gibi ana hedeflere sahiptirler. YSH’lerin aktörleri ise birbirinin varlığını reddetmeden demokratik toplumların sınırları içerisinde özerklik, farklılık ve kimlik adına mücadele etmektedir (Çağan, 1999’dan aktaran Tecim , 2015:19). Bu anlamda YTH’lerin ‘değer yönelimli’ olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla değer yönelimli hareket, mevcut sosyal

yapı ve sistemin tamamını sorgulayarak alternatifler getiren sosyal hareketlerdir(Şentürk, 2006:42).

YTH'ler refah devletinin otoriter, bürokratik, ataerkil ve hatta ırkçı yaklaşımının, ekonomik büyüme pahasına çevrenin yıkımına ve barış için yok edici (nükleer) savaş sistemlerinin kurulmasına yol açtığını göstermeyi hedefler. Bu şekilde farklılığın ve çeşitliliğin tanındığı kültürel anlamda çoğulcu bir toplum yaratmak için mücadele ederler (Çırakman & Ertuğrul, 2016:245).

ETH'lerin hedefinde devlet ve iktidar, ekonomik menfaat, sosyal haklar, teklik ve başarılı olmak gibi yönelimlere sahip iken YTH'lerin hedefinde ise hak, özgürlük, eşitlik, kültürel haklar, kimlik, tanınma, çokluk ve var olma gibi yönelimlerle eylemde bulunmaktadır.Yani, ETH'lerde köklü değişikliklerin ön görüldüğü bütün toplumsal sistemi etkileyen daha genel ve makro boyutta rejimi değiştirmeye yönelik iken, YTH'ler de ise daha kısa vadeli mikro boyutta kazanımlara sahip oldukça belirli ve sınırlı hedefler tayin edebilmektedir.

d)Örgütsel Yapı

Tatar (2013:14), ETH'ler ile YTH'leri örgütsel yapı olarak birbirinden ayırırken şu farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. ETH'ler; resmi, dikey hiyerarşi, otoriter yapı, katı bürokrasi, karizmatik lider, lider eksenli, mekân paylaşımı, ulusal veya yerel ölçekli iken, YTH'ler; gayri resmi, yatay örgütlenme, demokratik yapı ve liderlik, birey eksenli, sanal alan paylaşımı ve mekân buluşması, küresel ve yerel ölçekli olarak birbirinden ayırmaktadır. Bu ayırım hem devletin bürokratik, baskıcı ve denetleyici tavrını aşabilmeyi hem de hiyerarşik ve bürokratik bir baskı veya çıkar grubuna dönüşmeyi önleyebilmeyi hedefler. Bu nedenle bu tür hareketlerin kendiliğinden üyeliğin gönüllülük çerçevesinde geçici ve anlık toplanma biçimleriyle oluştuğu, doğrudan katılıma dayalı yeni örgütlenme biçimleri yarattığı da söylenebilir (Çırakman & Ertuğrul, 2016:245).

YTH'lerin örgüt hiyerarşisi, zayıf ve gayri resmi olduğundan bireysel özerklik bu hareketlerde temel bileşendir. Yatay örgütlenme ve buna bağlı olarak da demokratik örgüt şemasına sahiptir. Lider, koordinasyonu sağlayan ve katılımı teşvik eden demokratik tavrı ile kabul edilir ve birey merkezi konumda yer alır. Dolayısıyla katılımcıların toplumun her kesiminden gelen, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireylerden oluşması beklenir. Mücadeleyi güçlü kılan faktörlerin de katılımcıların bileşeninde ve kullandıkları yöntemlerde

yer aldığı düşünülebilir. Diğer taraftan zayıf yapılanma, toplumsal hareketlerin ömrünü kısa vadeli yapabilmekte ve hareket hızla çözülebilmektedir (Tatar, 2013:13-14).

e)Eylem Biçimi

Her toplumsal hareketin kendine özgü bir eylem biçimi vardır. Bu açıdan ETH'ler ile YTH'ler de kendi arasında farklılaşmaktadır. Eylem biçiminin doğru yorumlanması, sosyal hareketin eski mi ya da yeni mi olduğu hakkında belirli bir sonuca varmamıza imkan sağlamaktadır.

ETH'ler genelde Marksist eylem biçiminin ön gördüğü devrim ve çatışma fikrini öne alarak eylemlerini gerçekleştirdikleri için Batı dünyasında terkedilmesi gereken bir figür olarak görülmektedir (Tecim , 2015:19). Bu açıdan özellikle yapı-bozumcuolmaları ve vandalizme çabuk bir şekilde kaymaları noktasında eleştirilmişlerdir.

YTH'lerde, büyük kalabalıkların şiddet içerikli tahripkâr eylemleri yerine, daha yaratıcı yollarla kendilerini ifade ettikleri görülmektedir. Bilhassa toplumun geniş bir kesiminin ilgisini, takdirini ve sevgisini kazanmaya yönelik usuller tercih edilmektedir. Söz konusu eylem biçimlerinin gerek medya, özellikle de internet aracılığıyla duyurulması ve gösterilmesi taktik olarak belirlenmektedir(Tatar, 2013:14).

YTH'ler müzakereci bir yapıya sahiptirler. Üçüncü şahıslara zarar vermemek en temel ilkedir. Lobcilik faaliyetleri ve siyasi baskı unsuru olmaları da bir diğer önemli eylem biçimlerindedir.

YTH'lerde kullanılan yöntem içerisinde sivil itaatsizlik eylemleri de dikkat çekicidir. Sivil itaatsizlik, kamuya açık bir biçimde, herkese açık bir hitapla, vicdanî, derin politik kanaatlerin şiddetten uzak, barışçı yöntemlerle ifade edilmesidir. Başkalarının özgürlüklerinin sınırlandırılması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açar. Çünkü sivil itaatsizlik, vicdani ve derin kanaatleri ifade ederken uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit edemez (Tatar, 2013:14). Bu açıdan sivil itaatsizlik bir devrim değildir ve militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır.

ETH'ler ile YTH'ler arasındaki farklar teorik bir konumlandırma ile birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Sosyal hareketleri kategorize etme açısından her ne kadar ETH'lerle kıyaslanırsa da tamamıyla yeni nitelendirmesini hak eden hareketler de vardır. Çevreci hareketler, özellikle kirlilik, yeşil alanların tahrip edilmesi ve devasa nükleer tehditlerin

boyutlarının gün geçtikçe büyümesi ve yaygınlık arz etmesi sonucunda toplumsal hareketlerin yeni konusunu oluşturmaktadır.

YENİ SOSYAL HAREKETLERİN BİR ÇEŞİDİ OLARAK ÇEVRE HAREKETLERİ

Castells'in (2008:72) "çağımızın en kapsamlı ve etkili hareketi" olarak nitelediği çevrecilik, ortaya çıktığı günden bu yana belirgin değişimler de geçirmiştir. Hareketin gündemindeki sorun listesi genişlemiş; etkinlik ölçeği ulusaldan küresel düzeye taşınmış; söylemi değişmiş; örgütlenme ve eylem stratejileri çeşitlenmiştir. Bu bölümde ortaya koyduğu bütün bu çeşitlilik içinde çevrecilik ve çevre hareketleri incelenmiştir.

a) Çevre ve Çevrecilik

YTH'ler içerisinde yer alan çevre hareketlerini anlayabilmek için öncelikle "çevreciliğin" tanımlanması gerekmektedir. Çünkü çevrecilik, çevreci hareketlerin düşünsel altyapısını oluşturmakta ve o hareketlere şekil vermektedir.

Çevre, canlı varlıkların yaşam boyu ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları (Karacan, 2007:3), belirli bir zamanda dolaylı ya da dolaysız olarak kişiyi etkileyen, ferdin maddi, manevi gelişmesini ve yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafi ve toplumsal etkenlerin tamamıdır (Cansaran & Yıldırım, 2008:3). Çevrecilik, çevreye duyulan ilgiden kaynaklanan ve bu ilgiyi açıklayan ideolojiler ve uygulamaları; çevreci ise çevreciliğin ilkelerine inanan ve bunları geliştirmeye çalışan kimse (Karacan, 2007:4) olarak tanımlanmaktadır.

Manuel Castells ise, çevrecilik ile ekoloji arasında bir ayırım geliştirir. Castells (2008:221)'e göre çevrecilik, "söylemleri ve pratikleriyle, baskın yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkararak, insani eylem ve onun doğal ortamı arasındaki ilişkinin yıkıcı biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan bütün kolektif davranış biçimleridir". Ekoloji ise, "sosyolojik yaklaşımın çerçevesinde, insanoğlunu daha geniş kapsamlı bir sistemin bileşeni olarak gören, dinamik, evrimci bir bakış açısıyla sistemin dengesini sağlamayı dileyen inançlar, kurumlar ve projeler dizisidir.

b) Çevre Bilincinin Doğuşu

Çevre hareketinin ilk olarak nerede başladığı sorusunun yanıtını net bir şekilde vermek oldukça zordur. Bu hareketin kökenini Eski Mısır ve Eski Yunan'a kadar götürülenler olmuştur.

Ancak İngilizler 1534’de VIII.Henry’nin yaban kuşlarını korumak için çıkarttığı yasayı, Fransızlar 1669’daki suların kalitesi ile ilgili düzenlemeyi, Almanlar ormanları koruma yasalarını, ve 18. yüzyılda Prusya’da kimi hayvan türlerini yok olmaktan kurtarmak için avlanmanın yasaklanmasını ileri sürerek bu hareketin öncüsü olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Ancak bir genelleme yaparak, çevre hareketlerinin, ilk olarak, Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş, bunun sayesinde kalkınmasını sağlamış fakat aynı zamanda bunun aracılığıyla doğa üzerinde ağır bir tahrip yaratmış bulunan İngiltere ile kimi Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi ülkelerde 18. yüzyılın ikinci yarısında etkisini göstermeye başladığı söylenebilir (Dilek, 2008:179).

Çevre bilincinin gelişimini ve çevre hareketlerinin gelişmesini sağlayan ana etmenlerden birisi sanayileşme ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan çevresel sorunlardır. Çevre bilincinin ve buna bağlı olarak çevre hareketlerinin yükselişinin ardında yatan faktörlerin neler olduğunu inceleyelim.

XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmiş batılı ülkelerde ardı ardına ortaya çıkan; sanayileşmeden kaynaklanan kirlenme, zehirli atıklar, asit yağmurları, nükleer santrallerinin yaygınlaşması gibi sorunlar bu dönemde etkisini arttırmıştır. Doğanın bir taşıma kapasitesinin olduğu, kimi doğal kaynakların tükenebileceği, ekonomik açıdan gelişmenin sınırı olduğu anlaşılmıştır. Böylece yeni sorun batının sanayileşmiş toplumlarının gündeminde yer almaya başlamıştır (Dilek, 2008:180). 1960’ların sonu ile 1970’lerin başında, gazetelerde, çevre ile ilgili haberlerin çoğaldığı gözlenmiştir. Buna göre 1969-1972 döneminde ise yazılı basın en yoğun olarak bu tür haberlere eğilmiştir.

Sanayileşmenin etkisiyle artan çevre sorunları bireyleri, makinalaşmış toplumu sorgulamaya ve değişik yaşam biçimleri peşinde koşmaya itmektedir. Bu arayış ve özeleştirinin sıradan bireylere ulaştırılmasında kullanılan araçlar o dönemde, peşi sıra yayımlanan yapıtlar olmuştur. Bu yapıtlardan birkaçı şöyle sıralanabilir;

Rachel Carson’un 1962’de çıkardığı ünlü Silent Spring (Sessiz Bahar) adlı eseridir. Carson, bu eserinde, zararlı mikroorganizmalarla mücadele etmek için kullanılan DDT’lerin insan ve ekolojiye verdiği zararları, örnekleriyle ortaya koymaktadır(Balkaya, 2014:45).

Jacques Ellul “The Technological Society (Teknolojik Toplum)” ve Hannah Arendt “The Human Condition (İnsan Durumu)” adlı kitaplarında ‘insanlar mı makinaların efendisi yoksa makinalar mı insanların efendisidir?’ sorusunda çarpıcı bir biçimde dile getirilen, teknolojinin insan doğasına aykırı yönleri üzerinde durmuşlardır (Dilek, 2008:181).

Çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunan eserlerden bir diğeri ise, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen, “Büyümenin Sınırları” adlı çalışmadır. Bu çalışmaya göre, nüfus hızlı bir şekilde artarken, doğal kaynaklar bu hızlı nüfus artışına yetişemeyecek, yaşadığımız Dünya (çevre) 150 yıla varmadan yaşanabilirlik niteliklerini yitirecektir. Bu sorunun çözümü için ‘Sıfır Büyüme’ tezi ortaya atılmıştır(Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009:255).

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen E.F.Schumacher’in “Small is Beautiful (Küçük Güzeldir)” adlı eseri de çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Schumacher, insan doğa ilişkisi çerçevesinde, insanın doğayı egemenliğine almak istediği tespitinden yola çıkarak, yeni bir yaşam biçiminin benimsenmezorunluluğunun ortaya çıktığını savunmakta ve bunun için de merkezîyetçilikten uzak, küçük, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu ve insancıl bir teknolojinin kullanıldığı bir toplum yapısına geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir(Schumacher, 2010’dan aktaran; Balkaya, 2014).

c)Çevre Hareketlerinin Ortaya Çıkışı ve Türkiye’ki İlk Dönemleri

Çevre hareketi için kapsayıcı tek bir tanım yapmak güçtür. Bunun başlıca nedeni hareketin barındırdığı çeşitliliktir. Genel olarak çevre hareketleri içinde değerlendirilen gruplar birbirinden oldukça farklı değerlere, taleplere, örgütlenme biçimlerine ve eylem stratejilerine sahiptir.Çevre hareketleri, aşırı nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, bitki ve hayvan türlerinin ortadan kalkması, doğal kaynakların dengesiz kullanımı gibi çevre sorunlarına karşı bir tepki olarak doğmuştur.

1960’lı yıllar ile birlikte öğrenci hareketlerinin ve yurttaş inisiyatiflerinin ön plana çıkması, çevreci hareketlerin doğuşuna ortam hazırlamış ve 1980’li yıllardan sonra yukarıda belirtildiği gibi, küreselleşme sürecinin de etkisiyle, kolektif kimlik bazında çevreci hareketler ortaya çıkmıştır (Balkaya, 2014:46)

Çevreci hareketin gelişiminde iki farklı dönemden söz edebiliriz. 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın ortalarına kadar ki dönemde doğa koruma amaçlı ilk toplumsal hareket ve örgütlerin ortaya çıktığı birinci dönem ki bu dönem çevre hareketinin belirleyici özelliği, doğal yaşam alanlarının, yaban yaşamının, başta kuşlar olmak üzere yaban hayvanlarının, yaşlı ormanların korunması amacına dönük olmasıdır. İkinci dönem ise çevresel aktivizm ve örgütlenmeye bugünkü görünümünü kazandıran 1960’larda doğan modern çevre hareketidir. İlk dönemin öncelikli kaygısı olan doğa koruma ve endüstriyel kirlilik bu dönemde de

hareketin gündeminde olmakla birlikte artık kitlesel bir özellik taşıyan çevre hareketinin gündemine aldığı yeni sorunlar, bunların sorunsallaştırma biçimi ve temsil ettiği değerler olması nedeni ile ilk dönemden radikal bir biçimde ayrılmaktadır(Cerit Mazlum, 2014:212-213).

Jonathan Porritt (1989:19-20), ‘Yeşil Politika’ adlı eserinde çevreci hareketleri üç başlık altında incelemektedir. Birinci akım dönemin ekonomik bireyciliğine ve faydacı materyalist değerlerine birçok açıdan karşı çıkan on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin mirasçıları olan doğa korumacılardan oluşur. İkinci akımı ise, küçük çaplı, kendine yeterli toplulukları önemseyen, çağdaş toplumun bürokratik, hiyerarşik yapısını eleştiren radikal liberter çevreciler bulunmaktadır. Son olarak ise bu iki akımın arasında, hâkim toplumsal paradigmayı destekleyen, reformistler yer almaktadır. Temelde merkezci olan reformistler geleneksel orta sınıf kaygı ve çıkarlarına sahip olma eğilimindedirler ve esas olarak İşçi Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti saflarında yer alırlar.

Türkiye’de ise çevre hareketinin başlangıç yılları, 1970’li yıllar, çevre bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasında önemli adımların atıldığı dönemlere tekabül etmektedir. Bu yıllarda, batıda çevre adına yürütülen hareketlerin sayısının ve etkinliklerinin artmasının Türkiye’ye etkileri gecikmemiştir. Türkiye’de bu hareketin oluşmaya başladığını gösteren ilk kıpırdamalar genelde kamunun eylem ve işlemleri sonucu ortaya çıkan yöresel çevre sorunlarına yönelik olmuştur.

Türkiye’de çevreci hareketlerin doğuşu anlamına da gelebilecek bu tür eylemlere Dilek (2008:190) örnek olarak şunları göstermektedir:

Çarşamba Ovası’nda 1970’lerden sonra açılan fabrikaların çevresine zarar verip tazminat davasına konu olmaları, 1975 yılında Samsun Bakır İzole Tesislerinde çıkan zehirli gazlardan zarar gören 21 köy ve mahalle halkı 2 km’lik bir kortej oluşturarak sessiz yürüyüş yapmaları, 1977 Silifke Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyelerinin Akkuyu’da nükleer santral yapılacağı biçimindeki söylentiler üzerine protesto etmek amacıyla deniz araçlarıyla gösteri yapmaları.

Türkiye’de 1980-1987 çevre hareketleri canlılık kazanmıştır.1980’li yıllarda, kamuoyunu etkileyebilen çevreci bir tepki niteliğindeki ilk hareketlilik, 1984’de, Gökova’da termik santral yapılacağı haberlerinin duyulmasıyla ortaya çıkmıştır. 1987 sonrası ise ‘yeşiller’ ortaya çıkmıştır.

d)Çevre Hareketlerinin ‘Yenilik’ Bağlamında Ele Alınması

Bu bölümde konuyu şu sorular çerçevesinde ele alarak açıklamaya çalışılmaktadır. Çevre hareketlerini YTH’ler çerçevesinde ele almamızı sağlayan özellikler nelerdir? Çevre hareketlerini diğer YTH’lerden hangi açıdan ayrılmaktadır? Sorunsal başlangıçlardan biri olarak nüfus-doğa ilişkisinin çevre hareketlerindeki boyutu nedir?

Çevre hareketi dünya üzerinde değişen doğal şartların daha kötüye gittiğine inanarak bu alanlarda iyileştirme için bir şeyler yapılması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Bu hareket homojen bir yapıya sahip değildir, hareket içindeki gruplar hem amaç, ideoloji ve dünya görüşü açısından hem de başvurdukları taktik ve stratejiler açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Bir kısmı daha pragmatik ve reformcu yaklaşımı benimserken bazıları çok daha radikal bir tutumla çevreye zararlı olabilecek pek çok şeyi toptan reddederler (Uysal, 2016:152).Çevre hareketleri, seslerini duyurmak ve amaçlarına ulaşmak için protesto, gösteri, doğrudan eylem gibi geleneksel olmayan baskı araçlarından lobi gibi yerleşik siyasal baskı yöntemlerine kadar çeşitli yolları kullanabilmektedir. Çevre hareketi içindeki gruplar tabana dayalı, yerinden, çoğulcu ve katılımcı yapılar olabildiği gibi hiyerarşik biçimde de örgütlenebilmektedir. Kısaca çevre hareketi tek ve homojen değildir. Bu nedenle, “çevre hareketleri”nin kavramsallaştırması hareketin çeşitliliğini temsil etmek açısından daha uygundur(Cerit Mazlum, 2014:211).

Çevre hareketi her şeyden önce üyelerini bir araya getiren ortak kimlikle tanımlanmaktadır. Bu ortak kimlik, insanı yeryüzünün bütünlüğü içinde kavrayan, eşitlikçi, yerinden yönetim ve demokratik katılıma dayalı ekolojik olarak sürdürülebilir bir toplum ideali etrafında biçimlendirilmektedir. Modern bireyin kimliğini inşa ederken, çevreye dair duyarlılığını ifade etmesini sağlayan çevreci kimliği, aynı zamanda bireyi dünya vatandaşı olmaya davet eden kozmopolitan kolektif bir kimlik de sunar(Kanık, 2017:601).Endüstri toplumlarının hâkim paradigmasına kökten bir eleştiri olarak büyüyen modern çevre hareketi; sorun tanımlaması, düşünsel kaynakları, ideolojik tavrı ve eylem biçimleri açısından doğa koruma hareketinden temelden ayrılan yeni bir ekolojik kültür yaratmıştır. Bu ekolojik kültür, tüketim toplumuna, üst ideoloji olarak gördüğü endüstriyalizme, bireylerin özerkliğini kısıtlayan merkezî otoriteye karşı çıkmış; doğanın sınırlarına saygılı ve üretimin gereksinmelerin karşılanması için yapıldığı bir ekonomik sistem ile yerinden yönetime ağırlık veren, katılımcı, eşitlikçi ve demokratik bir siyasal düzeni savunmuştur (Cerit Mazlum, 2014:216).

Çevre hareketlerini yeni YTH'ler içinde ele almamızın bir diğer nedeni ise aktörler ve yeşil partilere oy veren kitleler, kendilerini ekonomik sınıf çıkarları temelinde örgütlenmiş geleneksel siyasal partilerle özdeşleştiremeyen yeni orta sınıfın mensupları olmasıdır. Endüstri toplumlarında yaşanan yapısal dönüşümün sonucunda ortaya çıkan bu sınıf, geleneksel orta sınıftan farklı olarak yüksek öğrenim görmüş, genellikle beyaz yakalı, kamu görevlerinde bulunan, çoğunlukla eğitim sektöründe çalışan genç ve kadınların olduğu bir gruba karşılık gelmektedir. Fakat çevre hareketini ve çevre sorunu salt orta sınıf üzerinde değerlendirmek eksik olur çünkü çevre sorunu sadece orta sınıfların kaygısı olarak değerlendirilmemelidir.

Çevre hareketlerinin neden YTH'ler kapsamında ele alınması gerektiğinin bir diğer nedeni ise bu hareketlerin değerlerini isabetli bir şekilde tespitine bağlı olduğu görülmektedir.

ÇEVRE HAREKETLERİNİN DEĞERLERİ

Çevrecilik yerleşik toplumsal ve siyasal düşünceye damgasını vuran insan-merkezciliğin (antroposantrizm) karşısına çevre-merkezciliği koyar. Çobana (2002:21)'a göre insan-merkezcilikte her şeyin ölçüsü insandır, insanlığın doğaya bağımlılığı gerçeğini göz ardı eden endüstriyelizmin insan-merkezci yaklaşımının yerini çevrecilikte eko-merkezcilik almıştır. Çevre-merkezcilik, “doğanın araçsallaştırılmasına karşı çıkar” (Çoban, 2002:23). Çevre-merkezcilik çevrenin merkeze konması değildir, insanın yerleştirildiği merkezi konumdan çıkarılmasıdır.

Cerit Mazlum(2014:219-220-221), ekolojik düşünce ve çevre hareketlerinin değerlerini şu şekilde belirtmektedir: Ekolojik düşünce eşitlikçidir. Her türlü ayrımcılığı reddeden ekolojik düşünce, canlıların değer açısından eşitliğini kabul eder. Çevre-merkezciliğin yansıması olarak, insanların diğer canlılara ve yeryüzüne karşı yükümlülüklerini esas alan bir ekolojik yurttaşlığı savunur. Ekolojik düşüncede yerellikönemli bir yer tutar. Yerellik vurgusu kendisini küçük ve insani ölçekli üretim ve yerleşim modellerinin, yerinden yönetimin, hiyerarşik olmayan örgütlenmenin ve yurttaş katılımının savunulması olarak gösterir. Ekolojik toplumun kendi kendine yeterli, dayanışmacı ve tabanda demokratik olarak örgütlenmiş topluluklar üzerinde yükselineceği düşünülür. Bu tür örgütlenme ekolojik sistemlerin bütünlüğüyle daha uyumludur. Ekolojik bozulmanın en önemli nedenlerinden birinin iktidarın merkezileşmesi olduğunu düşünen ekolojistler, her türlü merkeziyetçiliğe karşı çıkar.Çevre hareketiyle özdeşleşmiş “Küresel düşün, yerel davran!” sloganı da yerel düzeydeki eylemin ve çözümün önemine işaret

etmektedir. Ekolojik düşünce barışçıdır. Her türlü şiddeti reddeder. Çevre hareketlerinin eylem stratejileri de şiddet içermeyen direniş ilkesine dayanır. Çevre grupları başlıca protesto yöntemi olarak kullandıkları doğrudan eylem ve sivil itaatsizlik türü etkinliklerde şiddetten kaçınırlar. Endüstriyalizm eleştirisi olarak doğan çevreciliğin sorunsallaştırdığı konulardan biri de bilim ve teknolojinin toplum yaşamının ve insan doğa ilişkilerinin biçimlenmesindeki rolüdür. Fakat çevreciliğin bilim ve teknolojiyle ilişkisi karmaşık ve çelişkili görünür. Bir yanda ileri teknolojiye kuşku ve güvensizlik söz konusuysen, diğer yanda bilim ve teknoloji doğanın korunması ve çevre sorunlarının engellenmesi çabalarında merkezî bir yer tutmaktadır.

Bu bağlamda ele alındığında çevreci hareketin diğer hareketlerden farkının, yepyeni bir toplum modeli önermesidir. Bu toplum modelinde insan merkezilik yerine eko-merkezcilik bulunmakta, büyüme/kalkınma anlayışına çevre sorunlarına temel olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmakta, hiyerarşik ve baskıcı toplum modeline karşı, adem-i merkeziyetçi, katılımcı, çoğulcu bir demokrasi modeli ile birlikte gelecek kuşakları da düşünen bir anlayış ön plana çıkarılmaktadır(Balkaya, 2014:47).

Somut önlemler açısından çevre hareketleri her şeyden önce doğanın ve ‘doğanın dengesinin’ korunmasına yönelmişti, sonuç olarak da, gökyüzü, su, deniz, kırsal alanların sakinliği, yiyecek gibi doğal unsurların kirlenmesine yol açan her türlü kirlenme kaynağına karşı çıkmaktaydı (Castells, 2017:236). Otomobillerin egzoz gazı ve gürültüsü, fabrikalar, atom bombası, Vietnam’daki savaş, yok edilmeyen çöpler, denetimsiz bir şekilde kullanılan kimyasal gazlar bu kirlenmenin nedeni olarak görülmektedir. Castells (2017:238)’e göre doğanın kentle bir ilişkisi olmasa bile, bir sorunsal nüfus patlaması ile yakından ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla doğanın dengesinin savunuların en acil taleplerinin arasında katı bir doğum kontrolü de bulunmaktadır.

Bu bağlamda en etkili örgütlerin başında ‘Sıfır Nüfus Artışı’ bulunmaktadır; bunlar ABD’de 1980’e kadar, dünyanın diğer yerlerinde ise 1990’a kadar nüfus artışının tamamıyla durdurulmasını önermektedirler. Özellikle az-gelişmiş ülkelerde buna son vermek için etkin önlemler alınmasını öneriyordu. Bu önlemler arasında büyük kentlerin suyuna kısırlaştırıcı maddeler karıştırmak, çocuklara vergi koymak ve bebek eşyalarını lüks mal olarak vergilendirmek gibi fikirlerde bulunmaktadır. Castells (2017:239) buradaki hedefin, bütün yaşamın dayanağı olan doğayı korumak için onun başlıca kirleticileri ve yok edicileri olarak

görünen insanların sürekli artan bir şekilde dünyaya gelmesine engel olmaya çalıştığını ifade etmektedir

SONUÇ

19.yy'da Sanayi Devrimi sonucunda, hemen hemen bütün toplumlarda en geniş ölçüde sahip olan işçi sınıfı bilinçlenmeye başlamıştır. Ekonomik ve siyasal haklar gibi bir çok haktan mahrum olan bu sınıf, içinde bulunan toplumsal ve yönetsel hoşnutsuzluğa karşı kolektif hareketlerde bulunmuşlardır. Bu hareketler sınıf endeksli olup siyasal anlamda iktidarın ele geçirilmesi, devrim, gelir kaynaklarına sahip olma gibi ana hedeflere sahiptirler. Doğal olarak bu hareketlerin ortaya çıkması için siyasal sistemin yönetim biçimi ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda demokratik olmayan baskıcı yönetim sistemlerinde toplumsal hareketlerin ortaya çıkma ihtimalinin çok az olduğu görülmektedir.

1960'larda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümle birlikte eski hareketlerden çok farklı aktörler, örgütsel yapı, hedefler, yapı ve tema alanı, eylem biçimi ve yönetime sahip yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliği, sınıf temelinden çok ortaya yeni çıkan farklı kimliklere dayanmasıdır. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler yeni ve farklı kimliklerin kabul görme talepleri temelinde örgütlenmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin birbirinden çok farklı hareketler olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında sivil haklar, eşcinsel hakları, hayvan hakları, insan hakları, feminist hareketler, nükleer karşıtı hareketler, barış hareketleri, çevre hareketleri ve kürselleşme karşıtı hareketler örnek olarak verilebilir.

Endüstri sonrası toplumun temel felsefesine dayanan yeni toplumsal hareketler sınıf temelli değildir, aktörleri yeni orta sınıfa mensuptur ve çok çeşitli farkındalıkları söz konusudur. Katılımcılar kimliklerini toplumsal hareketin konusuna göre tanımlarlar, homojen değildirler. Yeni toplumsal hareketlerde iktidar hedeflenmez, kültürel alanda dönüşümler amaçlanır, yatay örgütlenme görülür, adem-i merkezîyetçilik esastır. Gittikçe daha çok küresel nitelik kazanmaktadır ve teknolojiye yoğun biçimde faydalanmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin bir çeşidi olarak çevre hareketi 1970'lerden bu yana başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemde yadsınamaz bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda çevre hareketleri yeni bir yaşam modeli inşası

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kolektif kimlik ile bir araya gelen aktörler kendine yeterli, âdemi merkezietçi, çevre-merkezci, eşitlikçi ve barışçı bir toplum modeli önerilmektedir.

Castells, Harvey ve Lefebvre gibi çevre ve kent hareketleri üzerinde yoğunlaşan düşünürler kentsel toplumsal hareketlerin gelecekteki mahiyeti hakkında tarihsel ve kuramsal bir iddiada bulunarak, değişen toplumsal ilişkilerin bir aracı olarak kentsel toplumsal hareketlerde bir artış olacağına ve bunun da kentsel çelişkiler nedeniyle ortaya çıkacağına inanmaktadırlar. Elbette ki kentsel toplumsal hareketlerin tek bir nedene bağlayarak artacağını iddia etmek eksik bir tespit olur.

KAYNAKÇA

- Balkaya, F. (2014). "Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler", Küresel İktisad ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 3(5), 32-42.
- Bayhan, V. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", Birey ve Toplum Dergisi, 4(7), 23-59.
- Bozkurt, Y., & Bayansar, R. (2016, Mayıs). "Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayı", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(2), 276-294.
- Bush, C., & Rochelle, M. (2008). "İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşısı Mücadele", Toplumsal Hareketler 1750-2005 - Dipten Gelen Dalgalar (D. Keskin, Çev., ss. 141-218). İstanbul: Versus Kitap Yayınları.
- Cansaran, A., & Yıldırım, C. (2008). Çevre Bilimi İle İlgili Başlıca Terimler ve Kavramlar, O. Bozkurt içinde, Çevre Eğitimi (ss. 2-17). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Castells, M. (2008). Kimliğin Gücü, (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2012). İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2017). Kent Sınıf İktidar (2. b.), (A. Türkün, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cerit Mazlum, S. (2014). Çevrecilik ve Çevre Hareketleri, B. Kartal, & B. Kümbetoğlu içinde, Yeni Toplumsal Hareketler (3 b., ss. 207-144). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2. b., s. 101-120). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çalı, H. (2006). Çevreci Toplumsal Hareket Olarak Greenpeace Türkiye Hareketi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevrebilimi Anadalı- Doktora Tezi.
- Çayır, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2. b., s. 11-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çırakman, A., & Ertuğrul, K. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi. F. Acar, & H. Uslu içinde, Siyaset sosyolojisi- Temel Yaklaşımlar, Yeni Tartışmalar (s. 233-254). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57(3), 3-30.
- Çoşkun, M. (2007). Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dede, A. (2015). Yeni Toplumsal Hareketler: "Yeni ve Başka Bir Dünya" Talebi. Sosyoloji Divanı(5), 39-52.
- Dilek, C. (2008). "Çevre Bilinci", O. Bozkurt içinde, Çevre Eğitimi (ss. 179-213). Ankara: Pegem Akademi.

- Göktuna Yaylacı, F. (2014). "Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar", B. Kartal, & B. Kümbetoğlu içinde, Yeni Toplumsal Hareketler (ss. 32-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güven, S. (2015). "Temsil Krizin Siyaseti: Toplumsal Hareketler", Sosyoloji Divanı(5), 25-38.
- Işık, G. (2016). "Toplumsal Hareketler ve Türkiye'deki İzdüşümleri", L. Sunar içinde, Türkiye'de Toplumsal Değişim (3 b., s. 229-260). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kanık, İ. (2017, 12 22). "Gastro-Endişe ve Yeni Toplumsal Hareketler", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, s. 599-620.
- Karacan, A. (2007). Çevre Ekonomisi ve Politikası, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2009). Çevre Politikası, Ankara: İmge Yayınevi.
- Korkmaz, A. (2017). "Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Etkisi" Sosyoloji Konferansları(55), 479-495.
- Kökalan-Çımrın, F. (2010). "Yeni Sosyal Hareketler ve Kentsel yaşam", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi(2), 45-59.
- Le Bon, G. (2015). Kitleler Psikolojisi, İstanbul: Hayat yayınları.
- Lefebvre, H. (2017). Kentsel Devrim. (5. b.), (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Melucci, A. (2016). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2 b., ss. 75-97). İstanbul: Kaknüs.
- Mouffe, C., & Laclau, E. (2008). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (ss. 47-74). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Önder, T. (2003). Ekoloji Toplum ve Siyaset, Ankara: Odak Yayıncılık.
- Porritt, J. (1989). Yeşil Politika, (2. b.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sanlı, L. (2003). Türkiye'de "Toplumsal Hareketler", L. Sanlı içinde, Toplumsal Hareketler Konuşuyor (ss. 9-33). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2006). Küresel Yeni Sosyal Hareketler Ve Savaş Karşıtlığı, C.Ü. Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi(30), 31-46.
- Tatar, T. (2013). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler", Ortadoğu Analiz, 5(57), 10-20.
- Tecim, E. (2015). "Toplumsal Hareketler ve yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma", Sosyoloji Divanı(5), 9-24.
- Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler, İstanbul : Babil Yayınları.
- Touraine, A. (2016). Toplumdan Toplumsal Harekete, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (ss. 31-46). İstanbul: Kaknüs.

Türkdoğan, O. (2013). Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Uysal, A. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi, İstanbul: Tezkire Yayıncılık.

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN FEMİNİZM

Derya ENGİNYURT*

ÖZET

18. yüzyıldan itibaren özellikle Aydınlanma dönemi sonrası kadınlar; toplumsal, siyasal, sosyal, hukuki, idari gibi pek çok alanda var olan eşitsizliklere ve toplum içindeki rollerine karşı mücadeleye girişmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kadınların erkeklerle eşit statü, eşit haklar ve özgürlükler için verdikleri mücadeleler feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Feminizm, temelde cinsiyet ayrımcılığına karşı tavır alan, kamu ve özel bütün alanlarda kadınların maruz kaldığı baskıların ve denetimlerin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini savunan ve ataerkil yapılanmaların önüne geçerek kadınların meşru haklarına ulaşmada mücadele eden bir yaklaşımdır. Feminizmin tarihsel süreci, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki dönemi kapsamakta ve üç dalgaya ayrılmaktadır. Bu feminist dalgalarda kadınlar, evrensel ve bireysel olarak meşru haklarını elde etmek için mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler içerisinde kadınlar, eylemsel ve fikri yapılarını çeşitli ideolojilerden, farklı algı ve anlayışlardan ve kuramlardan faydalanarak şekillendirmişlerdir. Bunun sonucu olarak, farklı feminist yaklaşımlar ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde teorik bakımından katkı sağlayacak şekilde yer almıştır. Bu çalışmada, feminizm kavramı, yeni sosyal hareketler, dünyadaki feminist akımları/hareketleri ve fikirleri analiz edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Yeni Toplumsal Hareketler, Feminizm, Feminizmin Tarihsel Süreçleri, Türkiye’de Feminist Hareketler

---

* Sosyolog, derya_deniz_99@hotmail.com

FEMİNİZMİN TERMS OF SOCIAL MOVEMENTS SOCİOLOGY

ABSTRACT

Women have been struggle against their assigned roles in the community and inequality, which has existed in such areas as political, legal, administrative and communal life since the 18th century, especially after the age of Enlightenment. The struggles women carried on for equal status, equal rights and freedom against men beginning from the middle of 19th century have brought out the concept of feminism. Feminism is an approach that defends elimination of all pressures and controls, to which the women, who develop an attitude towards gender segregation, are exposed in all public and private areas of life; struggle to make women have an Access to their legal rights by preventing male-dominated settlements. The historical process of feminism covers the period from 19th century until 21st and is divided into the three waves. The women in these feminist waves have struggled to acquire their legal right individually and universally. In the course of time, the women have formed their actual and intellectual structures by benefiting from different understandings, perceptions and theories they have encountered. As a result, different feminism approaches have surfaced and taken their place in international relations discipline in a manner which can contribute theoretically. In this study, the concept of feminism, feminist trends actions and ideas have been analysed.

KEYWORDS: New Social Movements, Feminism, Historical Process Of Feminism, Feminist Movements In Turkey

GİRİŞ

XVIII. yüzyılda Fransa’da filozoflar ve kadın yazarlarca ortaya atılan ve savunulan, daha sonraki yüzyıllarda her toplumda yandaş bulan, kadının siyasal ve toplumsal haklar bakımından erkekle eşit olması gerektiğini öne süren ve bunu gerçekleştirmeye çalışan akımdır. Feminizm, eleştirel bir düşünce ve kelime olarak ilk kez 18.yy’ın sonlarında görülür.

Aydınlanma düşüncesi içerisinde gelişip, olgunlaşan; eşitlik, özgürlük, kardeşlik düşüncelerinin ve Fransız devrimiyle beraber gelen büyük dönüşümün feminist düşüncenin gelişiminin de temel dayanağını oluşturur. Her zaman ve her yerde istisnasız herkesin özgür ve eşit olması gerektiğine duyulan inanç kadınlarında erkekler kadar eşit olmaları gerektiği düşüncesine ulaştırdı kimi düşünürleri. Kadınların ve erkeklerin eşit haklara ve eğitime sahip olunması gerektiğine dair kimi sesler duyulmaya başlandı.

Grimke'ye göre erkekleri ve kadınları kamusal ve özel alana yerleştirme, geleneklerin keyifliliği ile ilgilidir. Çünkü kadınlar ve erkekler ahlaki ve düşünsel anlamda eşit olduklarına göre, aynı ahlaki ve düşünsel haklara ve sorumluluklara sahiptirler(Donovan,1997,41).

Taş (2016)'a göre, feminizm kavramı, 1960'lı yıllarda kadınların ataerkil toplumsal yapının baskısından kurtulma ve özgürleşmesi bağlamındaki hareketlerinden günümüze kadarki süreçte epistemolojik dönüşümler geçirmiştir. 1960'dan sonra uluslararası konjonktürde meydana gelen temelde üç değişim, feminist akımı üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi; feminist akım, evrensel veya yerel düzeyde genç nesilleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme beraberinde feminist algı içerisindeki grupları birbirine yakınlaştırmış, birbirlerini tanıma fırsatı sunmuştur. İkincisi; feminizm, kendi içinde öz-eleştirel bir konuma geçmesi ve evrensel sorunların dışında bireysel sorunların ele alınmaya başlanması ve toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, dil, din vb. tutumların ortaya çıkışıyla birlikte feminizm kendi içinde de bir dönüşüme uğramıştır. Üçüncüsü ise; feminist algı, feminist grupların oluşturduğu toplumlarda paradoksal ve dramatik süreçler yaşamıştır. Bu üç temel etki; feminizmi karmaşık, sorunlu ve kompleks bir durum haline getirmiştir. Ama genel itibarıyla feminizm, bir yandan bir algı yaklaşımı ve politik statü/konumu açıklarken, bir yandan da belli bir yaşam düşüncesini, biçimini ifade etmektedir. Feminist algının gelişim süreci; global ve lokal düzeydeki değişimler, siyasal, sosyal ve toplumsal alandaki etkiler neticesinde feminist algının, farklı kültürel normlarda, farklı aşamalarda ve farklı zaman dilimlerinde meydana gelmesine neden olmuştur. Lakin feminizmin tanımlamaları, farklı kültürel normlara, farklı siyasi yapılanmalara ve uygulamalara hatta uluslararası farklı yaptırımlara rağmen, belli toplumsal düzeyde kadınların tanımlanması ve baskının belli biçimlerini ifade ettiği görülmektedir

Feminizmin temel objesi kadındır. Kadının toplumdaki statüsü, kadınların ev içi ve dışındaki rolleri, kadının ezilmişliği ve sömürsü, cinsiyet farklılıkları, ataerkil toplum yapısı ve erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları geniş ölçekte tartışılan konulardır. 'Aklın cinsiyeti yoktur... zihnin gücünün cinsiyeti yoktur ve... erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı ve kadınların alanı hakkındaki fikirleri sadece keyfi fikirlere'dir'(Donovan,1997,41). Söz konusu konuların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışılıyor olması, ilgili sorunların devam ediyor olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Feminizm, ilk olarak lokal düzlemde toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmış, daha sonraları ise geniş düzlemde hem toplumsal hem de politik bir harekete dönüşmüştür. Bununla birlikte feminizm, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, iktisat, felsefe, hukuk ve siyaset gibi disiplinlerin içinde teorik bir bakış açısını da beraberinde getirmiştir.

1. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Genel anlamıyla toplumsal hareketler, elitlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler” olarak tanımlanmaktadır(Demiroğlu,2014,134). Yeni toplumsal hareketleri eski toplumsal hareketlerden ayıran temel özellikleri şu şekilde ayırmak mümkündür:1960’lar öncesindeki toplumsal hareketler, eski endüstriyel topluma ait oldukları için eski olarak adlandırılmaktadırlar.

YTH ise Touraine’e göre devlet gücünü kontrol etme düşüncesinden uzaklaşması ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedeflemesi nedeniyle yenidir

39

YTH paradigma olarak eski olan işçi hareketlerine, politikanın merkez olgusunun sınıf olduğunu ve politik ekonomik dönüşümün bütün toplumsal hastalıkları iyileştireceğini varsayan Marksizm ile sosyalizme ve sabit kimlikler ile çıkarlara odaklanan geleneksel liberalizme karşı olması nedeniyle yenidir.

YTH’yi, eskisinden ayıran, ekonomik boyuttan çok kimliğe dayalı olması, kültürel eşitsizliği kendine temel alması, ulus üstü oluşu, kısa sürede gerçekleşiyor oluşu, herhangi bir din, ırk, sınıf ve ideolojiye indirgenmemesi, aktörlerinin varlıklı ve eğitilmiş olması gibi özelliklere sahip olmasıdır (sosyoloji7.wordpress.com).

‘Yeni’ olarak değerlendirilen 1960 sonrası hareketlerin, ekonomik ve kurumsal siyaset kaynaklı sorunlar yerine eşitlik, farklılık katılım ve kimlik inşasına ilişkin meselelere odaklandığını savunur. Buechler’i belirttiği gibi içerdikleri farklılıklara rağmen hemen tüm YTH kuramcıları, klasik liberalizmin yapısal özelliklerinin işçi eylemlerinin dinamiklerini şekillendirdiğine benzer şekilde post- endüstriyel veya gelişmiş kapitalist toplum olarak adlandırılan toplumsal formasyon döneminin de mevcut kolektif davranış türlerini

şekillendirdiği konusunda hem fikirdirler. YTH teorileri, 1960'larla birlikte dönüşmeye başlayan Batı'daki yeni toplumsal yapı içerisinde meydana gelen yeni toplumsal hareketleri makro düzeyde dönüşen ekonomik yapı ile ilişkilendirirken, mikro düzeyde kimlik oluşum süreçlerinin ve kişisel davranışın toplumsal hareketler üzerindeki etkisine bakar. (Demiroğlu,2014,135)

Yeni toplumsal hareketlerin yaşam alanı ile ilgili taleplerin taşıyıcısı olduğu tezi Habermas tarafından 'yaşam alanlarının kolonileşmesi' ve yeni toplumsal hareketlerin yükselişi arasında bağ kurularak açıklanmıştır. Habermas, anlamın ve özgürlüğün kaybolması, daha önceki geleneğin sorgulamadığı konuların geri dönülemez bir şekilde sorgulanır hale gelmesi ve yönetim yapısının da bu sorunlar karşısında yetersiz kalması sonucunda yeni toplumsal hareketlerin yükseldiğini ifade etmektedir (2014,137). Kültürel yeniden üretim, sosyal entegrasyon ve sosyalizasyon gibi alanlarda doğan yeni çatışmalar, ekonomik dağılım problemlerinden değil, yaşam biçiminin düzenlenmesine bağlı sorular tarafından tetiklenir kimliğe dayalı yaklaşımların yoğunluk kazandığı, meselelerin çeşitlendiği ve ilk bakışta sınıf temelli olmadığı izlenimini yaratan toplumsal hareket türleri ortaya çıkmıştır.

Yeni orta sınıfların belirgin olarak katılımının arttığı, iktidarı ele geçirerek dönüştürmeyi hedeflemeyen, özellikle kültürel alanın değişimini hedef olarak alan ve kimlik yöneliminin ağır bastığı bu 'yeni' toplumsal hareketlerle beraber, bu hareketleri inceleyen toplumsal hareketler teorilerinde de yenilikler meydana gelmiştir. (Demiroğlu,2014,134)

YTH aktörlerinin çıkarları, sınıfsal konumlarından değil, çıkarlarını kendilerinin belirledikleri siyasal konumlarından gelmektedir. Bu nedenle de çağdaş toplumsal hareketlerin, toplumsal değişimin merkezi olarak işçi sınıfını gören teoriler tarafından yeterince iyi bir biçimde açıklanamadığı ileri sürülmüştür. YTH teorileri birçok sosyal bilimci tarafından değişik biçim ve ölçütlerle sınıflandırılmıştır. Örneğin, Buechler'in YTH teorilerine ilişkin yaptığı sınıflandırma, bu teorileri "kültürel" ve "siyasal" versiyonlar olarak iki biçime ayırır.

Kültürel versiyon, geçmişteki ve şimdiki toplumsal tipler ve hareket biçimleri arasında daha radikal bir kopma varsaymaktadır. Bu açıdan post-Marksist bir belirleme yapar. Toplumsal bütünlüğü, siyasal versiyonun tersine, semiyotik ya da kültürel koşullarla özdeşleştirir. İktidar ve direnmenin merkezleşmiş doğasını vurgular ve gündelik yaşama, sivil topluma, devlet ve sivil toplum arasında özgür alanların yaratılmasına odaklanır. YTH'lerin toplumsal temelini sınıfla değil, fakat hareketi tanımlayan farklı değerler ve ideolojilerle özdeşleştirir. Bu anlamda YTÜ'ler, sınıf mücadelesinin "yerini almakta" dolayısıyla da sınıf politikası

aşılmaktadır. (Coşkun,2006,69-70) YTH' lere ilişkin bu iki teoriyi aşağıdaki gibi karşılaştırmak olanaklıdır.

SÜREKLİLİK TEORİLERİ (SİYASAL VERSİYON)

YTH' lerin talepleri kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepkidir ve ekonomik yapıdan özerk değildir. YTH' lerin talepleri, bu nedenle, eski toplumsal hareketlerden miras alınmış görünmektedir. YTH' ler eski ve yeni orta sınıflardan, işsizlerden, öğrencilerden ve emeklilerden oluşur. Dolayısıyla bu hareketler sınıflar arasındaki bir ittifaka dayanır. Bu hareketlerin talepleri üretim ilişkilerinden ayrılamaz. YTH' ler örgüt içinde yatay ve dikey olarak daha az bir farklılaşma üretir (özellikle Offe'ye göre).YTH' ler orta sınıf temelli hareketlerdir.

Eski sosyal hareketleri yenisinden farklı kılan bir diğer konu ise örgütlenme biçimleridir. Eski hareketler “Büyük Liderler” çevresinde gerçekleştiği görülürken, yeni sosyal hareketlerde bu durum daha esnek ve adem-i merkezîyetçi bir yapıda gerçekleşir. Karar mekanizması daha müzakere odaklıdır. Yani örgütün yapısı ortak bir anlaşmanın sonucunda belirlenir. (www.siyasalhayvan.com)

Kimlik yönelimli talepler içerirler. Bu nedenle de üretim ilişkileri gibi kavramlarla açıklanamazlar. YTH'ler merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri ortaya koyarlar.

KOPUŞ TEORİLERİ (KÜLTÜREL VERSİYON)

YTH'ler sosyalist ideolojinin, modernleşme sürecinin ve refah devletinin eleştirisini yaparak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski toplumsal hareketlerden keskin bir ayrıma işaret ederler. Diğer taraftan, özellikle Offe, YTH'ler ile eski hareketler arasında, temalar, değerler, etkinlik biçimleri ve aktörler olmak üzere dört temel farklılık olduğunu ileri sürer. Buna göre, üzerinde durdukları temalar açısından yeni hareketler çevrenin korunması, insan hakları, barış gibi konulara vurgu yaparlar. Eski hareketler ise daha çok ekonomik büyüme ve paylaşım konuları üzerinde durmaktadır. Değerler açısından yeni hareketler kişisel özerklik ve kimliği, eski hareketler ise bireysel tüketim özgürlüğünü ve maddi tüketimi öne çıkarır. Offe'ye göre eski hareketler resmi ve hiyerarşik örgütlenme yapıları geliştirmişken, yeni hareketler gayri resmi ve kendiliğinden gelişen örgütleri içerir. Son olarak aktörleri katılımcılar açısından eski

hareketler çıkar çatışması içeren sosyo ekonomik grupları, yeni hareketler kolektif çıkara dayanmayan sosyo ekonomik grupları içine almaktadır. Diğer taraftan yukarıda belirtildiği gibi Offe, bu ayrımları yaparken eski ve yeni arasında birtakım süreklilikler bulunduğunu, bu iki hareketin birbirinin rakibi ya da zıttı olarak düşünülmemeyeceğini belirtir(Coşkun,2006,75-76).

Kurumsal alan olarak tarif edilmeye çalışılan aslında hareketlerin başarı kazanabilmesi ve tekil taleplerin bir araya gelerek kolektif bir talep haline dönüştürülmesinde rol oynayan araçsal yapıdır. Her ne kadar yeni toplumsal hareketler, ağlar, sosyal medya, forumlar, platformlar gibi zayıf bağlarla birbirine bağlanan bireylerin eylemi olarak ele alınsa da hareketin başarısını analiz etmede önemli bir nokta hareketin kendini tanımladığı kurumsal alandır. Yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme ve kurumsal yapılara bağlanma amacıyla olmadığını ve hareketlerin bir eylem süreci olarak nitelenebileceğini vurgulayan Bebbington, hareketlerin dağınık, ama zaman ve uzam içinde sürekli, farklı yerleşmelerden aktörleri kapsayan ve sıklıkla farklı ölçeklerde gerçekleşen toplu eylem süreçleri olarak değerlendirmektedir. Hareket tipine göre önemli farklılıklar içerse de yerel birimlerin ve ağların önemli olduğu ve eski hareketlerin merkezi ve hiyerarşik örgütlenmesi ve parti örgütlenmelerinden özerk olarak pozisyon alma özellikleri ile eski tip toplumsal hareketlerden önemli bir farklılık teşkil etmektedir. (Demiroğlu,2014,140)

YTH teorilerinin kuramcılarına göre, yeni toplumsal hareketlerin farklılığı, yeni dönem çatışma ve çelişkilerine bağlı olarak maddi talepler yerine değer ve kimlik yönelimli taleplerin siyasallaştırılması; siyasallaşma çabası içindeki bu taleplerin yalnızca sınıfsal aidiyetler ile tanımlanan gruplar yerine genel bir dünya görüşüne sahip ve modernizmin eleştirisini parçalarını oluşturan bir ittifak tarafından dile getirmesidir. Taleplerin siyasal alanda karşılık bulabilmesi için kullanılan yöntem ise, kurumsal politikanın dışındaki kanalların kullanılmasıdır. Böylece hareketler, ağlar, sosyal medya, forumlar, platformlar gibi zayıf bağlarla birbirine bağlanmakta ve mücadelesini bu kanallarla sürdürmektedir. (2014,143)

2. FEMİNİZM KAVRAMI

Feminizm, kökeninde Latince’ de kadın manasına gelen “femine” kelimesinden türemiştir. Feminizm yaklaşımı, kadınların sadece kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları zorluklar, baskı ve ezilmeyle ilişkisini inceleyen, sınıf, ırk, ulus, din, dil vs. unsurlarda kadınların yaşadığı sorunları ele alan bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir. Feminizm algısı, ilk olarak 18. yüzyıl’ da İngiltere’de ortaya çıkmış ve 1792’de yayınlanan Mary

Wollstonecraft'ın "A Vindication of the Rights of Women" adlı eseriyle de ilk akademik alan içerisine girmiştir. (WALTERS,2009) Feminizm, içinde kadınların özgürleşmesi, baskı altında tutulmalarının engellenmesi, haklarını meşrulaştırılması, kamusal veya özel alandaki eylemlerinde ve faaliyetlerinde ve eşit haklara sahip olma durumunu kapsayan bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle feminizm kavramı içerisine kadınların meşru haklarıyla, baskıya maruz kalmalarıyla, eşit statüde tutulmalarıyla veya özgürleşmeleriyle, farklı bir değerde olmaya yönelik talepleriyle ilgili faaliyetlerle, gündelik siyasetle ilgili her şeyi dâhil edebiliriz. Feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı durarak, karşı cinler arasında hür türlü ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır. Bununla birlikte feminizm; felsefe, sosyoloji, politika ve etik alanlarından meydana gelmektedir. Genellikle feminizmin temel hedefini; kadının özgürlüğü ve temel hakları oluşturmaktadır, bununla beraber ataerkil yapıların ve olguların ortadan kaldırılması gibi konular da temelinde yer alır. Feminizmin temel objeleri ise; iş, eğitim, çocuk bakımı vb. konularda erkeklerle eşit hak ve konumda olmaktan, sağlıksal olarak yasak kürtaj hakkı, kadın sağlığı üzerinde gerçekleşen ilerlemelere, sosyal olarak da kadına yönelik şiddetin önlenmesi, tecavüz ve tacizin ortadan kaldırılmasına ve lezbiyenlik haklarına kadar uzanan farklı alanlardaki konuları kapsamaktadır. (Donavan,1997)

Bell Hooks'un "Feminism is for Every body Passionate Politics" adlı eserinin giriş kısmında feminizmi, cinsiyetçilik veya cinsiyetçi sömürüyü ve zulmü sona erdirmek için bir hareket olarak tanımladığını görmekteyiz. Bu tanımlamada cinsiyetçiliği bir sorun olarak ortaya koymakta ve toplumsal alanda kadın ve erkekler arasında bir sorunsalı beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır(WALTERS,2009). Bir diğer feminizm tanımlamasında ise; feminizm, kadınların cinsiyetleri yüzünden maruz kaldıkları kısıtlamalar, zorluklar ve baskılara karşı, bu baskıları ve haksızlıkları telafi edecek reformlar ve talepler çerçevesinde mücadele ve direnme güdüsünü ifade etmekte ve bu direnme toplumun düşünce ve maddi unsurları kapsayan geniş bir ölçüğe sahiptir.

Feminizm, biyolojik bakış açısı olmaksızın statü bağlamında kadın ve erkek arasında toplumsal ilişkilerde bir çatışma olduğunu ileri sürmektedir. Bu çatışma biyolojik temelli bir çatışmadan çok, toplumsal alanın her çevresinde sabit olmayan ve dinamik hareketliği beraberinde getiren, bir değişimi tetikleyen, insanlık tarihinin akışını etkileyen bir güç olarak nitelendirilmektedir. (J. Mitchel, 1984:11-12). İngiltere 1960'lara kadar feminist sözcüğü genellikle küçük düşürücüydü. Feminizm hoşlanılmayan hor görülen kadına verilen addır (Scott, 2013). Erkek düşmanı olarak tanımlanırdı. Ama genel bir çerçeve kurma bağlamında

Mitchel'in feminizm tanımı rağbet gören bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitchel'e göre feminizm, "...kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele" (Mitchel, 1995:6-7) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere feminizm, toplumdaki egemen patriyarkal düzene karşı çıkan, bu düzeni sorgulayan ve eleştirilerde bulunan, kadın haklarının ve aynı zamanda da özel veya kamusal alanda kadınların karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması ve zorlukların engellenmesi için mücadele eden bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Sarah Grimke'nin analizi, erkeklerin ve kadınların doğal olarak eşit ve ontolojik olarak aynı olduklarını varsayan Aydınlanma düşüncesine dayanır. Hatta, Grimke kadına önce insan sonra dişi olarak bakmanın zararlı olduğunu ısrarla belirtir. 'Hiçbir şey kadının itibarına erkeğe dişiliği ile ulaşmaya çalışması olgusundan daha fazla zarar veremez. İnsan olarak itibarı üzerinde hak iddia etmesi için kadının, bütün yaptıklarını cinsiyet ayrımı gözetmeden yapması ve söylediklerini cinsiyet ayrımı gözetmeden söylemesi gereklidir. (Donovan,1997)

Feministler aşka da savunmasızlığı, bağımlılığı, acıya duyarlılığı geliştiren ve kadının insan potansiyelinin tam olarak gelişmesine engelleyen bir kurum olarak çatarlar. Feministler aynı zamanda, evliliğin ve ailenin yani heteroseksüel seks kurumunun ortadan kaldırılmasını ve üreme için rahim dışı yolların geliştirilmesini savunuyorlardı. New York'taki bir grup feminist hazırladığı bir bildiri ile kadınların baskı altına alınmasının temel olarak ekonomik değil psikolojik etmenlerden kaynaklandığını öne süren ilk bildiriydi. Bizler, erkek şovenizminin temel olarak psikolojik ego tatminini amaçladığına, bunun kendini ekonomik ilişkilerde ancak ikinci derecede gösterdiğine inanıyoruz. Bu nedenle ne kapitalizmin ne de bir başka ekonomik sistemin kadınlar üzerindeki baskının nedeni olduğuna inanmıyoruz; ne de kadınlar üzerindeki baskının saf bir ekonomik devrim sonucu ortadan kalkabileceğine inanıyoruz. (1997)

3. FEMİNİZMİN TARİHSEL SÜREÇLERİ

3. 1. Feminist Dalga: Medeni Kanun Talepleri ve Siyasal Haklar

I. dalga feminizm genel olarak iki talep üzerinde mücadele etti. Kadınlar için oy, eğitim ve mülkiyet hakkı. Oy kullanma hakkı; ajitasyon, dilekçeler, mitingler, broşürler ve parlamentoya kanun tasarısı verme gibi geleneksel baskı grupları metotlarıyla talep edildi. Kullanılan argümanlar çoğu zaman göz ardı edilmelerine rağmen üzerlerine yorum yapmaya

değecek nitelikteydi ve bunlar hareketin felsefesi hakkında pek çok şey ortaya koymaktaydı. İlk olarak, bir kadının ilgi alanının kocasını veya babasını içerdiğini varsaymanın onun tüm kişiliğini inkâr etmek ve şahsi bireysel bağımsızlığını ihlalde bulunmak olduğu iddia edildi. Kadın, tüm gerçek anlamıyla, hukukta olduğu gibi köleleştirilmişti; bağımsız bir birey olarak kabul edilmediği kanunlara ve otoriteye tabi tutulmaktaydı. İkinci olarak, kadınların oy kullanmasını inkâr etmenin kadınların erkekler ile eşit değere sahip olmadığı anlamına geldiği öne sürüldü. Klasik karşı tez olan “ayrı alanlar” (özel hayat ve aile kadınların, kamusal alan ve siyaset erkeklerin) güçlü bir biçimde, çürütüldü(www.academia.edu).

Kadınlar için oy hakkı meselesi 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın çeşitli yerlerinde değişik biçimde varlığını sürdürüyordu. Avrupa'nın kimi yerlerinde ufak da olsa bir mülk sahibi olanlar dışında kadınlar için oy hakkı yoktu. Kimi yerlerde evli olmak, kimi yerlerde hem evli hem de kocanın mülk sahibi olması, ırk farkları, aristokrasi gibi hiyerarşilerle kadınlar oy kullanabiliyordu ama çoğunlukla kadınların oy hakkı yoktu. Amerika'da ise, sadece siyahların ve kadınların oy kullanması yasaktı, ancak bu durum daha sonra değişerek siyah erkeklere oy hakkı tanındı. Kadınların Parlamento'ya girme şansı ise neredeyse yok gibiydi. Oy hakkı için mücadele Amerika'da, siyah kadınların beyaz kadınlarla mücadele etmesi ile başladı (Hirata,Laborie,Le Doare,Senotier,2009).

Siyah kadınlar, kölelik karşıtı harekette tanıştıkları kendilerine destek olan beyaz kadınlar ile aynı kaderi paylaştıklarını anlamışlardı. Bu, iki ırktan kadınların beraber mücadele etmeye başlamasının en önemli nedenlerinden biridir. Bir diğeri, siyah kadınların kölelik karşıtı hareket militanlarına ilk kez oy hakkı için mücadele etme fikrinden bahsettikleri zaman, siyah erkeklerin kendilerine yüz çevirmesi oldu. Zaten oy hakkı kazanmış olan siyah erkekler, kölelik karşıtı mücadelede yanlarında görmeyi sevdikleri ama asıl yerlerinin evleri olduğunu düşündükleri kadınların kendi hakları için mücadele etmesi gerektiğine inanmıyordu. Böylece Amerika'da kadın hakları için mücadele eden kadınlar bağımsızlaştı ve hem siyah hem beyaz kadınların desteğiyle hareket etti. Bu kadınlar hem medeni hem siyasi haklar için hem de ırkçılığa karşı bir arada mücadele ediyorlardı. Yine aynı dönem oy hakkı için mücadele eden kadınlar fuhuş için bir araya gelip bu alanda da mücadele etti. Kadın Konseyi'nin 1913 kongresinde fuhuşu, “erkeklerin parasal çıkarı için kadınların zorunlu köleliği” olarak tanımladı. (Walters,2009)

Birinci Dünya Savaşının Başlaması ile erkeklerin silahaltına alınması, kadınların ise silah fabrikalarında çalışmaya başlaması iki önemli meseleyi gündeme getirdi: Barış ve emekçi

kadınlar. İşyerlerinde kreşler açılmaya başlandı ama bu sadece daha fazla kadının ücretli emeğini kullanabilmek için yapılmış bir düzenlemeydi. Kadın, tarihte her zaman olduğu gibi ucuz emek anlamına gelmekteydi. Feministler, 1918’de Versailles Antlaşması ve Milletler Cemiyetine “eşit işe eşit ücret” ilkesini koydurmayı başardı. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde aralarında ABD, İngiltere, Almanya ve Rusya’nın da olduğu 21 ülkede kadınlara oy hakkı koşulsuz verilmişti. Fransa’daki feministler ise, kızların eğitimi, ücret eşitliği ve kadınların devlet memurluğuna girmesi için verdikleri mücadelede büyük zaferler elde ettiler. Sovyetler Birliği’nde ise, durum bambaşkaydı. Batılı kadınların hakları için didindikleri bu dönemde, Rus kadınları haklarına kavuşacakları 1917 Devrimi için erkeklerle yan yana mücadele etmekteydi. Gerçekten de SSCB’de 1940’dan önce kadınlar büyük kazanımlar elde etti.

Bolşevik Devrimi’nin ilk sosyal içerikli kararları, doğumdan önce ve sonra 16 haftalık izin ve ücretsiz sağlık hizmeti, mal varlığı yönetiminde kadınlara eşit haklar tanınması, meşru ve meşru olmayan çocuklar arasındaki farkların kaldırılması ve boşanmanın kolaylaştırılması oldu. Bolşevik Devrimi yapıldıktan sonra kadınlar Beyaz Ordu’ya karşı gerilla savaşında subay ve er olarak yer aldılar(www.academia.edu). Ancak iç savaştan sonra öncelik, üretkenliğe verildi. Özellikle annelik meselesinde savaşın etkisi var, nüfus azaldı ve çocuk doğurmak gerekti. Bu, kadınlara verilmiş hakların yavaş yavaş geri alınmasına neden oldu. Fabrikalarda kreş ve yuvalar kapatıldı. Hemen ardından 1930’da kabul edilen aile yasası ile geleneksel aile yapısı yeniden getirilmeye başlandı. Rusya kürtaj hakkını ilk defa kabul eden ülkelerden biriydi ve 1936 yılında bu hak geri alındı. Kadınlar çok sayıda çocuk doğurmaya teşvik edildi ve hatta 10 ve üzeri çocuk doğuran kadınlara analık nişanları takıldı. (Scott,2009)

Türkiye’de de devrim sonrası dönemde kadınlar erkeklerin yaptığı her işte yer almaya teşvik edildi. İlk kadın pilotun göreve başlamasından, doğuya giden kadın öğretmenlere övgüler düzen romanlara, kadın sporculara verilen ayrıcalıklara kadar her şey, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınların önemli kazanımlarıydı. Ancak yıllar geçtikçe yine analık yükseltildi ve kadınlar evlere yöneltildi.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında belirginleşen I. feminist dalga, Wollstonecraft’ın “Kadın Haklarının Savunusu” (Vindication of the Rights of Women) adlı eserindeki çizmiş olduğu talepler üzerine inşa edilmiştir. Genel çerçevede bu talepler, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet haklarını içermekteydi. Bu talepler dönemin

şartlarına göre temel haklar niteliği taşımaktaydı. Özellikle, Amerikan Bağımsızlık Bildirisinde, Fransa'nın İnsan Hakları Bildirgesinde ve Doğal Haklar doktrini geliştiren teorisyenlerin eserlerinde kadınlara ve kadın haklarına yeterince değinilmediğini düşünen feminist gruplar sosyal, siyasal alanlarda bir dizi taleplerde bulunmaya itmişti.

Doğal haklar düşüncesinden gelen feminist kuramcılar, kadınların birer yurttaş olarak erkekler ile aynı derecede temel haklara ve özgürlüklere sahip birer 'insan' olduklarını ileri sürmekteydiler. Kadınların ev işlerinin dışında hareket etme özgürlüğünün olması gerektiğini savunmuşlar ve ev hayatının eleştirisini yapmışlardır. Jane Anger günlük ev yaşantısını eleştirir. Anımsattığı gibi, erkeklerin beslenmesini, giyinmesini ve temizlenmesini sağlayan kadınlardır: 'Bizim bakımımız olmasa, yataklarından tıpkı çöplerde yuvarlanan köpekler gibi yatarlar ve yaz sıcağında yüzen uyuşuk uskumrular gibi gezinirler'. (Margaret Walters,2009,19)

Jane Anger Havva'nın Adem'den üstün olduğunda ısrar ederek geleneksel görüşe meydan okur konuma geldi: Havva ikinci ve bu nedenle de kusurları giderilmiş bir modeldi. Adem 'cüruf ve kirli çamur'dan yapılmışken, Tanrı Havva'yı Adem'in etinden 'ondan daha saf olsun diye' yarattı. Bu da açık bir biçimde kadınların erkeklere oranlara ne kadar kusursuz olduklarını gösterirdi(Donovan,1997,21).

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın çeşitli yerlerinde kadınların oy kullanma hakkı bir sorunsal olarak varlığını sürdürmekteydi. Özellikle bu sorunsal, Avrupa'da önemli mevkilerde bulunan kocalarının eşleri, belli hiyerarşi sınıf içerisinde yer alan kadınlar oy kullanma hakkı bulurken, genel anlamda hiçbir kadının oy hakkı bulunmuyordu. Amerika'da ise, siyahların ve kadınların oy kullanma hakkı bulunmuyordu. Siyahi erkeklere oy kullanma hakkının verilmesiyle beyaz ve siyahi kadınların oy kullanma hakkı adına mücadeleye girişmelerine neden olmuştu. Bu dönemde kadınlar hem sosyal ve siyasal haklar için hem de ırkçılığa karşı mücadeleye girişmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sona erdiği süreçte ABD, Rusya, İngiltere, Almanya ve 21 ülke kadınlara oy hakkı koşulsuz olarak tanımıştı. Fransa'da ise, kızların eğitiminde fırsat eşitliğine, kadınların kamusal alanda çalışmalarına ve eşit iş ve ücret hakkı üzerine birçok reformist düzenlemeler gerçekleştirilmişti. Keza bu durum diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşacaktı. Birinci dalga feminizmde temel alınan en önemli sonuç, ataerkil toplum yapısına karşı direnmek, "cinsel devrim" olarak adlandırılan hareketin toplumsal statü, r ol ve zihinsel yapı alanlarını etkide bulunacak, değişimi meydana getirecek anlayışların temelini atmak ve reaksiyoner bir şekle bürünmesini sağlamak olmuştur. "On

dokuzuncu yüzyıl feministleri, kendi egemen beyaz erkeklerin ve onların önyargılarını (ve daha da fazlasını) keşfediyorlardı” (Rowbotham, Segal, Wainwright, 2009) ve bu dönemden sonra feministler farklı sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki taleplerde bulunmaya, erkek ile kadının kamu ve özel alanlarda eşitlikçi ve daha özgür haklara sahip olunması yolunda mücadeleye girişmişlerdir.

Feminist hareket içerisinde yer alan birçok kadın gerçekte kendini yeni bir toplum kurmaya adanmıştı. Bu anlamıyla da feminist hareket, kadının kendi konumunu sorgulamak istemesinin yanı sıra, yaşadığı günlük yaşam zorluklarına da dayandırılmaktadır. 19. yy. da giderek güçlenen ve daha çok kamusal alan ile oy hakkı talepleri çerçevesinde yoğunlaşan birinci dalga feminist hareket (Donovan, 1997, 121) bir toplumsal hareket olarak belirli hedeflere ulaşmıştır. Bu çerçevede kadınların eğitim kurumlarından daha fazla yararlanmaya başlamaları ve dolayısıyla çalışabilecekleri mesleklerin sayısının artmasının yanı sıra ulusal ve uluslararası örgütlerin kurulmasıyla kadın hakları mücadelelerinin genişletilmesi sağlanmıştır.

Liberteryen feministler üretici çalışmayı kadınlarda tam, bağımsız ve kendi kendini idare eden kimliğin gelişmesinde vazgeçilmez olarak gördüler. Bu onların her zaman mevcut çalışma modellerini destekledikleri anlamına gelmedi. Bu bağlamda, özellikle Jessie Boucheret ve Helen Blackburn 19. yüzyıl sonu liberteryenlerinin ücretli emeğe karşı olan genel düşmanlığını paylaştılar. O zamana kadar “Liberty and Property Defence League”in önde gelen üyelerinden olan Blackburn ve Boucheret, diğer şeylerin yanında kendi hesabına çalışan işgücü sistemine yönelik bir hareketi savunan “The Freedom of Labour Defence League”i 1889’da oluşturdular (Duygu Alptekin, 2008).

3. 2. Feminist Dalga: Cinsellik Ve Doğurganlığın Birbirinden Ayrıştırılma Mücadelesi

Batıda gerçekleşen gelişmeler, doğum kontrolünü güvenli ve kolaylaştıran yöntemler geliştirilmesine sebep olmuştu. Bu durum, kadınların hamilelik riski olmadan cinsellik yaşayabilecekleri anlamına geliyordu. Doğum kontrolü için, yasal olduğu ülkelerde kürtaj, yasal olmayan ülkelerde ise gizli gerçekleşen, tehlikeli, kısırlığa ve hatta ölümlere sebep olan çocuk düşürme yöntemleri dışında da alternatifler üretilmişti. Ancak bu uygulama ve ilaçlar pahalıydı. Kadınlar, bu olanakların tüm kadınların hizmetine sunulması ve pek çok ülkede geçerli olan baskıcı yasaların ortadan kaldırılması için mücadele etmeye başladı. (Dayı, 2017)

2. dalganın başlamasında ve teorisinde çok önemli bir etkisi olan Simone de Beavoir, “kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacak” diye yazmıştı, İkinci Cins isimli üç ciltlik kitabında. Kitap, yıllardır süren kadın mücadelesinin en önemli ögesine, aile ve toplumsal cinsiyete yönelikti. Simone de Beavoir, özellikle bir tespitiyle (bu tespit daha sonra poüler bir slogan olacaktı) 2. dalga feministlerin hem ideolojik hem pratik olarak yollarını çizdi. “Kadın doğulmaz, kadın doğulur” bu tespitin özeti oldu(Donovan,1997). Bu teori bir kavramın ortaya çıkmasına yol açtı. Doğal olan ve doğumla beraber belirlenen cinsiyet (sex) ve doğduktan sonra aile ve toplumun etkisiyle şekillenen toplumsal cinsiyet (gender)(Walters,2009).

Toplumsal cinsiyet kavramı kendi başına çok şey ifade ediyordu. Ama teori ilerledikçe, toplumsal cinsiyetin aslında sadece sonuç olduğu görüldü. Aile üzerinde gerçekleşen ekonomi-politik sistem, toplumsal cinsiyeti meydana getiriyordu ve aslında kendisi çok daha büyük bir sorundu. Aile içinde, ataerkillik de denilen, babanın ev içinde harcanan tüm emeğe ücretsiz el koyması, yani kölelik, bir tür sömürü ilişkisi doğuruyordu. Bu emek gerek ev işlerinin gerekse babaya ait herhangi bir mülk veya işletmenin (tarla, bakkal vb.) kimi işlerinin, kadın ve çocuklar tarafından hiçbir ücret talep etmeksizin yapılmasıydı. Aile işletmelerinde elde edilen kara veya evde çalışan kadının ücretine babanın el koyması ve bu emeğe sadece boğaz tokluğuna sahip olmasının yarattığı kölelik sistemi, feministlerin en çok tartıştığı konulardan biri oldu. Feministler kürtaj ve doğum kontrolün yasallaşması için mücadeleye devam ettiler. Bu mücadeleler özellikle Kuzey Avrupa ve ABD’de güç kazandı. Fransa’da feministler, 14 yıl süren zorlu bir mücadele verdiler ve 1967’de doğum kontrolü yasallaştı. ABD eyaletlerinin çoğunda doğum kontrolü yasallaşmıştı. Genel olarak aşırı muhafazakâr kesimler hariç herkes doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasına sıcak bakıyordu.

Amerikalı feministler hem propaganda yapıyor hem de gerek gizli kadın doğum uzmanlarıyla anlaşp illegal ama sağlıklı kürtaj olanakları sağlayarak, gerek özel eğitim almış kadınların çalıştığı feminist sağlık kliniklerinde doğum kontrol eğitimleri vererek somut adımlar atıyorlardı. ABD’de kürtajın yasallaşması 1973 yılında gerçekleşti. Bu gelişme diğer ülkelerde de tekrar etti (Donovan,1997).

Bazen ‘ikinci dalga’ feminizm olarak adlandırılan akım İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli ülkelerde ortaya çıktı.1947’de Birleşmiş Milletler tarafından bir Kadınların Konumu İnceleme Komisyonu oluşturuldu ve iki yıl sonra bu komisyon hem erkek ve kadınların ‘evlilik

açısından, evlilik süresince ve evliliğin bozulmasında eşit hakları' olduğunu hem de kadınların annelik rolleri gereği özel bakım ve rehberlik' gereksinimleri olduğunu kabul eden İnsan Hakları Beyannamesi'ni yayımladı. Fransız yazar Simone de Beauvoir'in hayal ettiği 'bağımsız kadın': Aktif olmak, alıcı olmak ister ve erkeğin empoze etmek istediği pasifliği reddeder. Modern kadın erkeklere özgü değerleri kabul eder, erkeklerle aynı koşullarda düşündüğü, eylem gerçekleştirdiği, çalıştığı, yarattığı için kendisiyle gurur duyar. Kadınlar açısından sorun kendilerini kadın olarak kanıtlamak değil, tam birer insan haline gelmektir. (Walters,2009)

1960'lı yıllarda Batı'da gerçekleşen gelişmeler kadınları da doğrudan etkilemiştir. Özellikle, bu dönemde kadınların güvenli doğum yapmalarını sağlayan teknolojik gelişmelerin ortaya çıktığı dönemdi. Kadınların bu teknolojik veya üretilen alternatif yöntemlere/ilaçlara ulaşmada ve kullanmada zorluklar yaşamaktaydı.

Kadın grupları bu alternatif olanakların bütün kadınlara sunulmasını ve birçok ülkede mevcut baskıcı ve tutucu yasaların ortadan kaldırılması yönünde bir mücadeleye girişmişlerdi. Kadınlar her ne kadar erkelerle eşitliğini yasalarla teminat altına almış olsa da yaşamsal pratikler bağlamında erkeklerden farklılıkları bulunmak. 21 ülke içinde Türkiye Cumhuriyeti de yer almaktadır. Hatta Türkiye süreç bakımından önceliğe de sahiptir. Türkiye'de kadınlar 20 Mart 1930 yılında yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanınmış ve 5 Aralık 1934'te de anayasada yapılan değişiklik ile parlamento seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı elde etmiştir. Bu durumu kadınlar, toplumun mevcut normların uygulanış durumu biyolojik cinsiyete göre olmadığını, tamamen ataerkil bir sistemin normları olduğunu ileri sürdüler. Bu düşünce, özellikle Simone de Beauvoir'ın "kadın olunmaz, kadın doğulur" sözü ve "İkinci Cins" adlı eserinde de "Kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacak" şeklindeki sözleriyle sloganlaşmıştı (Donovan,1997). Bu dönemde ayrıca kadın grupları, patriarki yapılanmaların aile içi veya ev içi alanında eşitsiz rollerin devam ettiğini, evsel alanın "özel alan" tanımlanması ile ilgili eleştirilerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte aile kurumunun ataerkil yapıda olması da cinsiyetçi sömürüyü arttıran ve çeşitlendiren bir durum olduğunu dile getirmişlerdir. Kadınlar, bedenlerinin erkek denetiminden çıkmasını talep etmişlerdir. Batı'da cinsellikle doğurganlığın birbirinden ayrılması için doğum kontrolünün yaygınlaştırılması talebi gündeme getirilmiştir. Tam olarak güvenli doğum kontrol sistemi henüz yaratılmadığı için kürtaj hakkının tanınması, kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olması istenmiştir. Bu alandaki mücadeleleri Kuzey Avrupa ve ABD'de etkin olarak devam etmiş, özellikle İngiltere'deki feministlerin mücadeleleri sonucu 1967'de doğum kontrol uygulaması

yasalaşmıştır. Bu dönemde feminizm, belli bir grup kadın için değil tüm kadınlar için yapılmakta ve bu mücadele kadınlarla yürütülmekteydi. Bu durum kadınların (farklı yaşam tarzları, farklı siyasi ve sosyal kültürleri, farklı dünya algıları olan) birbirlerini tanıma anlamına da gelmekteydi. Kadınlar, cinsellik ve kadını ilgilendiren bütün konuları özellikle yasaklanmış ve baskı altında olan bütün durumların politikasını yapma eğilimi içindeydiler. Kadınların farklı algılara sahip gruplardan oluşması bir anlamda “bilinç yükseltme” durumunu ortaya çıkarmıştı. Bilinç yükseltme ile farklı algılara sahip kadınların kendilerini tanımaya, toplumsal ve sosyal alandaki cinsiyet rollerini tekil şahısların üzerindeki etkilerini sorgulamaya vesile oluyordu.

Kürtaj hakkı, 1967’de İngiltere’de, 1973’de ABD’de, 1975’de Fransa’da, 1978’de İtalya’da, 1983’de Türkiye’de yasalaşmıştır. İlk Kürtaj hakkını resmi olarak serbest bırakan 1920 yılında Rusya olmuştur. Kız kardeşlik düşüncesi, “...ataerkil bir toplumda erkek egemenliği, yapısal bir ‘böl ve yönet’ politikalarıyla güvence altına alınır. İkinci dalga feministler artık cinsler arasında sosyalizasyon yoluyla yaratılan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin ana nedeni olarak görmüyorlardı. Tersine kadınların erkeklerden farklı yanlarının kadın özgürlüğünün tohumlarını içerdiğini düşünmekteydi. Erkeklik ve kadınlık arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlar için güç kaynağı olacak yanlar bulup tanımlamaya çalışıyorlardı. Aynı zamanda, ikinci dalga feminist hareket içinde toplumun dönüşümünü hedefleyen radikal, reformcu ve kapsamlı talepler söz konusu olmuştur. Bu dönemde feministler hem ideoloji ve bilim hem de kültür, özel yaşam ve siyasal alanlarda mücadelelerine devam etmiştir. Bu mücadeleler sürecinde birçok örgütlenmeler, yayınlar ve eylemler gerçekleştirmişlerdir. Mücadelelerin en temel hedefi ise, ataerkil yapıların her alanda ortadan kaldırılmasıydı. Lakin farklı algılardan, farklı ideolojilerden ve farklı dünya görüşlerine sahip kadın grupları arasında feminizm adı altında mücadelelerinde bir dizi ayrılıkçı veya farklı düşünsel temellere dayanan algılar ortaya çıkmıştı. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde feminist hareketin içinde farklı ideolojilerden ve farklı algılara sahip kadınların yer alması kendi içinde tartışmaları da beraberinde getirmişti.

3. 3. Feminist Dalga: Kadın Kimliği ve Diğerleri...

3. dalga feminizm dünyada 90’ların ilk yarısı, Türkiye’de doksanların sonu itibariyle başladı. 3. dalga, tamamen farklılıkların dile getirilmesi ile var olmak istiyordu. Örneğin, lezbiyen kadınlarla heteroseksüel kadınlar, tamamen başka ezme/ezilme ilişkileri yaşıyordu 3. dalga

feministlere göre. Önce bu farklılıkları görmek ve ortak noktalar üzerinden siyaset yapmak gerekiyordu. Bu kimlikler biyolojik sebepler de kapitalist veya patriyarkal ilişkilerle de oluşsa, bu kimliklerin kabulü gerekiyordu. Tam bu noktada, 2. dalganın toplumsal cinsiyet rollerini yıkma talebi ile çelişildi. Kadın olmak hem bir cinsiyet rolü hem bir kimlikti. Erkek kimliği eril iktidara sahip olduğu için doğal olarak ezen oluyordu, ancak kadın kimliğinin böyle bir ezme misyonu yoktu ve bu yüzden rahatlıkla yaşatılabilirdi. 3. dalga feministler kendilerinden önce gelen kuşağı evrenselci, farklılıklara karşı duyarsız, orta sınıf olmakla suçluyor. Bu, bir açıdan doğru olabilir çünkü gerçekten de 2. dalga feministler taleplerini gündeme getirirken var olan farklılıkları yok saydı. Bu taleplerin gündeme getirilmesi 3. dalganın başlangıcına denk gelir. Ancak başka bir taraftan 2. dalga, sadece hak eşitliği ile sınırlı kalmayan bir eşitlikçilik anlayışı ile hareket etti ve buna çok özen gösterdi. Önceden görmediği konulara karşı, 3. dalganın da etkisiyle çok duyarlı oldu. Aslında temel olarak, 2. dalga, mutlak eşitlik isterken, 3. dalga, farklılıkların değerli olduğuna vurgu yapıyordu.

III. dalga feminizmi 1990'ların başlarında II. dalga feminizmin pratiklerine ve algılardaki yanlışlıklara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bu tepki genellikle feminizmin sadece üst, orta sınıf beyaz kadınlara indirgeyen bakış açısıydı ve kadın hareketlerinin geniş düzlemde yayılması amaçlanmıştı. III. dalga feminizm kadınlarının düşünsel algıları, II. dalga feminizm kadınlarının düşüncelerinde yer alan tek tip evrensel bir kadınlık algısını reddederek, kadın sorunlarının sadece beyaz kadınların sorunları olmadığını, kadınların evrensel düzlemde bireysel olarak ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Üçüncü dalga feministler daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi mikro politikalarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca içerik açısından diğer iki dalgaya göre çok daha çeşitli konular üzerinde durmuşlardır. Üçüncü dalga feminizm özellikle kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan konularla ilgilenmiş ve toplumsal değişime gidecek yolu açacak unsurlar olarak da bilinçlenmeyi arttıran eylemciliği ve geniş tabana yayılmış eğitimi görüp desteklemişlerdir. III. dalga feminist akım, genellikle toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite genel ilkesine bağımlı kılınarak hem birbirinden koparılarak bölünürler hem de kadın olarak ortak ezilmişliklerine ilişkin kolektif bir bilinç kazanmaktan uzak tutulurlar. Bu durumun üstesinden gelmek için yaşadıkları ortak deneyimleri ve erkek egemen düzene karşı duydukları hoşnutsuzluğu paylaşımları gerekir. Nitekim dönemin özelliği olan 'kız kardeşlik' güçlüdür sloganı, bu iki noktayı da içermektedir. Kız kardeşlik kavramı, kişisel deneyiminin, değerinin ve statüsünün bir yeniden tanımlanmasını içerir. Kişisel olan, siyasal olana dönüşür, yani kadınların ezilmesi olgusunun, özel deneyimlerin anlatılması aracılığıyla

çözömlenebileceğini düşünölür” ve kolektif sorumluluk düşöncesine dayanır. Josephine Donovan’ın “Feminist Teori”adlı eserinde, II. dalga feminist akımının liberal aydınlanmanın öncöleri olarak kabul edildiğini, III. dalga feminist akım ise, herhangi bir politik kimliği reddeden postmodernist ve sosyalist grup içinde yer aldıklarını dile getirir ve aynı zamanda bu dönemde feministlerin kendi içinde liberal hümanist teori ile kültürel feminist veya kadın merkezli teori arasındaki çarpışmalara sahne olduğunu ileri sürmektedir(Donovan, 1997,351-352).Diğer bir ifadeyle, bu dönem postmodernist veya post yapısalcı kuramların feminist akım içinde etkili olduğu ve özellikle kadınların deneyim ve pratikleri üzerine odaklı bir zihinsel konuma geçildiği görölmektedir. III. feminist dalga, bütün genelleyci kadın sorunlarından çok, bireysel düzlemde kadınların sorunlarıyla ilgilenmeyi istiyordu. Diğer bir ifadeyle, bireysel olarak kadınların sorunları üzerinden siyaset yapma eğilimindeydiler. Kadını hem bir cinsiyet rolü olarak hem de bir kimlik olarak görmekteydiler. II. dalga feminist algı temel olarak mutlak eşitlik isterken, III. dalga feminist algı ise farklılıkları değerli ve önem arz eden bir durum olduğuna inanıyorlardı. Bu uğurda yapılan kadın hareketlerinin kısmı grupların dâhilinden çok, geniş bir tabana yayılmasını arttıracak her türlü aktivitenin ve özellikle eğitimin yaygınlaşmasına önem vermekteydiler.1990’lı yıllarda muhalif politikalar, kültür, kimlik, ırk, etnik vb. konuları irdelemeye başlamışlardı. Feminizmle ilgili olan kadınların birçoğu, kimlikçi, farklılıkları ön plana koyan bir feminizme yakınlık duymaya başlamıştı. Bu durum, II. Dalga feministlerinden ayrılan diğer bir noktayı oluşturmuştu. II. Dalga feminizm de ırk, kimlik, cinsel yönelim, sınıf ayrımı, etnik ve kültürel yapı gibi olgular kadınların vermiş olduğu mücadelenin içinde yer almamakta ve bütöncöl bir birliktelik içinde mücadele etmekteydiler. Onlara göre; bu farklılıklar, kadınlar üzerinde aynı ezilmişliği ve baskıyı görmelerine engel teşkil etmemekteydi. Toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini ve kadının da erkeğin de yüceltilmesine karşı olduklarını ifade etmekteydiler. III. Dalga feminizm ise, farklılıkların ortaya konmasıyla, dile getirilmesiyle var olma eğilimindeydiler. Bireysel bir bakış açısıyla her kadının farklı baskı ve ezilmişlik sorunlarının olduğunu ve bu sorunları görmek, ortak noktalarını bulup ortaya çıkararak siyaset yapmak gerektiğine inanmaktaydılar.

Bu dönemde feministler sadece kadınların erkeklere karşı mevcut durumunu eleştirmekle kalmamış, bununla birlikte savaş, güvenlik, ekonomik kalkınma, az gelişmişlik, çevre sorunları, sosyal eşitlik, sosyal gruplara saygı, adalette eşitlik gibi konularda da alternatif kadın bakış açıları geliştirmeye çalışmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak da feministler kendi içinde düşönsel ve pratiksel düzlemde bölünmelerine neden olmaktadır. III. dalga

feministleri, temel olarak ataerkil toplumsal düzeni eleştirmekte, lakin var olan sorunlara herhangi bir çözüm imkânı tanıyan ortak bir yaklaşım gerçekleştirememiştir. Bu nedenle; feminist gruplar düşüncelerini, farklı şekilde ortaya koymaya ve farklı kuramlardan faydalanarak açıklamaya girişmişlerdir.

TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ

Batı toplumlarında 18. yüzyıldan itibaren gelişen kadın hareketi, tarih boyunca sürüp gelen kadın-erkek ayrımcılığı üzerine kurulu toplumsal yaşama bir itiraz olarak başlar. Erkek egemen bir toplum yaşamı tek tanrılı dinler döneminde ön plana çıkmıştır. Bu dinler döneminde kadının cinselliği erkekler için, dolayısıyla da toplum için bir tehlike oluşturacağı düşüncesiyle kadın ve cinsellik sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Türk toplumu da asırlar boyunca yönetimsel, yaşamsal ve ailesel olarak düzenini İslamiyet'le etkileşimine ve bu dinin belirttiği ilkelere göre kurmuş, kadınları erkekler dünyasının dışında ve gerisinde tutmuştur. Türk toplumunda İslamiyet'le bütünleşme arttıkça, kadını küçük görme ve erkeğin hizmetinde düşünme artmıştır. Dünya üzerinde her toplum, kadına verdiği değerle ilkelleşmekte veya gelişmektedir(Müzeyyen,2015,305-306).

Modernleşme yolundaki Türkiye'de Türk Kadınları 17 Şubat 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ile çeşitli haklara kavuşmuştur. Kadının özgür olması, oy kullanabilmesi, evliyse erkeğin esiri olmaması, eğitim görmesi, çalışması, bilim sahibi olması, mirastan eşit pay alması, tek eş olması, erkeğin boş ol demesiyle boşanmaması bunlardan bazılarıydı. Bugün sıradan görünen bu haklar o gün için bir devrimdi. Bu hakları 1930'da Belediye Meclis'ine, 1934'te TBMM'ne üye seçilme hakları izlemiştir.

Atatürk devletçi ve eşitlikçi bir feminist hareket gerçekleştirmişti. Kadınlara, erkeklerle birlikte eğitim görmede, meslek sahibi olmada ve çalışmada eşitlik getirilmişti. Bu eşitlikçi hareket devletin çıkardığı kanunlarla güvence altına alınmıştı. Bugünün radikal feministleri, devlet feminizmi döneminin, kadınların cinsiyetini yaşamadığı bir dönem olarak eleştirmektedirler. Oysa bu dönemde bir meslek sahibi olan, çalışan ve kamusal alanda yer alan kadınlar toplumda ev kadınlığından başka roller de üstlenmiş oldular. (www.ayk.gov.tr)

Batılı kız kardeşleriyle ilişki ve etkileşim içinde olan Osmanlı büyükannelerimiz, 1870'lerden başlayarak, söz söyleme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı ve aile içinde saygın bir yer edinme hakkı -poligaminin ilgası, tek taraflı bir erkek hakkı olan boşanmanın kısıtlanması için mücadeleye başladılar. Kendi adlarıyla risale ve romanlar yazdılar, gazetelere okur

mektupları gönderdiler, kendi dergilerini çıkardılar, erkeklerle polemiklere giriştiler, dernekler kurdular. “Erken dönem” olarak bilinen Osmanlı Kadın Hareketi, Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi (I. Dalga), 1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi ve 1990’lardan sonra gelişen III. Dalga kadın hareketi gibi dönemlere ayrılabilir. “Erken dönem” olarak bilinen 1890’larda yayıncılık faaliyetleri de sürmüştür. Bu dönemde Hanımlara Mahsus Gazete çıkarılmıştır. Osmanlı kadın tarihinde Fatma Aliye, Nigâr Hanım, Makbule Leman gibi kadınların, kadın hakları konusunda çalışmaları bulunmaktadır(sosyoloji7.wordpress.com). Tanzimat bağlamında devlet katında yapılan reformları savunsalar da dönemin reformcu erkekleri kadın hakları konusunda tutucuydu, Osmanlı değerlerini kadınlar üzerinden muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Kadınlar, kendi adlarına konuşarak bu tavrı çok ciddi olarak eleştirdiler.

1917 Aile Kararnamesi ile Müslüman kadınlar da diğer cemaatlerin yanı sıra, poligamiyi kısıtlayan ve boşanma hakkını tanıyan ileri adımlardan yararlandılar. Bu, İslam dünyasında bir ilkti. Oy hakkı, 1919’dan itibaren talep edilmeye başladı. Batılı süfrajetlerden çok da geride kalmış değillerdi.

Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi Özellikle, aile içi şiddet konusunun tartışılmasıyla bu konu kamusal alanda daha görünür hale gelmiş; Mor Çatı da kadına karşı uygulanan şiddetin engellenmesi konusunda Türkiye’de çalışan ilk organizasyon olarak öne çıkmıştır. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 1990’da kurulmuş ve 1995’de sığınağını açmıştır. (sozriko.blogspot.com.tr)

Yeni kadın hareketi, ya da feminist hareketin ikinci dalgası, Türkiye’de, batılı ülkelere göre 10 yıllık bir gecikmeyle de olsa, 1980’lerin başında ortaya çıktı. 1980-1990 arası, Türkiye’de kadınların varoluş problemlerinin tartışıldığı, kadınlığın anlamlarının belirginleştiği, farklılıkların tarif edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemi anlatan en uygun tanımlamalar ‘bilinç yükseltme’, ‘güçlenme’ ve ‘duyarlılık yaratma’ olarak tarif edilebilir (Bora, Günel,2002,14-15).

Yirmi yılını geride bırakmış olan yeni kadın hareketinin önceliği kadınların "kimliği" ve "bedeni" idi. Türkiye’de 1926’da dönemin en modern Medeni Kanun’u olan İsviçre Medeni Kanunu’ndan yola çıkarak kabul edilen yasa değiştirilmemişti. Evli kadın, "reis" kocaya tabi, kısıtlı bir hukuki statüde bulunmaktaydı. Kimliği yok edilmekteydi. 1985’ten 90’lı yılların sonuna dek, on beş yıl süreyle, "Medeni Kanun reformu" kadın hareketinin gündeminde baş

sırayı tuttu ve nihayet, 2001 yılında 2002'den itibaren yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun kabul edildi. Bu, kadınların ve kadın hareketinin en somut başarısı ve büyük bir kazanımdır.

Baskı altında tutulan ve şiddete maruz bırakılan kadın bedeni, seksenlerin sonu ile günümüz arasında kadın hareketinin öncelikli öbür konusu oldu ve her baskı ve şiddet biçimi çeşitli kampanyalara konu edildi. 'Bedenimiz bizimdir' 1980'lerin sonunda popülerleşen bir slogan (Bora, Günel,2002,324-325). Bekaret kontrolü, aile içi şiddet, tecavüz, cinsel taciz ve namus cinayetleri bu mücadelenin odaklandığı ciddi sorunlardı. Bazılarında kısmi başarılar elde edildi: Aile içi şiddet konusunda kadın hareketi "kadın sığınakları" modelini oluşturdu (Mor Çatı) ve belediyelerin hareketin geliştirdiği ilkelere uygun sığınaklar kurması gereğini gündeme getirdi. Bu mücadele halen sürüyor. 1998'de devlet "Aileyi Koruma Yasası'nı kabul ederek, şiddete maruz kalan kadınları koruma gereğini tanıdı. Bu da önemli bir başarıdır.

1998'de de "zina" konusunda kadınlara yönelik ayrımcı cezalar öngören 440. Madde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Ancak, birkaç maddenin değişmesiyle meselenin hallolmayacağını gören kadın hareketi, Ceza Kanunu'nun köklü revizyonunu gündeme getirmeyi başardı. Başta hukukçu kadınlar, kadın örgütleri platformları, halen TBMM'nin gündeminde olan yeni yasa taslağının kadınların talepleri doğrultusunda değiştirilmesi için çok yoğun bir lobi çalışması yürütmektedirler. Nihayet, "namus cinayetleri"1997'den başlayarak çeşitli Ana kültür gibi kampanyalara konu oldu (Ana Kültür) ve mücadele Diyarbakır'da KAMER örgütünün kurulmasıyla ivme kazandı. Birkaç yıl önce İsveç'i sarsan, Türkiye'den göçmüş bir ailenin kızının "namus cinayetine" kurban gitmesi üzerine, ne yazık ki kendi de bir cinayete kurban giden İsveç Dışişleri bakanı Anna Lindh'in Türkiye'ye kadar gelerek KAMER (Diyarbakır Kadın Merkezi) örgütüne 25.000 dolar bağış yapması, uluslararası kadın dayanışması adına unutulmaz bir jestti.

Kadın hareketlerinin, kısmen kendi başarılarının, kısmen ekonomik ve siyasal bunalımların sonucu olarak tüm dünyada, özellikle batılı ülkelerde 70'li yıllardaki etkinliğini yitirdiği bir konjonktürde, Türkiye kadın hareketi, yeterince bilinmese de günümüzün en etkin ve canlı kadın hareketlerinden birisidir(Tekeli,2004).

SONUÇ

Feminist bilincin veya feminist yaklaşımın gelişim süreci toplumsal ve ekonomik alanda kadınların sosyo-ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeye başlamasıyla olmuştur. Bu sosyo-ekonomik bağımsızlıklar genellikle sanayileşme ve modernleşme süreçleriyle paralellik taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal/toplumsal ve ekonomik değişimler ile modernleşme/sanayileşme süreçleri gerçekleşmeseydi kadınların sosyal hayat ve ekonomik hayat içerisinde bağımsızlıklarını kazanma eğilimi, ataerkil egemenliğe alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkmazdı ve feminist bir yaklaşım/bilinç gelişmezdi.

Feminist örgütlenmeler/hareketler içindeki parçalanmalar, ayrılmalar 1960-90 arası dönemde olduğunu söylemek mümkündür. 1960'larda erken feminist yaklaşım olarak adlandırılan dönemde genel çerçevede bir bütün olarak kadınların, erkeklerden farklı çıkar ve fırsatlara sahip olduğu ve yine genellikle erkeklerin, kadınlar üzerinde hâkimiyet ve egemenlik kurduğu ve bu hâkimiyetten faydalandığı düşüncesi yaygın iken, 1990'lardan sonra artık kadınların farklılıkları, mevcut konumları, çıkarları arasındaki ayrımlar üzerinde durulmaya başlanmış ve kendi içinde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, 1990 öncesi dönemde feminizm, kadınlar arasında bir "kız kardeşlik" ve "kadın-erkek eşitliği", "kadınların ezilmişliği ve şiddet" yaklaşımları söz konusuysen, 1990'lardan sonra bu yaklaşımlar kendi içinde öz-eleştirel bir nitelik kazanarak feminist teori/ yaklaşımına ilişkin yeni kavramsal tartışmalara yerini bırakmıştır. Genel itibariyle bu tartışmaların niteliği, bazen bir kısım kadınların bazı kadınlar üzerindeki iktidarı, bazen kadınlar ile erkekler arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki unsurlar üzerindeki çıkarların ortak kullanımı vs. konularda düşünsel olarak bölünmeler gerçekleşmişti. Çok sayıda yaklaşımı/kuramı barındıran feminist teori temelinde sarf edilen çaba, kadınların baş etmesi gereken durumların yanlış algılamaları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını, siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki, idari gibi alanlarda veya özel- kamu alanlarında kadınların yaşadıkları baskı ve ikincil plana itilmişliği en aza indirebileceklerinin yollarını bulmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

Alptekin, D. (2008). Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm, Edebiyat Dergisi, Sayı: 20. Ss.21-33.

Altıntaş, M. E, (2014), Ahlak Eğitime Feminist Bir Yaklaşım, Özen Yaklaşımı, Bilimname XXVI, Ss.99-120.

Aksu, B. Günal, A. (2002). 90'larda Türkiye'de Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul.

Coşkun, M.K. (2006). Süreklilik Ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski Ve Yeni Toplumsal Hareketler, SBF Dergisi, Cilt:61, S.1

Dayı, A. (2017) "Feminist Etik Açısından Cinsellik ve Üreme: Fetüsün Bireyliği ve Kadının Beden Bütünlüğü" Fe Dergi 9, no.1, S. 37-54.

Topal Demiroğlu, E. (Mart 2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.

İlşad Sever, Ç. (Mayıs-Haziran 2016). Hukuk Eğitime Feminist Bir Bakış ve Yöntem Arayışları, Hukuk Kuramı, C. 3, S. 3, Ss.16-43.

Donavan, J. (1997), Feminist Teori, İletişim Yayınları, İstanbul.

Göz, A.C.Kanat, S.(2011-Bahar).Britanya'daLiberteryen Feminizm, 1860–1910 Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 3 Sayı: 4 (s. 145-155).

Hırata H. LaborieFrançoise Le Doare H. Senotier D. (2009). Eleştirel Feminizm Sözlüğü,Kanat Yayınları.

Kolay H.(Nisan 2015). Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları, EMO Kadın Bülteni, Sayı:3.

Kurtoğlu A. (2015). "8 Mart Dünya Kadınlar Günü Hakkında Kısa Bir Hikâye" Fe Dergi 7, no. 1 Ss.78-85.

Mitchell J. (1984),Psikanaliz Feminizm,Yaprak Yayınları,Ankara.

Rowbotham S. Segal L.Wainwright H. (1984). Feminizm,Sosyalizm Ve Eylemde Birlik,İletişim Yayınları, İstanbul.

Skott W. J. (2013). Feminist Tarihin Peşinde, BGST Yayınları.

Şentürk B. (2015). Çokuz Ama Yokuz: Türkiye'deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz, Vira Verita E-Dergi, Sayı 2, Ss.1-22.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri, Akademik Hassasiyetler.

Walters M. (2009). Feminizm, Dost Yayınları, Ankara.

Yarar B. (2015). "Küresel Yoksulluk İçinde Kadın Yoksulluğu, Küresel Kadın Hareketi İçinde Yoksulluk Odaklı STK'lar," Fe Dergi 7, Ss.32-49.

<https://m.bianet.org/bianet/kadin/43145-on-maddede-turkiyede-kadin-hareketi>(E.T:23.02.2017)

http://www.academia.edu/28746445/3_Dalga_ile_Feminizm_Tarihi(E.T:03.03.2017)

<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%C3%9CLER-M%C3%BCzeyyen-ATAT%C3%9CRK%E2%80%99%C3%9CN-KADIN-DEVR%C4%B0M%C4%B0-VE-80-YIL-SONRASI.pdf>(E.T.04.03.2017)

(<http://www.siyasalhayvan.com/yeni-sosyal-hareketler/>)(E.T:06.03.2017)

<https://sosyoloji7.wordpress.com/2012/10/29/yeni-toplumsal-hareketler/> (E.T:06.03.2017)

YENİ DİNİ HAREKETLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Songül YEŞİLTEPE*

ÖZET

Sosyal hareketler belli toplumsal kurumlarda ya değişimi sağlamak ya da yeni bir düzen kurmak için bir araya gelen topluluklardır. Bu hareketlerin ortaya çıktığı tarihsel dönemi iyi irdelemek gerekmektedir. Buldukları tarihsel dönemle yakından ilişkilidirler. Sosyal hareketlere bakıldığında toplumsal değişimin önemli bir yapısını oluşturduğu ve değişim ortamında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığı göz önüne alınırsa din faktörünün de bu yapı içinde rol aldığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak dini hareketlerinde sosyal hareketlerin özel bir türünü işaret etmektedir.

Sosyal bilimciler on dokuzuncu yüzyılda dinin toplum üzerinde etkisinin azaldığını düşünmüşlerdir. Modern dönemin şartlarının sonucunda, insanların yeniçağda dine karşı kayıtsız duruşları kimin hangi dine inandığı önemsizleşmeye başlamıştır. Din bütün kurumlardan uzaklaştırılmıştır. Yenidünya düzeninde dinin bu düzene cevap veremediği düşünülmüştür. Toplumda oluşan manevi boşluğu doldurmak amacıyla yeni dini akımlar ortaya çıkmış ve çoğunlukla gençleri cezbetmiştir. Bu dönemde yeni ortaya çıkan bu dini gruplar dikkat çekmiş ve araştırmacılar bu konu üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dini akımların oluşumlarında her araştırmacı farklı yorum ve değerlendirmeler yapmışlardır.

Bu çalışmada yeni dini hareketler konusuna başlamadan önce hazırlık niteliği taşıyan “Sosyal Hareket” kavramı üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra ise yeni dini hareketleri tanımlama girişimleri, özellikleri, ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri ele alınıp değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sosyal Hareketler, Dini hareketler, Yeni Dini Hareketler

A SOCIOLOGICAL EVALUATION ON NEW RELIGIOUS MOVEMENTS

ABSTRACT

Social movements are communities that come together in certain social institution stoprovide change ortoe stablish a new order. The historical period in which these movements have emerged needs to be examined well. They are closely related to the historical period. Considering the social movements, we can say that there ligion factor plays a part in this structure if we consider that many important factors constitute an important

* Sosyolog, Songul.yesiltepe1@gmail.com

structure of social change and that it manifests it self in the environment of change. Accordingly, social movements in religious movement point to a special way.

Social scientists thought that in the nineteenth century the effect of religion on society was diminishing. As a result of the conditions of the modern era, the indifferent attitudes of the people to the dyne in the new era have been neglected. Religion has been removed from all institutions. It is thought that in the new World order religion can not answer this plan. New religious movements have emerged to fill the spiritual gap in society and have attracted mostly young people. These religious groups, which emerged during this period, attracted attention and the researchers focused on this issue. In the formation of these religious movements, each researcher made different interpretations and evaluations.

In this study, the concept of "Social Movement", which is a preparation for the new religious movements, was briefly emphasized. Then, attempts to define new religious movements, characteristics, emergence and development process will be evaluated and evaluated.

Keywords: Social Movements, Religious Movements, New Religious Movements

GİRİŞ

Geçmişten günümüze sosyal hareketlere baktığımızda diğer toplumsal olaylar gibi kendiliğinden meydana gelmemiştir. Sosyal hareketler genel olarak meydana geldikleri toplumsal koşullar üzerinde ya değişmeyi gerçekleştirmek ya da değişmeye direnmek amacıyla taşınırlar. Tarihin bütün evrelerinde sosyal hareketlerin varlığından söz edilebilmektedir. Bugüne kadar hiçbir toplumsal sistem, toplumun her kesiminin isteğini karşılayacak bir yapılandırmayı sağlayamamıştır. Yaşanan böylesi bir durumda gerçeklikler ile istenilenler arasındaki doğrusal olmayan ilişki, sosyal hareketlerin yön ve biçimlerini de tayin etmiştir.

Sosyal hareketlerin toplumda yeni bir hayat tarzını yeni bir dünya görüşünü oluşturmak için eylemde bulunan bir davranış tarzı olduğu düşünülürse temelde kişilerin psikolojik eğilimlerinden kaynaklanan motiflerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür yapıların bir sosyal tepki oluşturabilecek bir konuma gelmesi için her şeyden önce toplum yapısında çelişkilerin ve uyumsuzlukların belli bir seviyeye ulaşması gerekmektedir. Sosyal değişimin özel bir tezahür biçimi olan sosyal hareket, belli toplumsal kurumlarda değişim sağlamak ya da tamamen yeni bir düzen kurmak amacıyla girişilen çok değişik toplu kalkışmalardır (Türdoğan,1997,13). Sosyal hareketler toplumda yaşanan hoşnutsuzluğun dışavurumu, karşılanması istenilen ihtiyaçların dile getirilmesi olarak düşünebiliriz. İnsanlar bu istekler karşısında bazen toplu isyan ve direnişler için bir araya gelmişlerdir.

Başkaldırı, isyan ve direniş hareketleri toplumsal ilişkinin çatışma temelli olarak yükselmesidir. Tüm bu hareketlerin meydana geliş, biçim ve görünüşleri farklı olsa da benzer reddetme ve karşı çıkma olgusundan hareket ettikleri söylenebilmektedir. Başkaldırıları zaman zaman toplumsal, kültürel ya da siyasal bir hedef taşısalar da genellikle bir reddetme duygusuna dayanmaktadır. Burada esas olan adaletsizlik ve eşitsizlik olarak algılanan toplumsal ya da kültürel kurulu düzene karşı çıkıştır (Durdu,2013). Touraine'nin düşüncesi ise, Sosyal hareketler bakıldığında hiçbir şekilde toplumsal duruma tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Tam tersine toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşıyan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın bir sonucudur. Bu çatışmanın sonucunda ise siyasal sistemin kırılması ya da kültürel reformlar ortaya çıkabilir (Touraine,2016,45).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda da sosyal hareket kavramının 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin gündeminde sıklıkla yer aldığı söylenebilmektedir. Tarihsel dönemeçlerde meydana gelen toplumsal olguları tanımlamak için kullanılan "Sosyal Hareket" kavramı 18. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmış olsa da 19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimlerin literatüründe yerini almıştır. Sosyal hareketler kavramına bakılırsa farklı zaman ve mekanlarda meydana geldiği için ortak bir tanımdan bahsedilemez. Herkes hareketin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır.

Günümüzün hareketlerini anlamının tek olanaklı yönü, onu geçmişin sosyal hareketlerini de inceleyerek belirli bir tarihsel perspektife oturtmaktır. Bundan dolayı öncelikle eski toplumsal hareketler sonrada yeni toplumsal hareketler konusuna değinilecektir.

Eski ve Yeni Sosyal Hareketler

Sosyal hareketlerin benzer özellikleri olduğu gibi farklı özellikleri de içinde barındırdığını 'yeni' özelliğini belirtilmesiyle anlaşılıyor. Bu hareketleri kavramlaştırırken dikkate alınması gereken özelliklere bakıldığında hareketin ortak bir kimliğin olması, karşıtının olması ve toplumsal bir hedefinin olması gerekir. Sosyal hareketlerin ortak temel unsurları olan aktörler, temalar, değerler, hareket biçimleri birbirinden farklı özellikler barındırmaktadır.

Modernliğin ilk zamanlarında hâkim olan hareketler daha çok ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Çoğunlukla tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele

geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmişlerdir. Devrim fikriyle eşdeğer olan neredeyse bir siyasal partinin ya da siyasal hareketin gölgesinde şekillenen işçi hareketi bu tip hareketlerin en iyi örneğidir. Bu hareketler içinde bulunan işçiler birer aktörden ziyade tarihsel zorunluluğu yerine getirmek için mücadele eden figürlerdir. Bu tip hareketler eski sosyal yapıya ait olduğunu belirtmek anlamında “eski sosyal hareketler” olarak adlandırılır(Çayır,2016,14).

Yeni toplumsal hareketler, modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksenli ve siyasal gücü ele geçirmek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan “eski” hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz olması ve yerelde oluşan tepkilerin kolektif hâle gelmesinden oluşmaktadır (Demiroğlu,2014,136).

Yeni sosyal hareketler heterojen bir yapı gösteren, farklılık ve kimlik üzerine odaklanır. Daha çok eğitilmiş kişiler tarafından organize edilir. Katılan kişiler çoğunlukla, demokrasi, insan hakları ve kimlik unsurları bağlamında hayat bulan önemli bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu süreç, siyasal erkin kontrolünden ziyade sivil erkin canlanmasını ve bu sorunlara bireysel olarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır (Çambay,2015,955). Buradan da anlaşılacağı üzere yeni sosyal hareketler kimlik politikaları üzerine odaklanır. Bu kimliğin kamusal alanda kabul edilmesi için ise mücadele edilir. Mücadele edilen kimlikler ekonomik olmaktan ziyade kültürel alanda ortaya çıkan kimliklerdir. Fakat eski sosyal hareketler de ise ekonomik büyüme refah dağılımı, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol ön plandadır.

Yeni sosyal Hareketler ütopyist ve romantik hareketlerden farklıdır. Ütopyacı hareketler toplumsal, politik ve ekonomik alanı modern öncesi bir cemaat anlayışı içinde eritmeyi amaçlarken, yeni sosyal hareketler modern toplumun yapısal farklılaşmasını savunmakta ve stratejik olmayan hareket için alan açmaktadır (Çayır,2016,16). Eski sosyal hareketler ütopyisttir. Toplumu yeniden inşa etmeyi ve toptan değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedefler doğrultusunda saldırgan bir tutum sergilerler. Yeni toplumsal hareketler savunmacıdır. İkisinin de içsel ve dışsal olmak üzere iki hareket biçimi vardır. YTH’lerin içsel yapılanmasında biçimsel olmama düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşmalar söz konusudur. Eski sosyal hareketlerde ise, resmi örgütlemeler büyük ölçekli temsil birlikleri varlığını gösterir. YTH’lerin dışsal hareket biçimlerinde olumsuz kavramlarla ifade edilmiş protesto

politikaları işler. Eski sosyal hareketlerde ise çoğulcu, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu etkidir (Yıldırım,2013,68).

Değerler açısından bakıldığında yeni toplumsal hareketlerde konular her ne kadar dağınık ve birbiriyle ilgisiz gibi görünseler de değerler bağlamında ortak kökene sahiptir. Adem-i merkezîyetçilik, kendi kendine yetme, özerklik, kimlik, her türlü etki altına girmeye ve düzenlemeye karşı muhalefet etme bu değerlerin belli başlıcalarıdır. Eski hareketlerde ise özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme konuları ön plandadır (Özen,2015,11-40). Eski hareketler büyük liderler eşliğinde merkezi örgütlenme şeklinde bir araya gelirken yeni toplumsal hareketler esnektir. Örgüte katılan kişiler kendi istek ve iradesiyle katılım sağlamaktadır.

Bu hareketlere bakıldığında bulunduğu tarihsel dönemi göz ardı etmemek lazımdır. Şu an ele aldığımız yeni toplumsal hareketleri belki yüz yıl sonra eski sosyal hareket olarak ele alınabilir. Bundan dolayı bu hareketler incelenirken bulunduğu toplumsal siyasal ve kültürel yapı göz ardı edilemez. Eski ve yeni sosyal hareketler arasında benzer özellikler olduğu gibi farklılıklarda vardır. En önemli farklılığı ise eski sosyal hareketler ekonomik alanda yeni sosyal hareketler ise kültürel alanda kendini göstermiştir.

Dini Hareketler

Sosyal hareketlere bakıldığında toplumsal değişimin önemli bir yapısını oluşturduğu ve değişim ortamında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığı göz önüne alınırsa din faktörünün de bu yapı içinde rol aldığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak dini hareketlerinde sosyal hareketlerin özel bir türünü işaret eder. Toplumsal hareketlerin özel bir türü olarak dini hareketler, çoğunlukla yapısal ve fonksiyonel olarak sosyal hareketlerin özelliklerini taşımaktadır. Öte yandan, kaynakları itibarıyla de aralarında önemli benzerlikler mevcuttur. Fakat yine de dini hareketler diğer sosyal hareketlerden farklı özelliklerinin olduğunu belirtmek gerekir (Günay, 2006, 485-486). Sosyal hareketleri birtakım taleplerle ortaya çıkan kolektif davranış biçimleri olduğu işaret edildiğine göre, dini hareketlerin belirleyici özelliklerini bir nevi kolektif davranış çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Kolektif davranışlar ve sosyal hareketler toplumda “uyum, çatışma ve değişme” ile ilişkilidir. Bu bağlamda sosyal hareketler sosyal değişimin belirme şekli olduğuna göre, dini hareketleri de toplumsal değişimin bir tezahür şekli olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal hareketler gibi onların özel bir türü olan dini hareketleri de içinde toplumsal mahrumiyetler, doyumsuzluklar, engellemeler, çarpıklıklar, gerginlikler ve bunalım ortamlarıyla karmaşık ve heterojen yapıların egemen olduğu ortamlarda meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda dini hareketleri, hızlı toplumsal değişme ve bunalımlarla ilişkilendirebiliriz (Günay, 2006, 487).

Her ne kadar dini hareketlerin kaynakları, oluşum ve gelişim süreçleri bakımından öteki kolektif davranışlar ve sosyal hareketlerle benzerlikleri bulunsa da özellikle dini ve mistik unsurlar bakımından onlardan bir ölçüde ayrıldıklarını ve kendi öz dinamiklerine sahip olduklarını belirtmemiz gerekir. Böyle olunca da onların tarihte çok çeşitli şekiller altında ortaya çıktıkları düşünülür. İnsan bilincinin yapısal bir unsuru olan kutsalın kendi iç ve dış dinamikleri çerçevesinde ve belli birtakım "arketipler" etrafında son derecede bir tezahür bolluğuna sahip olduğunu görmekteyiz (Günay, 2006, 487-489).

Tipolojik bakımdan dini hareketlerin, mahalli ve yerli türleri yanı sıra mezhepçi, itizali, mistik, karizmatik, hermetik, hermenötik, reformcu, ihyacı, devrimci, kurtuluşcu, mehdici, mesihçi, millenarist, sentezci, bağdaştırmacı, püriten, kötümser, mükemmeliyetçi (perfectionist) vb. tipleri en kayda değer tipler olarak ayırt edilmektedir. Bunların arasında özellikle diğerlerine kapsam bakımından şemsiye görevi gören iki tip "yeni dini hareketler" ve "dini kurtuluş hareketleri" dikkat çekicidir." Özellikle ifade etmek gerekirse, "bireyi tümüyle aşan yüce bir öğretilen ve otoriteden kaynaklanıp onların davranışlarını hatta kişiliklerini temelden yönlendiren ve böylece toplumu dönüştürmeyi amaçlayan hareketler diye de tanımlanan dini hareketlerin değişim karısındaki tutumlarına göre oynadığı rollere bağlı olarak değişik fonksiyonlar icra ettikleri belirtilmelidir (Çoşkun,2001,117). Dini hareketlere bakıldığında bunlar içinde yeni dini hareketlerin özel bir yeri olduğunu toplumsal dönüşümü amaçlayıp yüce bir otorite tarafından kişilerin şekillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun için yeni dini hareketlere genel yapısına bir göz atılacaktır.

YENİ DİNİ HAREKETLER

Yeni Dini Hareketlerin "yeni" olarak nitelenmelerinin sebebi, hepsinin de II. Dünya Savaşı sonrasının şartlarında, yani yakın zamanda ortaya çıkmış olmalarıdır (Sevgi,2011,23). "Yeni dini hareket" kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dini, ruhi ve felsefi yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte yapı ve dış görünüm olarak ele alındığında ise, yeni dini

hareketleri, çağdaş dünyadaki özel ve kamusal alanlar arasındaki sınırları kaldırma sebebi olarak kavramsallaştırmak da mümkündür (Kirman, 1999,223).

Yeni dinî hareket kavramı, İngiliz sosyolog EileenBarker tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Barker'a göre, yeni dinî hareket kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir şekilde ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dinî, ruhî ve felsefî yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Daha sade bir ifade ile söz konusu hareketleri dinî duyguların yeni ifade biçimleri olarak nitelemek mümkündür (Sevgi, 2011,189).

Yeni dini hareketler çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Karmaşık yapısını ifade edebilmek için "yeni din" ya da "yeni dinler" "sekt", "kült", "yeni dindarlık biçimleri" zararlı örgütler/kültler, "yeni dini hareketler" gibi çok çeşitli nitelemeler yapılmaktadır. Türkiye'de yeni dini hareketlere bakıldığında bu hareketler "kült grupları", "tarikatlar", yeniçağın dinleri", "milenyum tarikatları", Mesihçi ve millenarist hareketler", "yeni dini hareketler" gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu,2012,523-524). Yeni dini hareketlerin hedefi çoğunlukla gençler olduğu ve gençler etrafında şekillendiği için "gençlik dinleri" olarak tanımlanmaktadır (Özkan,2014,27). Dini hareketler farklı kavramlarla anılmakta olup daha çok YDH olarak kullanılmaktadır. Bu kavramın kullanılmasında ona özgü bir yapı yoktur hepsi aynı şeyi ifade etmektedir.

Yeni dini hareketler XX. yüzyılın ortaları ve özellikle de ikinci yarısında önem kazanmıştır. Bu hareketlerin önemli bir bölümü, Güney ve Doğu Asya yahut Afrika kökenli olup, oradan Avrupa'ya özellikle de İngiltere'ye ve ABD'ye göç etmiş bulunmaktadır. ABD, yeni ve yerli dinî hareketlerin yanı sıra yabancı dinî misyon grupları için de dikkat çekici olmuştur. Günümüzde başta Fransa, Almanya ve İngiltere olmak üzere Batı, Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleri ile son dönemde Rusya ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türkîye Cumhuriyetler bu tür yeni dini hareketlerin faaliyet göstermeye başlamıştır. Dünyanın diğer ülkeleri ve Türkiye de yeni dini hareketlerin misyonerlik faaliyetlerinden az çok nasibini almaktadır. Yine de yeni dini hareketler, dünyanın hemen her yerinde, bulunan dinlere göre büyük ölçüde marjinal oluşumlar olarak görülmektedir (Günay,2005,489). Yeni dini hareketlere baktığımızda modernleşme ve sekülerleşme bağlı olarak genellikle Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Türkiye de çok fazla olmamakla beraber bu hareketlerden etkilenmiştir. Fakat bu hareketler tartışmalıdır, genel olarak tam bir yere oturtulamamaktadır. Bu hareketlerin belli başlı problemleri bulunmaktadır. Bu problemlere değinilecektir.

YENİ DİNİ HAREKETLERİ TANIMLAMA PROBLEMİ

Yeni dini hareketler kapsamında değerlendirdiğimiz dinlere bakıldığında sahip olduğu özellikler taşıdığı nitelikler açısından genelleyici hepsini kuşatıcı bir tanım yapılamamaktadır. Farklı kişiler tarafından yapılan bu tanımlamalardan her birinin, yeni dini hareket olgusunun belli yönlerini yansıtmaktadır. Fakat tanımlama olgusunu tam olarak kuşatamadığı, zayıf ve eksik yönlerinin olduğu şeklinde değerlendirmelerde yapılmaktadır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012,524). Yeni dini hareketler kapsamındaki dinlere bakıldığında hepsini kapsayan tanımlama yapılamamasının nedenleri arasında, harekete katılan gruplar sayıları bakımından ve özellikleri bakımından içinde farklılıklar barındırmaktadır. Yirmi kişilik gruplar olduğu gibi üç milyona varan gruplarda vardır. Bundan dolayı bugün binlerce söz konusu ettiğimiz hareketlerin hepsi aynı niteliklere ya da benzer nitelikte olmadığı için yeni dini hareketlerin başlangıç ile ilgili problemi tanımlama problemidir.

Yeni dini hareketlerle ilgili tanımlamalara bakıldığında genellikle dini çevrelerin yaptığı “teolojik tanımlamalar” ve akademisyenlerin yaptığı “bilimsel tanımlamalar” şeklinde iki kategoride toplamak mümkündür. Fakat son yıllarda yeni dini hareketlerin son derece değişken bir yapısı olması nedeniyle tanımlamaların kısa sürede yetersiz bir duruma düştüğü ve yeni tanımlamaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşımlardan söz edilmektedir (Kirman,2012,296). Yeni dini hareketler bu çerçevede açıklamaya çalışılsa da yine eksik yönlerinin olduğunu göz ardı etmememiz gerekir.

YENİ DİNİ HAREKETLERE İLİŞKİN TEOLOJİK İZAHLAR

Yeni Dini Hareketlerin teolojik tanımlamasına bakılırsa bu hareketler daha çok sekt (sect) ya da kült (cult) olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu olgunun olumsuz yönlerine atıf yapan bu tanımlamalarda yeni dinî hareketler, gizlilik, dolandırıcılık, hilekârlık, otoriter liderlik, üye kazanmak için telkin ve beyin yıkama yöntemini kullanma, üyelerin akıllarını ipotek altına alma ve hayatlarının tamamını kuşatma, heterodoks ve sapkın birer kült olma gibi özelliklerle nitelenmiştir. Bu tür olumsuz davranışlar sergilemenin ötesinde uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, siyasî entrika, çocuklara tecavüz ile intiharı ve ölümü teşvik etme gibi çirkin işlere bulaştıkları da ileri sürülmüştür (Kurt,2014,245). Başka bir ifadeyle bu tür teolojik tanımlamalar toplumda yaygın olarak kabul gören din ve inançların yanında heterodoks inançlarında olduğu düşünülmesi gereken bir olgudur.

Teolojik tanımlama yapanların genellikle “kült” kavramını kullanmıştır. Fakat kült kavramının tanımlanmasında tam bir muhatabın olduğunu söylemek zordur. Zira kült

kavramıyla ilgili olarak çok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Her ne kadar farklı tanımlamalar yapılmış olsa da bazı özelliklerinden söz etmek suretiyle bir açıklama yapmak mümkündür. Kült kavramı, yaygın olarak kullanılan tanımı, hem toplumda yaygın bir kabul gören, kurumsallaşmış yerleşik Ortodoks dinî gruplardan ayrı birtakım inançlar ve ibadet şekillerini ve hem de bunları benimseyen insanların bir araya gelmesiyle oluşan toplulukları ifade etmektedir (Kirman,2010,50).

Aslında bakıldığında en önemli sorun, kültür kavramının tanımlanmasında tam bir mutabakatın olmamasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi psikologlar, kültür insanın hayata bakışını ve hayat tarzını değiştiren bir grup olarak tanımlarken, sosyologlar daha ziyade belli bir toplumun normlarına uymayan bir grup olarak nitelendirmektedirler. Sosyologlar, ayrıca, böyle bir kavramın kullanılmasının toplumsal entegrasyon açısından ciddi sorunlar doğuracağını düşünmektedirler. Zira sosyal bilimcilerin çoğu kültür, toplumda egemen kültürden sapmış, heterodoksözelliği ile ele almaktadırlar. Teolojik yaklaşım içinde olanlar ise sosyologların ve psikologların yapmış oldukları tanımlamaları kültürün özünü yakalayamadığı gerekçesiyle reddederler. Onlara göre kültürler özleri itibariyle dinidirler (Akyüz ve Çapçioğlu,2012,525).

Teolojik tanımlama yapan kişilerin halk tarafından desteklendiği görülmüştür. Özellikle bu harekete evlatlarını kaptıranlar bu hareketleri zararlı olarak nitelendirmişlerdir. Bu hareketlerin karizmatik liderlerini hipnoz, beyin yıkama, zihin denetimi gibi yöntemler kullandığını ve üyelerinin yapmış olduğu maddi destekle lüks bir hayat yaşadığı yönünde eleştirmişlerdir. Yeni dini hareketleri inanç eksenli tanımlayanlar, bu hareketi daha çok 'kült' olarak ele aldıkları ve zararlı olarak nitelendirdikleri için bilimsel olarak çok fazla kabul görmemektedir. Kült kavramı yeni oluşumları ifade etmekte eksik kalmaktadır. Söz gelimi kültür kavramı, Moonculuk, Hare Krişna ve Siyanttoloji gibi hareketleri tam olarak ifade edememektedir (Turan ve Sancar,2014,16). Kült kavramı yeni dini hareketleri tam açıklayamadığı için akademik ve bilimsel tanımlamalara ihtiyaç duyulmuştur.

YENİ DİNİ HAREKETLERE AKADEMİK YA DA BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Akademik çevrelere bakıldığında kültür terimini kullanmaktan uzun zamandır vazgeçmelerinin iki sebebi vardır. Bunun yerine yeni dini hareketler kavramını kullanmışlardır. Bunun sebeplerine bakıldığında birincisi; kültür teriminin küçük düşürücü yan anlamlara sahip olması ve bir dini grubun bütünlüğüne ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkarmasıdır. İkincisi kültür karşıtı hareket teriminin yeni ve sevilmeyen bir dini grup anlamına

gelecek şekilde kullanılmalıdır (Akyüz ve Çapçoğlu,2012,526). Burada kült kavramı olumsuz olarak kullanılması sebebiyle bilimsel açıklamaya ihtiyaç duyulmuştur.

Söz konusu hareketleri dinî duyguların yeni ifade biçimleri olarak nitelemek mümkündür. Bununla birlikte yapı ve dış görünüm olarak ele alındığında ise, yeni dinî hareketleri, çağdaş dünyadaki özel ve kamusal alanlar arasındaki sınırları kaldırma sebebi olarak kavramsallaştırmak da mümkündür. Ayrıca konunun uzmanları, yeni dinî hareket kavramı bağlamında, son yıllarda sayısı hızla artan “din değiştirme” olaylarının da ele alınması gerektiğini, çünkü bu olayların insanların yeni dinî hareketler veya diğer dinî oluşumlar içerisinde nasıl ve niçin girdiklerinin belirlenmesiyle doğrudan ilgili olduğunu belirtmektedirler (Kirman,2010,53-54).

Akademisyenler ve özellikle sosyologlar, yeni dinî hareketleri ‘zararlı’ ya da ‘tehlikesiz’ şeklinde değerlendirmezler. Bu tür değerlendirmeler, sosyal bilimlerin alanının genel ilkelerine uygun olmadığı gibi ‘göreceli’ ve ‘indî’ bir özellik arz eder. Sözelimi evladı bu tür hareketlere üye olan bir anne babaya göre yeni dinî hareketler ‘zararlı’ iken, evlatları açısından hayatın problemleri karşısında bir çözüm ya da bazen bunaltıcı aile baskılarından kurtulma, özgürleşme aracı olmaktadır (Kirman,2003,31).

Yapmış olduğu tanımlarda akademisyenler ‘kült’, ‘zararlı,’ ‘tehlikeli’ gibi kavramlara pek yer verilmeyip daha nesnel esaslara dayandığı söylenebilir. Akademisyenler yaptığı tanımlamalarda ‘yer’ ve ‘zaman’ faktörünü esas aldıkları görülür. Yapılan akademik araştırmalarda yer ve zaman olarak geçmişteki dini hareketlerin farklı bir yapılanma ve görünüm içinde oldukları ve harekete üye olanların da farklı amaçlarla katıldığı dikkat çekmektedir (Turan ve Sancar, 2014,17-18).

Yeni dini akımların din olup olmadığı da din bilimcileri tarafından tartışılan bir konudur. Bu yeni dini hareketler mezhep mi yoksa din mi tartışmalarında bu dini akımlar kendilerini din olarak kabul etmektedirler (Kurt,2014,246). Bu hareketlerin kendilerini din olarak algılamasında mezhep olarak algıladıklarında zaten bir din var o dini içerisinde bir mezhep olarak algılandıklarında heretikyani sapkın olarak anlaşılacağı için kabul etmemektedirler. Diğer önemli sebebi ise Batı ülkelerinde din olarak ortaya çıkmak problem teşkil etmiyor iken mezhep olarak ortaya çıkmak problem olarak karşılanmaktadır (Turan ve Sancar, 2014,109-140).

Akademisyenler yaptığı tanımlamalarda ‘kült’, ‘zararlı’, ‘yıkıcı’ ya da ‘tehlikesiz’, ‘sevimli’ gibi kavramlara yer verilmemesinin sebebi olarak YDH’lerin ortaya çıktığı ‘yer’ ve ‘zaman’ faktörünün esas alındığı belirtilmiştir. Bu hareketlere bakıldığında artık bir yerden veya toplumdaki bahsetmek zor olduğu için yapılacak yeni tanımlamaların bu zorunluluğu göz önüne alması mecburi olmuştur (Kirman,2014,18). Yapılan tartışmalar sonucu kesin bir tanım yapılamadığı görülmüştür

YENİ DİNİ HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Her yeni olgu belli bir coğrafyada, zaman ve belli nedenlerden dolayı ortaya çıkar. Geçmiş farklı dini geleneklere uzanan yeni dini hareketler ileri düzeyde sanayileşmiş seküler Batı toplumlarında ortaya çıkışı 20. yüzyıldaki gelişim gösteren sosyo- ekonomik ve siyasi gelişmelerle bağlantılıdır. Sosyal olaylar aniden sebepsiz yere ortaya çıkmaz onun tarihsel gelişimini göz ardı etmemek lazımdır. Be nedenle onların ortaya çıkışını, modernleşme, sekülerleşme, reformasyon ve aydınlanma gibi Kıta Avrupası’nda yaşanan beş asırlık tecrübede aramak mümkündür (Kurt,2014,249). Bu değişim ve dönüşümlerle toplumun bulunduğu dönemseller özellikler dikkate alındığında yeni dini hareketler bu dönemlerin değişimlerini dikkate almalıdır.

Modern toplum, geleneksel toplum yapısı ve düzeninde çok önemli değişimleri beraberinde getirmiştir (Günay,2006,488). Bu önemli değişimler sonucu birçok sosyolog, dini grupların hızlı sosyal değişimin yaşandığı dönemlerde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yeni dini akımlar, moral çöküntü veya moral krize karşı bir tepki, bir reaksiyon hareketi olarak da değerlendirilebilir (Sevgi,2014,37). Bu hareketlere bakıldığında genellikle toplumda huzursuzlukların olduğu dönemlerde ortaya çıkmışlardır.

Modern dönemin şartlarının sonucunda, insanların yeniçağda dine karşı kayıtsız duruşları artık kimin neye inandığı insanlar açısından önemsizleşmeye başlamıştır. Bu umursamazlık ve kayıtsızlık içi boş kişiliklerin oluşumuna sebep olmuştur. Dolayısıyla ortaya çıkan dini gruplar, insanlardaki bu boşluk hissini doldurmaya çabalamaktadırlar (Özkan, 2014,33). Bu boşluklar insanları arayışa yöneltmiştir. Özellikle dinin bütün yapılardan arınması insanları farklı dinlere yöneltmiştir.

Batıda din tanınmaz hale gelmiştir. Din ekonomi dünyasından, sanat dünyasından, ahlak dünyasından dışarıya itilmesi onun pratik hayatta söz edilemeyeceği anlamında kendini göstermiştir. Böylece insanların kalbine hayatı için gerekli huzuru sağlayamaması gençlerin bir arayışa, sonsuza yönelişe itmiştir(Türkdoğan,1997,371). Böylece toplumda ortaya çıkan

bozukluk dünyada aşırı laikleşme sonucu önemsizleşen geleneksel inançlar ve dinler bu ihtiyaca cevap vermeyince ortaya çıkan boşluk yeni dini hareketler tarafından yeri doldurulmuştu (Günay,499,2006). Yeni dünya düzeninde dinin bu düzene cevap veremediği düşünülmüştür. Böylece insanlar bir arayışa girmiş dini farklı çerçevelerde değerlendirmişlerdir.

Batıda ortaya çıkan yeni dini hareketlere bakıldığında genellikle farklı yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında yeni dini hareketlerin, tarih boyunca ortaya çıkışı, genellikle hızlı toplumsal değişimlerde, kriz ortamlarında, karizmatik bir dini liderin önderliğinde, ortaya çıkmış ve gelişmiştir(Kirman, 1999,226). Bu durumda yeni dini hareketleri önemi giderek azalan geleneksel din ve aile kurumunun bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışan oluşumlar olarak da düşünülebilir (Kurt,2014,250).Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişmesini de böylesine genel kapsamlı dini gelişim modeli çerçevesine oturtmak mümkündür. Zira modern dönemin ve yeni dini hareketlerin önemli bir hız kazandığı XX. yüzyıl, tüm dünyada bir toplumsal değişim ve bunalım dönemi olarak kabul edilmektedir.

Yeni dini hareketler de bu bunalımlı değişim ortamında, karizmatik önderlerin öncülüğünde, belli sayıdaki taraftarın katılımı ve geleneksel dinlerin tepkisini alarak ortaya çıkıp, gelişme göstermişlerdir. Yeni dini hareketlere genellikle bu açıdan bakıldığında yeni dini hareketlerin, modern dönem ve onun şartlarının bir sonucu olduğunu önemle belirtmeliyiz. (Doğan, 2009,12)

Modern dünyanın getirdiği bunalımın stresinden insanlar kurtulmak istemektedirler. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile insanlar toplumdan uzaklaşıp bireysel alana çekilmişlerdir. Modernleşme, Batı kültürel yapısının değişmesine, geleneksel değer ve inançların zedelenmesine yol açmıştır. işte bu noktalar dikkate alındığında 20. Yüzyılın sonlarında Batı'nın mevcut kurumsal yapısının kendi mensuplarınca sorgulanması ve yeni dini akımların ortaya çıkması kaçınılmazdır (Sevgi,2011,38).

İnsanların sorgulamasının en önemli sebebi modern dönemle beraber gelişen kitle iletişim araçlarının, dünya çapında yaygınlık kazanması, insanların hiç duymadığı dinler hakkında bilgi sahibi olması bu hareketlere yönelmesine sebep olmuştur. İnsanlar modernleşmeyle beraber yeni duruma uymada zorlanma, uyumsuzluk ve değişimin

beraberinde sürüklediği boşluklar, belirsizlikler, kimlik arayışı ve öteki sorunlar birçok kişinin geleneksel inanç ve değerlere sarılma şeklinde tepkisel ve savunmacı bir konuma yönelttiler.

Modern dönemde yeni şartlara uyum problemlerinde aslında yeni dini hareketlerin önemli bir bölümünün aslında kökenleri yine de geleneksel inançlardan; Taoizm' den, Budizm' den Hinduizm'den, Hristiyanlıktan, İslamiyet'ten almaları sonucu doğurduğunu önemle belirtmeliyiz (Günay,2006,490). Yeni dini hareketlerin eski hareketlerin devamı mı yoksa kopuş noktası mı tartışmalı bir noktadır. İnsanlar bu kadar dinler varken neden bu dinlere yönelme ihtiyacı hissetmiştir. Bu noktada farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu noktada bizim yeni hareketlerin geleneksel dinlerden ayrılma noktalarına bakmamız konuya açıklık getirecektir.

Yeni dini hareketlerin geleneksel dinlerle sosyo-kültürel, teolojik ve kurucu farklılıkları vardır. Sosyo- Kültürel farklılığa bakıldığında yeni dini hareketler daha esnek ve tolere edicidir. Harekete girerken yerine getirmesi gereken herhangi bir şartı yok gönüllülük esasına dayalıdır. Hristiyanlık ya da Budizm gibi bir ruhbanlık sınıfları yani hiyerarşi yoktur.

Yeni harekete katılan kişilerin eğitim durumu, sosyal statü, dini arka planı ve yaşlarına bakılacak olunursa eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü eğitilmiş insanlar olduğu gibi öğretileri zayıf olduğu için eğitim seviyesi düşük insanlarda bulunmaktadır. Kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Fakat tıpkı Hristiyan misyonerleri gibi sosyal statüsü ekonomik düzeyi düşük insanlar hedef kitle olarak seçildiğini söyleyebiliriz. Cinsiyet açısından da bazı hareketin öğretileri kadınlara yakın olduğu için kadınlar fazla bazı gruplarda ise erkekler fazladır. Bu harekete katılanları çoğu ya ateist ya da kendi dini ile ilgili bir sıkıntısı olan arayış içinde olan insanlardan oluşmaktadır. Yeni dini hareketler daha çok gençleri cezbetmektedir. Hedef kitlesi 18-25 arası üniversite gençleridir. Çünkü Yeni dini hareketlerin vadettikleri, hazcılık, cinsellik, hedonizm, uyuşturucu gibi şeyler gençleri cezbetmektedir (Alıcı, 2017, 23-32).

Yeni dini hareketlerde liderlerin teolojik özellikleri dikkat çeker. Bu liderler kendilerini ilahlık makamlarında görmüşlerdir. İnsanları da kendilerine inandırarak bu makama ulaşabileceklerini vadedmişlerdir. Tanrıya insani özellikler yüklemişlerdir Yeni dini hareketler eskatolojik yani dünyanı sonu ile ilgili bir sınırlama yoktur. Büyük dinlerde olan cennet, cehennem, hesap günü gibi anlayışları kabul etmezler (Özkan, 2006,248).

Yeni dini hareketlerin kurucusal farkını şöyle özetleyebiliriz. Karizmatik lider etrafında üyeleri çoğunlukla orta sınıfa mensup eğitilmiş genç kişilerdir. Bu liderler kendilerini hem bir ilah hem peygamber hem de mesih olduklarını öne sürmektedirler. Kıyametin yaklaştığını kendisine itaat etmelerini yoksa kurtuluşa eremeyeceklerini söylemektedirler (Sarıkçıoğlu,2000,82-84). Böylece yeni dini hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimini bu farklılıklar çerçevesine oturtmak mümkündür.

SONUÇ

Sosyal hareket kavramının 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin gündeminde sıklıkla yer aldığı görülmektedir Tarihsel dönemeçlerde meydana gelen toplumsal olguları tanımlamak için kullanılan “Sosyal Hareket” kavramı 18. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmış olsa da 19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimler literatüründe yerini almıştır.Sosyal hareketlerin meydana gelişleri, amaçları, biçimleri ve sonuçları çoğu zaman birbirinden farklılık gösterdiği için ortak bir tanımdan bahsetmek zordur. Herkes hareketin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Sosyal hareketler genellikle bunalım ortamlarına ortaya çıkmıştır. Genel olarak meydana geldikleri toplumsal koşullar üzerinde ya değişmeyi gerçekleştirmek ya da değişmeye direnmek amacını taşırlar

Sosyal hareketleri yeni ve eski sosyal hareketler olarak ayrılması tarihsel yönde ele alınması gerekir. Hareketler arası benzerlikler olduğu gibi farklılıklarda olduğu görülmüştür. Bazı düşünürler eski hareketin devamı olduğu bazıları ise hareketin kopuş noktası olduğunu söylemiştir. Yeni toplumsal hareketle eski toplumsal hareket arası en önemli farklılığa bakıldığında eski hareketler ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik konuları ön planda olup toplumu bütün olarak yeniden inşa etmek için saldırgan bir tutum sergilemişlerdir. Yeni toplumsal hareketler de ise ekonomiden kültürel alana kaydığı ve ortaya çıkan kimlikler ön planda olup savunmacı bir tutum beslerler.

Sosyal hareketler toplumsal değişimin önemli yapısını oluşturur. Bu hareketler değişim ortamlarında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığını göz önüne alırsak din faktörü de bu yapı içine rol almıştır. Böylece dini hareketler sosyal hareketlerin özel bir türünü oluşturur. Dini hareketlerde sosyal hareket gibi toplumsal gerginlik ve bunalım ortamlarında ortaya çıkmasına rağmen dini ve mistik yönden ayrılır.

Din tarihin en eski dönemlerinden beri varlığını sürdüren önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat zamana mekâna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle oluşan toplumsal yapıda dinin toplumsal hayattaki belirleyiciliğinin azalması ve dinin daha çok bireysel alana çekilmesi ile birlikte oluşan boşluk yeni dini hareketleri ortaya çıkarmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi din her zaman toplumsal yapıda önemini korumuş ve önemini koruyacaktır.

Genel olarak bakıldığında 1950'lerden sonra sanayileşmiş batı toplumlarında birçok yeni dini hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin ortaya çıkmasıyla beraber birçok araştırma yapılmıştır. Günümüzde de bu araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu bu olgunun ne kadar kapsamlı ve tartışmalı bir yapıya sahip olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Yapılan bu tartışmalar sonucu ortak bir tanımada varılamamıştır. Yapılan tanımlar ise yeni dini hareketlerin belli yönlerini yansıtmakta fakat olguyu tam olarak yansıtamadığı zayıf ve eksik yönlerinin olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, N. Çapcıoğlu, İhsan (2012).** Din Sosyolojisi, 1.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Alıcı, M. (2017).** Yeni Dini Hareketlerin Klasik Dinlerden Farkı: Post-Modern Paganizm Geleneksel Dindarlığa Karşı, Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, Sayı:13.
- Ali Rafet Ö.(2014).** “Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri”, Yeni Dini Hareketler: Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla, ed. Süleyman Turan & Faruk Sancar, İstanbul: Açılım Kitap, s. 33.
- Bodur, H. Ezber (2016).** Klasikten Bugüne Dini Hareketler, 1.Baskı, Endulus Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, A. (2001).** Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketlerinin Sosyolojisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2001.
- Çambay, S. Onay (2015).** Küresel Yüzyılda Yeni Sosyal Hareketler ve Toplumsal Katılımın Teşvik Edici Aracı Olarak Yazılı Basın, Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, Cilt:2, Sayı:37.
- Çayır, K. (2016).** Yeni Sosyal Hareketler, 2.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Demiroğlu, E.Topal (2014).** Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Mart 2014, Cilt:2, Say: I, Ss:133-144.
- Doğan, H. (2009).** Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler: Hare Krishna Hareketi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Günay, Ü. (2006).** Din Sosyolojisi, 7.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kirman, M. Ali (1999).** Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları, Dini Araştırmalar Dergisi, Mayıs-Ağustos 1999, Cilt:2, Sayı:4.
- Kirman, M. Ali (2003).** Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi Ve Tipolojik Yaklaşımlar, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2003, Sayı:4.
- Kirman, M. Ali (2010).** Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi, 1.Baskı, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Köse, A. (2008).** Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme, 1.Baskı, İz Yayıncılık Limited Şirketi, İstanbul.
- Kurt, A. (2014).** Din Sosyolojisi, 6.Baskı, Sentez Yayıncılık, Ankara
- Özen H. (2015).** Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler. Mülkiye Dergisi, 39(2), 11-40.
- Sarıkçıoğlu, E.(2000).** Yeni Dini Akımlar, Dinler Tarihi Araştırmaları II. Sempozyum:20-21 Kasım, Konya, Ss.81-87
- Sevgi, A. (2011).** Yeni Dini Akımların Temel Görüşleri ve İslam, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Turan, S., Sancar, Faruk (2014).** Yeni Dini Hareketler, Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla, 1.Baskı, Açılım Kitap, İstanbul
- Türkdoğan, O. (1997).** Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, 1.Baskı, Birleşik Yayıncılık, İstanbul
- Yıldırım, Y. (2013).** Sosyal Forum'dan Öfkeli'ler'e Yeni Toplumsal Hareketlerin Kurucu Gücü, 1.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA TERÖR HAREKETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yusuf FIRAT¹

ÖZET

Sosyal hareketler sosyolojisi şiddet eylemlerinde bulunan hareketlerin yani terör hareketlerinin incelenmesinden kaçınmaktadır. Fakat terör hareketlerinin sosyal hareketler içerisinde incelenmesi şiddet içerikli eylemlerin analizine önemli katkılar sunacaktır. Çünkü terör hareketleri de sosyal hareketlere benzer yapılanma ve dayanışma içerisine girmektedirler. Siyasal ve toplumsal taleplerini terörizm aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca terör hareketleri sosyal hareketler gibi yaşanan değişimlerden etkilenmekte ve dönüşmektedirler.

Sosyal hareketler sosyolojisi de küre üzerinde yaşanan gelişmelerden etkilenmekte ve yapısal dönüşümler yaşamaktadır. Bu bağlamda ilk dönem görülen sosyal hareketlerin 'devrimci' niteliği yeni sosyal hareketler paradigması ile etkisini kaybetmiştir. Kimlik yöneliminin ortaya çıkması dinsel ve etnik hareketlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Terör hareketleri de bu dönüşümden etkilenerek kimlik unsurunun öne çıktığı yapılara dönüşmüştür. Bu değişimle beraber terör hareketinin amacı, eylem biçimi ve katılımcı profili farklılaşmıştır. Yeni sosyal hareketler paradigması ile etnik terör, dinsel terör ve iletişim imkanlarının gelişmesiyle siber terör olgusu tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada yeni sosyal hareketlerin özellikleri çerçevesinde terör hareketinde yaşanan değişim ve dönüşümler ele alınmakta ve yeni terör hareketlerinin kimlik yönelimi bağlamında gerçekliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hareketler, Terör, Yeni Sosyal Hareketler, Kimlik, Terör Hareketi

EVALUATION OF TERRORIST MOVEMENTS IN THE CONTEXT OF SOCIAL MOVEMENTS SOCIOLOGY

Abstract

Sociology of social movements avoids the study of acts of violence, namely acts of terror. But the analysis of terrorist act within social movements will contribute to the analysis of violent acts. Because terrorist movements are in solidarity and structuring similar to social movements. They are trying to realize their political and social demand through terrorism. In addition, terrorist movements are affected by changes like social movements.

Sociology of social movements is also affected by the developments on the sphere and experiences structural transformations. In this context, the 'revolutionary' character of the first social movements, which were seen, has lost its influence with the new social movements paradigm. The emergence of identity orientation has paved the way for the development of religious and ethnic movements. Terrorist movements have also been influenced by this

---

¹Sosyolog, yusuffirat@yahoo.com

transformation and transformed into structures where the identity element stands out. With this change, the aim of the terrorist movement, the form of action and the profile of the participants have changed. With then ewparadigm of social movements, ethnic terrorism, religious terrorism and the development of communication opportunities, cyber terrorism has begun to be discussed. In this study, the changes and transformations in the terror movement with in the frame work of the characteristics of the new social movements are discussed and the reality of the new terro rmovements in the context of identity orientation is discussed.

Keywords: Social Movements, Terror, New Social Movements, İdentity, Terror Movement.

Giriş

Sosyal hareketler olgusu, modern gelişmelerinin ürünüdür. Modernlik süreciyle birlikte sanayileşme ve kentleşmenin meydana getirdiği çatışmanın sonucudur. Fakat toplumsal yaşamda çeşitli alanlarda direniş sergileme ve protesto hareketleri eski dönemlerden beri varlık göstermektedir. Yönetici kesim ile yönetilenler arasında yaşanan çatışma insanlık tarihinde etkili olmuş ve insanların hayatlarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Eylemler, isyanlar, devrimler gibi farklı direniş örüntüleri, farklı zaman ve mekânlarda değişik durum ve biçimler olarak tarihte hep var olmuşlardır. (Çetinkaya, 2015:25) Modern dönemin başlangıcında sosyal hareketler işçi sınıfının eylemleri ile tartışılmaya başlanmış ve ‘anormal’ bir perspektifle değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bakış açısını belirleyen siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar küresel dönüşümle beraber değişmiş ve bunun neticesi olarak da bakış açısı da normalleşmiştir.

Sosyal ve siyasi taleplerini kabul ettirmek için korku, yıldırma hedefiyle şiddet kullanımı terör olarak tanımlanmaktadır. Terör kavramı da sosyal hareketler gibi modern dönem içerisinde kullanılmış ve yaşanan hızlı değişimler neticesinde farklı amaç ve yapıya evrilmiştir. Modernliğin ilk döneminden günümüze, uluslararası alanda gittikçe etkisini hissettirmiş ve toplumları daha fazla tehdit eder hale gelmiştir. Terör faaliyetleri ulusal düzeyden, uluslararası düzeye doğru cereyan etmiş ve sorunun diğer devletlerle paylaşılmasını zorunlu kılmıştır. (Cirhinlioğlu, 2004:90) Terör hareketi, ulusal bir meseleden ziyade uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

Soğuk savaş döneminin sona ermesi ve küreselleşme olgusunun çeşitli veçhelerdeki etkileri sosyal hareketlerin yapısal dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Sosyal hareketler, 1970’li yıllara kadar ekonomik temelli, özellikle işçi hareketlerinin etkin olduğu hareketler şeklinde bir görüntü arz ederken, bu yıldan sonra ekonomik temel yerini kültürel temele bırakmıştır. Terör hareketi bu zamana kadar sosyalist hareketlerin devrimci şiddet geleneğini içerisinde şekillenmiştir. Fakat özellikle yeni sosyal hareketler paradigması çerçevesinde kimliğe dayalı

güvenlik tehditleri ön plana çıkmıştır. Terör hareketinin yeni sosyal hareketler paradigması bağlamında dönüşümü terörün hedef, amaç, yapı, eylem türü ve eylemci profilini de değiştirmiştir.

Terör hareketinin yeni sosyal hareketler içerisinde dönüşümü incelenen bu çalışmada sosyal hareketin kavramsal ve kuramsal çerçevesi, yeni sosyal hareketin yenilik bağlamı, terörün tanımı ve kısa tarihi ve yeni sosyal hareketler çerçevesinde terör hareketinin yeni yüzü tartışılmaktadır.

Sosyal Hareketin Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi

Sosyal hareket kavramı, ilk defa 18.yy'ın başlarında Fransa'da Saint Simon tarafından kullanılmıştır. Simon bu kavramı Fransa'da ve daha sonra başka yerlerde ortaya çıkan toplumsal protesto hareketlerinin itelemek için, statükoya karşı çıkan yeni politik güçlerin bir özelliği olarak kullanmıştır. Sosyal hareketin ne olduğuna dair bir tanım yapılacak olursa; sosyal hareket, önemli sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini veya birkaçını değiştirmek ya da değiştirilmesine karşı direniş sergilemek için örgütlü çaba harcamasıdır (Marshall, 2005:746). Diğer bir tanımda ise sosyal hareket, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir dünya görüşünü oluşturmak için eylemde bulunan bir davranış tarzı olarak tanımlanmaktadır (Türkdoğan, 2015:15). Bu değişim düşüncesinin altında toplumda belirli kurumların, uygulamaların, normatif yapının, ilişki ağlarının ihtiyaçları karşılayamaması, eşitsizlik ve adaletsizlik rahatsızlığı yatmaktadır. Bu bağlamda sosyal hareketler karşılanması istenen ihtiyaçların ve toplumsal hoşnutsuzluğun dışavurumudur (Şentürk, 2006:33).

Touraine ise, sosyal hareketi toplumsal duruma tepki olarak görmez. Çünkü toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşıyan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın sonucudur. Bu çatışma siyasal sistemin kırılmasına veya kültürel reformlara yol açabilir. Bir sosyal hareket, kendisi aracılığıyla kültürel yönelimlerin, tarihsellik alanının bir toplumsal örgütlenme biçimine dönüştürüldüğü çatışma davranışıdır (Touraine, 2016:45).

20.yy'ın büyük bir bölümünde sosyal hareketler sosyologlar tarafından oldukça sıra dışı ve hatta irrasyonel olarak görüldü. Sosyal hareketler kalabalıklar, ayaklanma ve devrimler tarzında kolektif bir davranış tarzı olarak algılandı. Hâkim sosyoloji anlayışı açısından bunlar marjinal eylemlerdi (Giddens ve Sutton, 2014:402). Süreç içerisinde yaşanan gelişmeler ve aktör merkezli sosyoloji anlayışının güçlenmesiyle sosyal hareketin rasyonel çerçevede anlaşılması için çalışmalar yapıldı ve sosyal harekete bakış açısında normalleşme yaşandı.

Sosyal hareketler sosyolojisi içerisinde toplumsal hareketler ile kolektif davranış arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Toplumsal hareketler kolektif davranış sergilemekle birlikte ondan farklıdır. Bu çerçevede toplumsal hareket kolektif davranıştan ayrı değerlendirilmelidir. Toplumsal hareketler bir amaca hizmet ederler ve örgütlü yapılardır. Kolektif davranış ise gelişmiş ve kaotiktir. Kolektif davranış örneklerini ayaklanmalar, panikler, söylentiler oluşturur. Toplumsal hareketlerin kendilerine özgü hedefleri vardır ve belli bir ölçüde süreklidirler (Marshall, 2005:746).

İlk dönem sosyal hareket teorileri, sosyal hareketleri kolektif davranış ekseninde ele almaktadır. Gustave Le Bon ile başlayan yaklaşımlar insanların kalabalık ve sürü psikolojisi ile davrandıklarını ve bu davranışların irrasyonel ve biraz da anormal olduğunu vurgulamaktadır. Klasik teoriler içindeki bir diğer grup mahrumiyet ve kızgınlıkların insanları kolektif davranışa ve toplumsal harekete katılmaya yönelttiği ve insanların kendi mahrumiyetlerini gidermek için farklı toplumsal hareket faaliyetlerine katıldıklarını savunmuştur. Burada mahrumiyetin maddi ve manevi olabileceği, kişiden kişiye veya gruptan gruba değişebileceği için ‘göreceli mahrumiyet’ kavramı kullanılmıştır. Blumer ise, kolektif eylemlerin anormal olmadığını savunmakla birlikte, sorunlu sosyal etkileşim ve anlamlandırma süreçlerinin bu tür eylemlere katılımı arttırdığını vurgulamıştır. Etkileşimle paylaşılan huzursuzluklar toplumda yayılarak kolektif eylemlere ve ortak bir ideoloji oluşma sürecine kadar gitmektedir (Uysal, 2016:41). Neil Smelser’in işlevselci kuramı ise sosyal hareketlerin yapısal gerginliklerin sonucu olarak geliştiğini iddia etmiştir. Kurama göre, sosyal bağlam hareketlerin oluşumuna elverişli olmalıdır; eylemciler, beklentileri ve gerçeklik arasında hayal kırıklığına ya da değişim arzusuna neden olan yapısal gerilimi hissetmeli ve nedenlerle ilgili kanıları yaygın hale gelmelidir(Giddens ve Sutton, 2014:404).

Toplumsal hareketler tüm biçim ve boyutlarda ortaya çıkabilirler. Bazı hareketler çok küçük ve fazla üyeye sahip olmayabilirler; ötekilerse binlerce, hatta milyonlarca insanı içlerine alabilirler. Kimi hareketler içinde varlık gösterdikleri toplumun yasalarına uygun olarak etkinliklerini yürütürken, ötekilerse yasadışı topluluklar ya da yeraltı toplulukları şeklinde çalışma yürütürler (Giddens, 2012:916-17).Sosyal hareketlerin örgütlenme şekilleri, hareketin amacını da belirlemektedir. Legal düzeyde çalışma yürüten hareketler ile illegal hareketlerin çalışma şekil ve örgütlenme tarzları aynı olmayacaktır. Örneğin kimi sosyal hareketlerin amacı rejimi değiştirmek gibi radikal konular olabileceği gibi daha genel ve dar kapsamlı konular da olabilmektedir. Amerika’da evsizlerin hatta şişman insanların haklarını savunan

hareketlerin ortaya çıkması (Uysal, 2016:1) veya Sosyalist hareketlerin gelişimi bunu göstermektedir.

Sosyal hareketler birtakım özelliklere sahiptirler. Castells'e göre bir sosyal hareketin üç önemli özelliği bulunmalıdır: hareketin kimliği, hareketin karşıtı ve hareketin hedefi ya hayal ettiği toplumsal model. Sosyal hareketin kimliği, hareketin ne olduğu ve kimin adına konuştuğunu yansıtır. Sosyal hareketin karşıtı, hareketin baş düşman olarak neyi gördüğüne denk düşer. Sosyal hareketin hedefi ise, hareketin kolektif eyleminde ulaşmak istediği toplumsal düzen veya örgütlenme biçimidir(Castells, 2006:100).Bu bağlamda sosyal hareketlerin düzensiz/gelişigüzel bir şekilde ortaya çıkmalarından söz edilemez. Sosyal hareketlerin ortaya çıkışında birtakım arka plan ve belirli aşamalar vardır. Sosyal hareketlerin ilk olarak hazırlık aşaması bulunmaktadır. Bu aşama toplumsal hoşnutsuzluğun oluşmasıdır. Toplumsal yapı içerisinde sistemin belirli kişi ya da grupların isteklerini karşılayamaması veya sistemin devamı için bu kişileri veya grupları ihmal etmesi, sindirmesi, ötekileştirmesi sonucunda bu kişi veya gruplar organize olmaya başladığında ise ikinci aşama yani toplanma ve birleşme aşamasına geçilmektedir. Üçüncü aşamada ise sosyal hareketler kurumsallaşmaya başlamakta ve genellikle bu aşamada mevcut sisteme entegre olarak ortadan kalkmaktadırlar (Güven,2015:27).

Modern sosyal hareketin tarihsel gelişimi, sosyal hareketlerin korku verici patlamalar şeklinde görülmesiyle başlamıştır. Nitekim bu konuda inşa edilen teoriler, sosyal hareketi tepkisel, az gelişmiş ve irrasyonel olarak görmüştür. 1960'lı yıllar ile birlikte var olan yaklaşımlarda değişim gerçekleşmiştir. Bu değişimin altındaki dinamik ise sosyal hareketler üzerine yazı yazan kişilerin bu hareketler içinden gelmesi veya bu hareketlere sempati besliyor olmasıdır (Çetinkaya, 2015:33). Ayrıca yapılan tanımlamalar ve betimlemelerin Avrupa merkezli oluşu ve Kıta Avrupası'nın tarihsel gelişimi ve iç bunalımları bağlamında yoğunlaşması yeni toplumsal hareketleri 1970 ve sonrasında başlatmasıyla açık biçimde görülmektedir (Tecim, 2016:24).Özellikle bu yıllardan sonra sosyal hareket teorileri genişleyerek, sosyal hareketin eylemi rasyonel olarak görülmeye başlanmıştır.

Süreklilik Bağlamında Eski ve Yeni Sosyal Hareketler: Değişen Ne?

Sosyal bilimlerde teoriler, sosyal olgu ve olayların analitik düzeyde analiz edilmesini sağlamak ve toplumu anlamak adına inşa edilmiştir. Teorilerin inşa edildiği bağlamdan kopuk olması mümkün değildir. Bu sosyal harekete dair inşa edilen teorik zeminin her toplumsal ve

kültürel ortamda farklı olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yeni Toplumsal Hareketler teorisinin Avrupa merkezli oluşu bunun örneği olmaktadır.

Toplumun dinamik yapıda olması ve hızlı gerçekleşen değişimlerle dünyanın değişen ahvali sosyal hareketin yapısını da değişime uğratmıştır. Bu bağlamda soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme ve postmodernizm gibi olgular sosyal hareketlerin değişim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeni sosyal hareketler teorisini ve sosyal hareketlerin değişen gündemini de bu çerçevede düşünmek gerekmektedir.

Sosyal hareketler sosyolojisinde, sosyal hareketlerin ‘eski’ si veya ‘yeni’ si olur mu gibi tartışmalar yaşanmaktadır. Bütüncül açıdan bakıldığında güncel toplumsal hareketlerin başına ‘yeni’ nitelendirmesinin getirilmesi mutlak ve keskin bir ayırmadan ziyade geçmişe atıfla yapılan bir tanımlamadır. Çünkü geçmişe atıfla yapılan açıklamalar süreklilik içerisinde yaşanan değişimi görebilme imkânı sunar. Hızlı yaşanan değişimlerin gerçekleşmesiyle, bazı toplumsal olayların başına ‘yeni’ nitelendirilmesinin getirilmesi meseleyi analitik açıdan daha açıklanabilir kılmaktadır. Eski ve yeni tartışmalarında ne değişimin olmadığından ne de bütünüyle kopuş çerçevesinde bir açıklamayı benimsemek yanlış sonuçların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Yeni sosyal hareketler, bizatihi eskisi içerisinde doğmakta veya ona eklenmektedir (Tatar, 2013:11).

Modernliğin ilk dönemlerindeki hâkim hareketler ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmış, genelde tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmişlerdi. Bu hareketler devrim fikriyle özdeşleşmiş ve neredeyse bir siyasal partinin ya da siyasal hareketin gölgesinde şekillenmişti. İşçi hareketi bu tip hareketlerin en iyi örneklerinden biridir. Bu hareketin içindeki işçiler, birer aktörden ziyade tarihsel bir zorunluluğu yerine getirmek için mücadele eden figürlerdir. Bu tip hareketler eski (sanayi) toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında “eski sosyal hareketler” olarak adlandırılır.(Çayır, 2016:13-14).Yeni sosyal hareketler ise bazı açılardan yenidir. Bu hareketlerin yenilik bağlamı devrimci hülyalardan vazgeçerek kendilerini anlamaya yönelmeleri, siyasal ve ekonomik sistemlerin özerk işleyişini öngören bir sivil toplum savunusu yapmalarıdır (Cohen, 2016:102).Nitekim 1970’lerde başlayan, 1989’da Berlin Duvarının yıkılması sonrasında hızlanan, Marksist-sosyalist düşünce ve harekette ortaya çıkan gerileme, hayal kırıklığı ve yenilmişlik duygusu, sol hareketleri sınıf temelli olmaktan çıkmaya zorlamıştır. Ekonomik temele dayalı açıklamalar ve kurgular değişmeye başlamış, ekonomik ve insanî sömürüyle ilişki kurulan yeni toplumsal meseleler üzerinde yoğunlaşma başlamış ya da yeni bazı durumlar mesele olarak görülmüştür (Tatar, 2013:11-12).Bu değişim

ve dönüşümlerin hızlı yaşanması, sosyal hareketlerin türü ve niteliğini de değiştirmiştir. Hareketin aktörleri, amacı, uygulama şekli, süresi ve etki alanı yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni olarak nitelendirilen bu sosyal hareketler, değişimden ziyade, rahatsız olunan bir konuya dikkat çekmeyi amaçlamaktadır (Şentürk, 2006:31).

Hoşnutsuzluk ve çatışmanın siyasal alandan sivil alan taşınması ve liberal düşüncenin birey merkezli özgürlükleri, grup ve cemaat eksenli hak ve özgürlük mücadelesiyle birleştirilmesi azınlıkların, etnik grupların, göçmenlerin hak ve eşitlik mücadelesi olarak, toplumsal hareketlerin yeni sahasını oluşturmaya başlamıştır. Ekonomik hedeflerin ya da sınıf çıkarlarının temele alındığı eski toplumsal hareketlerle, bu yeniler arasında bir farklılık olmakla birlikte; kültürel alanla ekonomik temel arasında keskin bir ayrımın yapılmadığı da görülmektedir (Tatar, 2013:12). Özellikle 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki sivil haklar, ifade özgürlüğü ve öğrenci; 1970'lerdeki kadın, barış ve çevre/ekoloji hareketleri ve 1980'lerde yaygınlaşan nükleer silahsızlanma hareketlerinin niteliğindeki farklılıklar bu köklü dönüşümün göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Demiroğlu, 2014:134-135).

Yeni sosyal hareketler sanayileşme dönemi ile bağlantı içinde olmakla birlikte onu aşan yanı bilgi çağının içerisinde yer almalarıdır. Bu açıdan yeni sosyal hareketler bilgi teknolojileri ve sosyal ağla donatılmış bir dünyada yaşıyor olmaları yönüyle de farklıdır (Tecim, 2016:22). Özellikle dünyanın eskiye nispetle daha çok birbirine bağlı bir ağ oluşturması sebebiyle, domino taşı etkisi daha geniş bir alanda ve daha hızlı gerçekleşmektedir. Önce sanal âlemde, sosyal ağlar vasıtasıyla inşa edilen birliktelikler daha sonra mekânda birliktelik yoluyla toplumsal hareketlere dönüşebilmektedir. Ya da ortaya çıkan bir toplumsal hareket, sanal âlemin etkisiyle sınır tanımaz bir mahiyette dalga dalga yayılabilmektedir (Tatar, 2013:11). Birkaç yıl içerisinde gerçekleşen 'Arap Baharı' ve Gezi olayları iletişim platformlarının etkisini göstermektedir. Ayrıca Barış ve Çevre hareketlerinin tüm dünyaya yayılarak küresel görünümü bu iletişim kanallarının gelişmesiyle mümkün olmuştur.

Yeni sosyal hareketler, temaların çeşitlenmesi ve tek amaç etrafında bir araya gelmenin ötesinde farklı amaç ve çıkarların birbirine eklenilebileceği alanlar yaratmıştır. Geçici amaçlar etrafında birleşme uzun-vadeli bağlılıkların yerini alarak çeşitliliği muhafaza etme adına ideolojik birlik ve uyumluluktan vazgeçilmiştir (Dirlik, 2015:80). Kamusal ve özel rollerin, cemaat ve örgütün kaynaştığı ve özellikle üyeler ve resmi liderlerin rolleri arasındaki geçici ve zayıf sınırların belirlendiği bir yapı gelişmiştir (Offe, 2016:58). Bunun sonucu olarak da liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esasıyla

süreçte eşit yönetim hakkına sahip aktörlerin birliktelikleri olarak ortaya çıkmıştır(Çopuroğlu ve Çetin, 2010:73).

Eleştirel olarak ele alındığında, toplumsal hareketlerin, 20.yy. ortalarına kadar aşırılık, anarşizm, şiddet, anomi vb. kavramlarla tanımlandığı görülmektedir. İktidarı zorlayan hareketler kabul görmemiş ve yapı bozumcu olarak nitelendirilmiştir. Fakat yeni toplumsal hareketler ile bu bakış açısı değişmiştir. Marksizm tehdidinin bertaraf edilmesi ve devletin iktidar nesnesi olmaktan çıkarak küresel sermayeye yönelik dönüşüm yaşaması toplumsal hareketlerin yeniden kurgulanmasını sağlamıştır. Yeni Toplumsal Hareketler küresel sermayenin para kazanmasını engellemeyecek şekilde yapılanmıştır (Tecim, 2016:33).Yeni toplumsal hareketin gerek legal gerekse illegal (terör gibi) biçimlerini de bu bağlam içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.

Yeni Toplumsal Hareketlerin Özellikleri

Yeni toplumsal hareketler birtakım özelliklere sahiptir. Çatışma alanı ve amacı, eylem biçimleri ve katılımcı profilleri eski sosyal hareketlerden farklılık göstermektedir.Yeni toplumsal hareketlerin genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Cohen,2016:125-128):

- 1- Katılımcılarının toplumsal rolleri ile açık bir ilişki bulunmamaktadır. Sınıfsal yapıyı aşan bir eğilim söz konusudur. Farklı toplumsal statülere sahip insanlar bulunmaktadır.
- 2- İdeolojik çerçeve işçi sınıfı hareketi ve kolektif hareket için bütünleştirici ve homojenleştirici bir unsurun tam zıt konumundadır. Heterojen bir yapı söz konusudur. Değer ve fikirler açısından çoğulculuk göstermekte ve pragmatik yönelime sahip olma eğilimi göstermektedir.
- 3- Kimlik konusu eskiye nispetle daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kültürel ve sembolik meseleler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kimlikler kamusal alan dizayn edilerek kendilerine alan açılmasını talep etmektedir.
- 4- Bireysellik ile kolektiflik arasındaki ilişki bulanıklaşmaktadır. Bireylerin çoğu kendilerini gruptan çok bireysel hareketlerle ifade etmektedir. Hareket, bireyin kendisinin tanımı olmaktadır. Hareket içindeki fiil ise kimliğin bireysel ve kolektif boyutlarının bir karışımıdır.
- 5- İnsan hayatının kişisel yönleri yansıtılmaktadır. Gay hakları ve kürtaj üzerine yoğunlaşan hareketler, sağlık hareketleri, alternatif tıp, kadın hareketi, kendini

dönüştürme hareketi, cinsel ve bedensel davranışı değiştirmeyi amaçlayan çabalar içermektedir.

- 6- İşçi sınıfı hareketinden farklı bir radikal mobilizasyon yöntemleri kullanmaktadırlar. Gandhi, Thoreau ve Kropotkin'den etkilenen stratejilere dayanan hâkim davranış normlarına karşı çıkmaktadır. Şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik gibi yeni mobilizasyon modelleri kullanılmaktadır.
- 7- Batı demokrasilerindeki katılım kanallarının güvenilirlik krizi, yeni sosyal hareketlerin örgütlenmesi ve çoğalması ile ilişkilidir. Bu kriz hareketin alternatif katılım ve karar alma biçimleri arama konusunda motive edici olmaktadır.
- 8- Bir kadro liderliğinde ve merkeziyetçi olan hareketlerin aksine yeni sosyal hareketler bölünmüş, dağınık ve âdem-i merkeziyetçi olma eğilimi göstermektedir.

Terör ve Terörizmin Kavramsal Çerçevesi

Terör kelimesinin kökü Latince 'terrere' sözcüğünden türetilmiş olup 'korkutmak' anlamına gelmektedir. Kavramın hukuki veya siyasi olarak tanımı yapmak zordur çünkü her ülke kendi ulusal çıkarına göre uygun bir terör tanımı yapmaktadır. Terör, hukuk dışı güç kullanarak amaca ulaşma eylemidir ve bunun aracı tedhiş, korku ve yıldırma olmaktadır(Çakmak, 2008:29).Terörizm kavramı ise, terör yöntemlerinin siyasi bir amaçla örgütlü, sistemli ve sürekli bir şekilde kullanılmasını benimseyen bir strateji olarak terör kavramından ayrılmaktadır. Terörizm kavramı, uzun süreli korku ve kaygı durumunu ifade etmektedir (Gül, 2012:9).Terörizm bir ideoloji, bir doktrin, hatta sistematik bir fikir olmaktan ziyade, bir yöntem, taktik, strateji, bir bakıma da savaş biçimidir(Yayla, 1990:340).

Modern terörizm yeni bir olgu olmasına rağmen, şiddetin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana, tarihinin her döneminde ve dünyanın her yerinde şiddet var olmuştur. Günlük hayatta sürekli şiddet olgusuyla karşılaşmaktadır (Yayla, 1990:340).Terör teriminin literatüre girişi ise 1789 Fransız Devrimi ile olmuştur ve devrim sonrası devletin uyguladığı siyasi şiddeti ifade etmektedir. Daha sonra devletinde hedef olduğu şiddet eylemlerini içerecek şekilde geniş bir anlam kazanmıştır (Çağırın, 2008:41). Günümüzde ise küresel bir boyut kazanarak uluslararası sorun haline gelmiş ve uluslararası aktörlerin siyasetlerini şekillendiren bir unsur olmuştur.

Terör, herhangi bir amaca (bu amaç genellikle siyasaldır) ulaşmak için sivillerin veya güvenlik görevlilerinin propagandaya yönelik, ses getirici bir eylemle öldürülmesidir (Bal, 2006:8). Amaçların ve taleplerin dramatize edilerek dile getirilmesi için zor ve şiddet yöntemi

benimsenir. Terörün amacı, devletlerin ve halkların rasyonel düşünmesini engellemektir (Arı, 2013:152).Terör toplumsal yapıyı değiştirerek yönetmek ister. Bir toplumu var eden din, eğitim, ordu, medya, ekonomi, siyaset ve aile gibi toplumsal kurumlara saldırarak öncelikle yıpratmaya ve son olarak da işlevsiz hale getirmeyi amaçlar. Şiddet yoluyla toplumda değişimin ve dönüşümün yıllar alacak olan mesafeleri kısa sürede almak hedeflenir (Muş, Can ve Güçlü, 2015:10-11).

Terörle ilgili tanımlarda en sık vurgulanan yönler, terörün siyasal amaçlara ulaşmak amacıyla planlı şekilde kullanılan bir dil, söylem, araç, yöntem ve stratejiye işaret etmesi ve doğasında stres, korku, endişe, kaygı, panik, telaş ve dehşet duyguları uyandırma özelliklerini barındıran şiddet eylemi olduğudur. (Küçükcan,2010:36).

Terör kavramının üç unsuru bulunmaktadır: İdeoloji, Örgüt ve Şiddet. Terörün öncelikle bir ideolojik alt yapısının olması gerekmektedir. İdeoloji unsuru, örgütün siyasi hareket yönünü oluşturmaktadır. Örgüt, benimsediği ideoloji doğrultusunda ilerlemekte, stratejisini buna göre belirlemektedir. Örgüt unsuru, organize bir yapı içerisinde, aynı ideolojiyi benimseyen ve aynı hedefe yönelmiş kişilerden oluşmaktadır. Terörün en önemli unsuru ise, şiddet unsurudur. Terör örgütleri şiddeti, ideolojileri doğrultusunda belirledikleri hedeflere ulaşmada önemli bir araç olarak görmekte, "silahlı propaganda" adı da verilen terör eylemlerini, mevcut anayasal düzeni değiştirmek için kaçınılmaz bir yöntem olarak benimsemektedirler (Gençtürk, 2012:3-4).

Terör, başta ekonomik yapı olmak üzere sosyo-ekonomik ve siyasi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Gelir dağılımının dengesiz olması, adaletsizliğin artması ve sınıfsal yapının belirginleşmesi, işsizlik oranının artması teröre sebep olabilmektedir. Sosyo-kültürel yapıda artan farklılaşma, temel değerlere yönelik bakış açısının değişmesi göç, hızlı nüfus artışı terör ortamının gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Siyasal açıdan ise bir inanç veya ideolojinin taleplerini kabul ettirmek adına kişilerin örgütlenerek şiddete başvurmaları mümkün olabilmektedir. Bu genelde siyaset alanının darlığı, siyasi kültürünün kavgacı bir yapıda olmasından kaynaklanabilmektedir (Gül, 2012:21-22).

Teröre dair yapılan tanımlardan onu diğer şiddet eylemlerinden ayıran özellikleri özetlemek mümkündür. Bunlar (Lutz, 2008: 9-13'den aktaran: Yıldız, 2010:6-7):

- Terörizm, politik hedefler ve güdüler içermektedir,

- Terörizm, şiddet kurbanlarının ötesinde esas olarak hedef kitle üzerinde korku yaratmak üzere düzenlenmektedir,
- Şiddet, kolaylıkla teşhis edilebilecek, iyi bilinen örgütlenmeler tarafından gerçekleştirilmektedir,
- Şiddet eylemi, politik hedeflere veya aktörlere olabileceği gibi, tamamen sivillere de yönelik olabilir; ya da her ikisi birden de olabilir,
- Şiddet eylemi, genellikle gereksinim duyulan siyasal bir gücü ya da konumu sağlamak üzere düzenlenir.

Sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi terör kavramı da dünyanın sosyal ve siyasal koşullara bağlı olarak değişim yaşamaktadır. Bu çerçevede terörün ideolojisi, örgütlenmesi, zaman ve mekân algısı, şiddet kullanımını süreç içerisinde değişime uğramıştır. Örneğin günümüzde bir terör çeşidi olarak “Siber Terör” olgusundan bahsedilebilmektedir.

Terörün Kısa Tarihi

Terör hareketi süreç içerisinde farklılık göstermektedir ve bu değişimi anlamak için modernliğin geliştiği ilk dönemden günümüze terör yapısını incelemek gerekir. Bu bağlamda siyasal ve sosyal koşulların değişime uğradığı tarihsel süreç üç dalga şeklinde ele alınmaktadır. Terör hareketinin ilk dalgası 19.yy. içerisinde sanayileşmenin ve kentleşmenin etkisiyle Batı ülkelerinde işçi kitlelerinin şikâyetlerinden ve anarşist hareketlerden ortaya çıkmıştır. İkinci dalga ise 20.yy’da bağımsızlık mücadelesi veren bağımsızlık hareketlerinin uyguladığı terör ve soğuk savaş dönemi terörüdür. Üçüncü dalga, 21.yy’da ortaya çıkan ve uluslararası gündemi işgal eden küresel/uluslararası terördür (Bal, 2006:7-8).

19.yy. terör hareketinde işçi kitlelerinin şikâyeti önemli olmakta birlikte terör hareketinin gelişmesini sağlayan anarşist hareketlerdir. Anarşistler, kişilerin ‘özgürleştirilmesi’ inandıkları için her türlü otorite ve kuruma saldırılması ve bunların yok edilmesi gerektiğine inanır. (Yayla, 1990:345) Özellikle ‘Rus Anarşistleri’, hükümetleri ve sosyal kurumları yıkmak için kişisel ve kolektif şiddeti kullanmanın en hareketli savunucuları olmuşlardır (Gül, 2012:13). ‘Halkın İradesi’ (NorodnayaVolya) adlı terörist örgüt Çarlık karşıtı eylemlerde bulunmuşlar ve bu dönemin en ünlü anarşist yazarlarından Bakunin halkı zorbaya şiddet kullanmaya karşı şiddet kullanmayı önermiş ve yok etme dışında hiçbir eylem tanımadığını belirtmiştir (Çakmak, 2008:19).

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde “sömürge karşıtı” yeni bir dalga ortaya çıkmış, İkinci Dünya Savaşı'nın izlerinin silinmeye başladığı dönemde ise, Sovyetler Birliği'nin ideolojik desteğinde yeşeren “yeni sol dalga”, kendini yeni bir terörizm türü olarak 1960'larda hissettirmeye başlamıştır (Avcı ve Demir, 2017:4).Bu dönemde dünyanın birçok bölgesinde kanlı terör hareketleri görülmüştür. Bunun nedeni terörü destekleyen dış güçlerin varlığı, teknolojinin gelişmesi ve özgürlüklerin, milliyetçiliğin, bağımsızlığın yükselen değerler olması ve bu yolda terör eylemlerine başvurulmasıdır (Çakmak, 2008:21).

21.yy'da ise terör hareketi boyut değiştirerek küresel hale gelmiştir. Bu döneme kadar sadece devletlerin iç meselesi olarak görülen terör hareketi uluslararası gündemi işgal etmeye başlamıştır. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de yaşanan saldırılar sonrası küresel terör kavramı çeşitli şiddet olayları için kullanılmıştır (Cirhinlioğlu, 2004:98-99).Bu olaydan sonra terörizmin nicel ve nitel bir sıçrama gerçekleştirdiği söylenmektedir. 11 Eylül'den itibaren “Kıyamet terörizm”nden söz edilmesine yol açan özellikler arasında; terörist örgütlerin eşzamanlı saldırı yeteneği, saldırıların teknik açıdan mükemmelliği, failerin kendi ölümlerine gidişlerindeki kararlılık, ekonomik ve askeri hedeflerin (Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon) seçiminde gözetilen simgesellik, sivil uçakların kaçırılarak birer kitle imha silahına dönüştürülmesi ve olayın anında medyaya yansıtılması gösterilmektedir. (Saraçlı, 2007:1056)

Yeni Sosyal Hareketler Çerçevesinde Terör Hareketi

Sosyal hareketler sosyolojisi genel olarak terörü incelemekten uzak durmakta ve daha çok şiddet içermeyen hareketlerin yapı ve özelliklerini ele almaktadır. Zira yeni sosyal hareket yaklaşımında ele alınan konular-barış, çevre, kadın hareketi- bunu göstermektedir. Terör hareketinin yapısını yeni toplumsal hareketler bağlamında incelemek ve terörün değişen içeriğinin görülmesini sağlamak için gerekmektedir. Çünkü terör hareketi de kolektif bir davranış sergilemekte ve toplumsal yapıda hoşnutsuzluk yaratan uygulamalara karşı şiddeti amaç edinmektedir. Meşru olarak görülmesi de terör hareketinin mantığını, içeriğini, eylem biçimini ve değişen yapısının irdelenmesi gerekmektedir.

Soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşme olgusunun ivme kazanması terör hareketinin yapısını da dönüştürmüştür. Yeni sosyal hareketler ile mücadele alanının ekonomiden/ideolojiden kültürel alana kayması terör hareketinde kimlik unsurlarının ön plana çıkmasını sağlamış ve terör hareketi kimlik yönelimli biçim almıştır. İhmal edilmiş ya da esirgenmiş haklar, onları elde etmek isteyenler tarafından bir kimlik mücadelesine dönüştürülmüştür. Modernizmin kimliklerin kendisini ya da bileşenlerini yok sayan keskinliği

körelirken, postmodernist yaklaşımlarda farklılığın göstergesi olarak kimlik yüceltmeye başlanmıştır (Tatar, 2013:12).1990'lı yıllarla birlikte ideolojik sol terör olaylarının azalması ve bu dönemden itibaren terör hareketlerine hâkim olan unsurun ideolojik değil dini ve etnik kökenli olmaya başlaması (Çakmak, 2008:23) bunu göstermektedir. Ayrıca bu dönemlerde terör hareketlerinin yöntem ve etkilerindeki belirgin değişim de dikkat çekmektedir. İçerisinde çok fazla insanın bulunduğu yerleri hedef alan eylemler, tahrip gücü çok yüksek bombaların kullanıldığı ve dini ya da etnik sebeplerle terör eylemleri gerçekleştiren bir hareket ortaya çıkmıştır. Eylemlerin biçimlerinde görülen farklılıkların yanı sıra, eylemlerin sayısı ve tahribat gücünde de belirgin değişimler yaşanmıştır (Yalçınar, 2006:101). Bu bağlamda Sovyetlerin yıkılması ile terör hareketini kontrol altında tutan bir güç dengesi sistemi kalmayınca terör hareketi çok daha yıkıcı öngörülemeyen ve kuralsız bir hal almaya başlamıştır (Kanat, 2014:205).

Terör hareketinin değişen yapısı teknolojik imkanların artmış olmasından dolayı bir devleti hem içten hem de dıştan tehdit edecek bir mahiyet kazanmıştır. Etki alanını da genişleterek her türlü eylemi terör amacına yöneltebilecek esneklik kazanmıştır. Bu bir suikast olabileceği gibi, bir uçağın kaçırılması, bir okuldaki çocukların rehin alınması ya da turistik bir lokantanın bombalanması şeklinde de olabilmektedir (Cirhinlioğlu, 2004:31).

Klasik terör hareketlerinin fiziki sınırlılığı ve eylem kapasitesinin iletişim imkânlarının gelişmesi ile silik hale geldiği ifade edilmektedir. İnternet teknolojisinin gelişmesiyle suçun örgütlenmesi için adam, tetikçi ya da kurban bulma giderek daha kolay hale gelmiştir(Yıldız, 2012: 20).Bu gelişme terör hareketin küresel hale gelmesini ve birçok ülke toprağında eylem yapabilmesini sağlamıştır. Terör hareketi artık klasik anlamda belirli bir toprak parçası ile sınırlı değildir. Bu durum amaçların da küresel olması sonucunu doğurmuştur.

Hobsbawm ise yeni terör hareketinin iki ayırt edici özelliği bulunduğunu ifade etmektedir Birincisi, yeni terör hareketleri, onlar adına eyleme geçtikleri iddiasında oldukları kitlelerin pasif sempatisini kazandıkları durumlarda bile küçük azınlıklardan oluşmakta ve karakteristik faaliyet tarzları da küçük grup eylemlerine uygun olmaktadır. Yeni terör hareketinin ikinci ayırt edici özelliği ait oldukları topluluğun diğer üyelerinden ortalama olarak daha eğitilmiş olmaları ve daha üst bir toplumsal arka plandan geliyor olmalarıdır (Hobsbawm, 2008 :142).

Klasik terör açıklamalarında sosyo-ekonomik koşulların başatlığına vurgu yapılması yeni terör hareketi bağlamında açıklayıcı görünmemektedir. Sosyo-ekonomik koşulların terör hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamadığı gerçeği ile birlikte bu koşulların tek faktör

olarak değerlendirilmesi doğru gözükmemektedir. Eğer terör hareketi kitle malları dışındaki hedeflere yöneliyorsa bu durum büyük çoğunlukla siyasi hedefinin varlığını göstermektedir. Siyasi hedefin varlığı da bu hedefi anlayacak eğitilmiş kişilere ihtiyaç duyulacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Yeni terör hareketi bu durumda iyi eğitim alabilen görece olarak varlıklı kimseleri içinde barındırması gereken bir örgütlenme şekli olmaktadır. Özellikle küresel terör söz konusu olunca iyi eğitim almamış kimselerin eylem yapabilmesi söz konusu olmamaktadır (Cirhinlioğlu, 2004:77).

Yeni terör hareketi merkezîyetçi yapıdan âdem-i merkezîyetçi bir yapıya doğru dönüşüm yaşamaktadır. Yeni terör hareketleri lider ile bağlantılı olmakla birlikte çoğunlukla küçük grupların eylem sürecinde etkisinin olduğu görülmektedir. Hatta bazen grup düzeyinde eylemlerin yerini bireysel eylemler alabilmektedir. Bu gelişmeleri gösteren en önemli terör hareketi El- Kaide'dir. Örneğin, El-Kaide liderliğiyle bağlantı korunur fakat eylemciler büyükoranda kendi başlarındadırlar; kendi kendilerine eylemler geliştirirler, kaynak bulurlar ve kendi başlarına girişimde bulunurlar. Sonuçta çatışma ilkesi gayet basittir: "Yapabildiğin yerde, yapabildiğin zaman, düşmana olabildiğince şiddetli bir darbe indir." (Castells, 2006:176) Bu gelişme klasik terör hareketinden farklılığını göstermektedir ve terör eylemlerini tahmin etmek ve cevap vermek bakımından sorunlar çıkarmaktadır. (Cirhinlioğlu, 2004:89)

Yeni sosyal hareketler bağlamında terör hareketleri üç biçimde incelenebilir. Etnik terör, dinsel terör ve siber terör. Siber terör dışında diğer iki terör hareketinin tarihte örnekleri olmakla birlikte modern dönemde etkinlik kazandığı görülmektedir. Siber terör ise teknolojik olanaklarının gelişmesi ile ortaya çıkmıştır ve devlet ve toplumu tehdit edici tarafı tartışmalıdır.

1- Etnik Terör Hareketi

Etnik terör geçmişten günümüze varlık gösteren bir terör hareketidir. Etnik terör, kendi adlarını taşımayan ülkelerde yaşamayan bir etnik grubun milliyetçi veya ayrılıkçı düşüncelerle yapılmaktadır. Etnik terör hareketleri belli bir halk desteği alabilecekleri gibi başka ülkelerinde desteğini de alabilmektedirler (Çakmak, 2008:33). Diğer terör hareketlerine göre daha fazla şiddet içeren yöntemler kullanmakta ve daha acımasızca olmaktadır. Etnik terör hareketinin peşinde koştuğu amaçların gerçekleşmesi oldukça zor olduğu için, amaçlarına ulaşmak için daha fazla şiddet kullanmayı denerler ve çoğu kez şiddeti etkilemek

istedikleri etnik gruba yöneltirler (Baharçipek, 2010:10). Bazı durumlarda mensup olduğu etnik kùltürden olan kişilere de yönelebilmektedir.

Etnik terör hareketi ideolojik, ekonomik ve dini motifli diğer terör hareketlerinden farklılaşmaktadır. Diğer terör hareketlerinde olduğu gibi, etnik teröristler, muhalif grupları ve düşman yönetimi etkileme çabası içindedirler. Fakat diğer hareketlerin aksine, etnik terör hareketi farklı bir etnik kimlik oluşturmaya ve etnik bir hareketliliği teşvik etmeye odaklanmaktadır. Devlet tarafından sunulan bir kimliğin tersine, toplumsal bir kimlik inşa etmek için mücadele etmektedirler. Bu kimliğin inşası için de terörizme başvurmaktadır (Byman, 1998: 150'den aktaran: Şimşek, 2016:329).Geçmişten beri mevcut bulunan ya da oluşturulmuş dışlanmışlık, sindirilmişlik ve ötelenmişlik duygularıyla, kitleler var olduklarını ilân ve tescil etmek isteğiyle kimlik mücadelesine girişebilmekte (Tatar, 2013:13) ve şiddeti kimliği kamusal alanda kabul ettirmeye yönelik bir eylem biçimi olarak kullanabilmektedir.

2- Dini Terör Hareketi

Yeni sosyal hareketlerin kimlik yönelimli terör hareketleri bağlamında bir diğer hareket dinsel terör hareketidir. 11 Eylül 2001'de, ABD'de gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından, din ve şiddet arasındaki ilişki yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu saldırı sonrasında yapılan ilk açıklamalarda, olayların siyasi ve sosyal bağlamını hiç dikkate alınmadan hemen İslam ile şiddet arasında nedensel bir bağ kurulmuştur. Soğuk savaş sonrası hegemonik siyasal projeye uygun düşen bu söylem, medyanın da etkisiyle, kısa sürede yaygınlık kazanmıştır (Küçükcan, 2010:46). Dinsel terör hareketlerine yönelik algıların proje boyutunu bir kenara bırakacak olursak, dinin şiddeti meşrulaştırma aracı olarak kullandığı bilinen bir gerçektir. Nitekim tarihte bunun örneklerine de rastlanılmaktadır. Modernizmin dünyaya yayılması ile dinin etkisinin azalacağı düşünölmekteydi fakat küreselleşme süreci ile birlikte din toplumsal hayatta tekrar yükselişe geçmiştir. Bu bağlamda dinsel terör hareketleri de bu sürecin bir sonucu olarak farklı dinlere mensup kişilerce saldırı düzenlemektedirler.

Küreselleşme ve demokratikleşme süreçleri, yeni sömürgecilik ve hegemonik yönetimlerin baskısı, Kuzey-güney arasındaki eşitsizliklerin derinleşmesi, işgal ve adaletsizliklerin sürmesi gibi sosyal ve siyasi faktörler yeni aidiyet ve ittifak arayışlarını gündeme getirmiştir. Adaletsizlik, eşitsizlik, haksızlık, ezilmişlik, işgal ve hak ihlallerine karşı mücadele sürecinde, dini referanslar önemli bir meşrulaştırma ve mobilizasyon aracı olarak manipüle edilmiştir (Küçükcan, 2010:47). Bu sosyolojik ve siyasal değişimleri ve etkilerini göz önünde bulundurmadan dinsel terör hareketi hakkında tek bir dini hedef haline getirmek bilimsel bir

yaklaşım değildir. Zira maddi faktörler ve sosyal dinamikler hareketlerin ateşleyici gücü olabilmektedirler.

11 Eylül saldırıları sonrası dinsel terör denince özelde hep İslam dini hedef haline getirilmiştir. Oysa 11 Eylül öncesi farklı dinlere mensup kişilerce de terör saldırıları yapılmıştır. Örneğin Japonya’da Aum Shinrikyo (Yüce Hakikat) kült inancına mensup olanların Tokyo metrosuna yaptıkları zehirli gaz saldırısında birçok insan hayatını kaybetmiş ve 3.796 kişi yaralanmıştı. Yine 1993 yılında Hindu fanatikler Bombay’da Ayodha Camii’ni yakarak 400 kişinin ölümüne neden olmuştu (Küçükcan, 2010:49). Yaşanan bu terör olayları, teröre zemin hazırlayan koşulların oluşmasıyla tüm dinlerin terör için meşrulaştırıcı bir araç olarak görülebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta seküler veya dini ideolojilerin şiddetin meşrulaştırılması yolunda bir araç olarak görülebileceği söylenebilir.

3- Siber Terör Hareketi

Siber terörizm söylemi, 1990’lı yılların başlarında, internet teknolojilerinin hızlı bir şekilde büyümeye başladığı, “bilgi toplumu” tartışmalarının yapıldığı, teknoloji ve bilgisayar ağına fazlaca bağımlılığın gerçekleştiği ve özellikle ABD'nin karşılaşabileceği riskleri inceleyen çalışmaların artmasıyla başlamıştır (Alniak, 2004:2).Siber terör, gizli örgüt ya da gruplartarafından bilgisayar sistemleri, bilgi teknolojileri ve verilere yönelik olarak yapılan zarar verme amaçlı eylemler olarak tanımlanmaktadır. Siber terör hareketlerini, hacker’lardan ayıran en önemli özellik siber teröristlerin politik-ideolojik bir ajandaya sahip olmalarıdır (Yıldız, 2010:19).Siber terörün yeni terör hareketi içerisinde değerlendirilmesi de bu bağlamda düşünülmelidir. Siyasi ve sosyal taleplerin siber terör aracılığıyla kabul ettirilmek istenmesi veya duyurulması amaçlanmaktadır.

Siber terör, siyasi ve sosyal mercilere ve kişilere gözdağı vermek, baskı oluşturmak amacıyla resmî kurumların bilgisayarlarına, ağ sistemlerine, bilgi ve veri datalarına yapılan yasadışı tehdit ve zarar verici saldırılardır. Daha da ötesi, bir saldırının siber terörizm olarak görülmesi için bireye ya da mala karşı şiddet içermesi gerekmektedir. En azından “korku yaratacak kadar hasara” yol açmalıdır. Siber terör ölümcül olan ya da fiziki hasara yol açan, şiddetli ekonomik kayba neden olan saldırılar olarak örneklenebilir (Alniak, 2004:5).

Siber terör olgusu açıklanırken bir dizi senaryo gündeme gelmektedir. Bu çerçevede kentin trafik ışıklarının aniden durdurulması bu yolla can ve mal kaybının sağlanması, telekomünikasyon sistemlerinin tahrip edilmesi, elektrik ve doğalgazı sistemlerinin kapatılması, ulaşım ve su sistemlerinin tahrip edilmesi yoluyla can ve mal kaybının

sağlanması, bankacılık ve finans sektörünü e-bomba ve radyo aktif silahlarla tahrip etme, acil yardım, polis, hastaneler ve itfaiyelerin çalışmasını engelleme, özellikle e- hizmet veren kamu kurumlarını çalışmaz hale getirme (Kara, Aydın ve Oğuz, 2013:4) gibi olasılıklar söz konusu edilmektedir.

Siber terör olgusu günümüzde abartıldığı kadar etkili olmasada gelecekte etkili olmayacağı anlamına gelmemektedir. Zıt bir şekilde, terörle yapılan mücadelede elde edilen başarı teröristleri siber terör gibi olağandışı yöntemlere yöneltebileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Alniak, 2004:13).

Sonuç Yerine

Toplumsal yaşama dair rahatsızlıkların kolektif yansıması olarak ortaya çıkan sosyal hareket, ‘eski’ ve ‘yeni’ özellikleriyle varlığını devam ettirmektedir. Modernliğin ilk dönemlerinden 1970’li yıllara kadar olan dönem içerisinde yer alan sosyal hareketler klasik/eski sosyal hareketler olarak tanımlanmaktadır. 1970’li yıllardan sonra ve özellikle soğuk savaş döneminin sona ermesi ile ortaya çıkan sosyal hareketler ise ‘yeni’ hareketler olarak ele alınmaktadır. Bu dönem siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yaşanmasıyla sosyal hareketin ‘yenilik’ bağlamı gündeme gelmiştir. Özelden sosyalist hareketlerin dönüşümü eski sosyal hareketler içerisinde yeni sosyal hareketlerin çıkmasını sağlamıştır. Yeni sosyal hareketler iktidar talebinden çok yaşam tarzını ve kimliği bayraklaştırmakta ve gerek terör hareketlerinde gerekse diğer hareketlerde kimliğin amaç haline geldiği ve kamusal alanın dizaynına yönelik taleplerin ön plana çıktığı görülmektedir. İletişim ağlarının gelişmesi örgütlenme tarzını değiştirmiş ve sosyal hareketin küreselleşmesini sağlamıştır.

Terör hareketi de dünyanın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda dönüşüm yaşamasından etkilenecek yeni biçim almıştır. Bu döneme kadar terör hareketinin ekonomik temelli oluşu yerini kültürel alana bırakmış ve devlete karşı terörle birlikte topluma karşı terör de etkili olmaya başlamıştır. Teknolojik imkânların gelişmesi eylemlerin tahribat gücünü arttırmış ve korku, kaygı ve yıldırmanın etkisi çok daha derin hissedilmeye başlamıştır. Terör hareketinin küresel hale gelmesi fiziki sınırlılıkların etkisini azaltmış ve farklı milletlerden terör hareketine katılımı eylemci profili de farklılaşmıştır. Eylemci profilinde görülen değişimin en önemli sonucu eğitilmiş kişilerin hareket içerisinde yer alması olmuştur. Diğer taraftan küresel bir görüntü çizen terör hareketleri ‘Küresel düşün, yerel davran’ mottosuna uygun olarak âdem-i merkeziyetçi şekilde örgütlenmeye başlamıştır.

Terör hareketinin kimlik yönelimi etnik ve dini terör hareketini ortaya çıkarmıştır. Fakat bu iki harekette çeşitli tartışmaların odağı olmuştur. Etnik terör hareketinin gelişim süreci ve evrim yaşaması veya etnik terör hareketine dair kavramsal çerçevenin tüm toplumların tarihsel seyriyle farklılık göstermesi terörün salt etnisite veya dinsel boyutunu tartışması konusu yapmaktadır. Günümüzde kendisini etniklik veya dini çerçevede ifade eden terör hareketlerinin içerisinde çok farklı etnisiteye veya dine mensup kişilerin alması meselenin sadece etnik veya dinsel boyutu olmadığını göstermektedir. Etnik veya dinsel temelli terör hareketlerin ülkeler arası güç savaşında Truva atına dönüşmesi ve büyük stratejik güçlerin, kendi küresel projelerini gerçekleştirme yolunda verdikleri taktik mücadelelerinde önemli bir kaynak haline geldiğinin (Tatar, 2013:18) göstergesidir. Diğer taraftan iletişim imkânlarının gelişmesiyle siber terör olgusu etkisini yüksek düzeyde olmasa da hissettirmeye başlamıştır. Terör hareketlerinin amaçlarını siber saldırıyla gerçekleştirme isteği günümüz için uzak görünse de gelecek için tehdit oluşturabilecek düzeydedir.

Sonuç olarak, sosyal hareketleri ortaya çıkaran sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeleri göz ardı etmeden sosyal hareketin millî ya da yerel sebep veya dayanaklarla ortaya çıkmış olsa dahi küresel etkiye açık bir mahiyette (Tatar, 2013:18) olduğu unutulmamalıdır. Özellikle yeni sosyal hareketlerin küresel sermayenin para kazanmasına ve yayılımına engel olmayacak şekilde kurgulandığı (Tecim, 2016:33) bilinmektedir. Yeni terör hareketinin de kimlik yönelimli yapısı ve Post modern düşünceler etkisiyle ‘çoğulculuk’ kılıfıyla bölünme amacına matuf oluşu küresel projelerin varlığını göstermektedir. Nitekim Bauman’ın ifade ettiği, karşıt amaçlar yönünde hareket etmekten ve birbirleriyle savaşmaktan uzak olan siyasi parçalanma ile ekonomik küreselleşmenin yakın müttefikler ve dava arkadaşları olduğundan şüphelenilmesinin tabii olması (Bauman, 2014:81) bunu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

ALNIAK, O. (2004). Siber Terörizm. TASAM.

ARI, T. (2013). Uluslararası İlişkilere Giriş(4.Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.

AVCI, E., & DEMİR, C. (2017). "Terörizm Çalışmaları: Türkiye'deki Araştırmalara İlişkin Betimsel Bir Analiz". Security Strategies Journal, 13(26), 1-44.

BAL, İ. (2006). "Terör Nedir, Neden Terörist Olunur?". İ. BAL içinde, Terörizm (s. 7-23). Ankara: Usak Yayınları.

- CASTELLS, M. (2006). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür,2 Cilt Kimliğin Gücü (Çev.Ebru KILIÇ). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CİRHİNLİOĞLU, Z. (2004). Terör ve Toplum. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- COHEN, J. (2016). Strateji Ya Da Kimlik:Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. ÇAYIR içinde, Yeni Sosyal Hareketler (4.Baskı) (s. 101-120). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇAĞIRAN, M. E. (2008). Terörizm ve Uluslararası Hukuk. H. Çakmak içinde, Terörizm (s. 41-71). Ankara: Barış Platin Kitap.
- ÇAKMAK, H. (2008). Kavramsal Olarak Terör. H. Çakmak içinde, Terörizm (s. 29-40). Ankara: Barış Platin Kitap.
- ÇAKMAK, H. (2008). Tarihi Açıdan Terör . H. ÇAKMAK içinde, Terörizm (s. 17-28). Ankara: Barış Platin Kitap.
- ÇAYIR, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri:Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (s. 11-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇAYIR, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri:Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2.Baskı) (s. 11-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇETİNKAYA, Y. (2015). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. Y. D. ÇETİNKAYA içinde, Toplumsal Hareketler Tarih,Teori ve Deneyim (3.Baskı) (s. 25-71). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇOPUROĞLU, Y., & ÇETİN, B. (2010). "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 67-100.
- DEMİROĞLU, E. T. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması". Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi , 2(1), 133-144.
- DİRLİK, A. (2015). Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler:Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler. Y. D. ÇETİNKAYA içinde, Toplumsal Hareketler Tarih,Teori ve Deneyim (3.Baskı) (s. 75-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- GENÇTÜRK, T. (2012, Şubat 3). Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar. Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, s. 1-11.

- GİDDENS, A. (2012). Sosyoloji (Yayıma Hazırlayan:Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GIDDENS, A., & W. SUTTON, P. (2014). Sosyolojide Temel Kavramlar (Çev. Ali Esgin). Ankara: Phoneix Yayınları.
- GÜL, T. (2012). Terör & Terörizm. İstanbul: Ark Kitapları.
- GÜVEN, S. (2015). "Temsil Krizinin Siyaseti:Sosyal Hareketler". Sosyoloji Divanı(5), 25-38.
- HOBBSAWM, E. J. (2008). Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm (Türkçesi:Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KARA, O., AYDIN, Ü., & OĞUZ, A. (2013). Ağ Ekonomisinin Karanlık Yüzü:Siber Terör. Dokuz Eylül Üniversitesi:
<http://kisi.deu.edu.tr/oguz.kara/Ag%20Ekonomisinin%20karanlik%20yuzu%20siber%20teror.pdf> (Erişim Tarihi:24.03.2018) adresinden alındı
- KÜÇÜKCAN, T. (Kış 2010). "Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı". Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 24, 33-54.
- MARSHALL, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü (Çev.Osman Akınhay & Derya Kömürcü). Ankara : Bilim Sanat Yayınları.
- MUŞ, E., CAN, A., & GÜÇLÜ, İ. (2015). "Terörün Toplum ve Sosyal Hayata Etkileri". Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics, 1(2), 5-14.
- OFFE, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler:Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. K. ÇAYIR içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2.Baskı) (s. 47-73). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SARAÇLI, M. (2007). "Uluslararası Hukukta Terörizm". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XI(1-2), 1049-1078.
- ŞENTÜRK, Ü. (2006). "Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı". Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(1), 31-46.
- TATAR, T. (2013). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler". Orta Doğu Analiz, 5(57), 10-19.

- TECİM, E. (2016). Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma. F. T. TECİM içinde, Sosyal Hareketler Çağı (s. 13-36). İstanbul: Açılım Kitap.
- TOURAİNE, A. (2016). Toplumdan Toplumsal Harekete. K. ÇAYIR içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2.Baskı) (s. 31-46). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. (2015). Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi. Konya: Çizgi Kitabevi.
- UYSAL, A. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi. İstanbul : Tezkire Yayıncılık.
- YALÇINER, S. (2006). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(4), 98-119.
- YAYLA, A. (1990). "Terör Ve Terörizm Kavramlarına Genel Bir Bakış". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XLV, Sayı: 1-4, 335-385.
- YILDIZ, M. Z. (2010). "Değişen-Dönüşen Toplum ve Mekan Bağlamında Küresel Terörizmi Yeniden Düşünmek". Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 1(2), 1-24.

GENÇLERİN MESLEK SEÇİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kamber Tekin LAFÇI*

ÖZET

Çalışmamızda çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olan gençlik dönemindeki bireylerin meslek seçimi hakkında çalışma yapılmıştır. Bu seçimlerin gençlerdeki yansımalarının ne yönde olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Ayrıca gençlerin yaşamının en önemli kararlarından olan meslek seçiminin nasıl yapıldığını psikolojik ve sosyolojik boyutuyla ele alınmıştır. Çünkü gençlerin bazen meslek seçerken destek olduklarını düşündükleri faktörler karşısına bir zorluk hatta engel olarak çıkabilmektedir. Meslek seçimi genellikle gelişim dönemlerinden olan ergenlik döneminde yapılmaktadır. Bu gelişim döneminin bir özelliği olarak ikilemde kalma, sosyal çevreye uyum sağlamada zorluklar ve karşı cinse olan eğilim ön planda olduğu için hayatlarının en büyük dönüm noktalarından olan meslek seçimi hususunu ıskalayabilmektedirler. Bu ıskalama fikir üretmemeye, öngörüye sahip olunamama noktasında tıkanıp kalınmaktadır.

97

Gençlerin meslek seçerken hangi kriterlere dikkat ettiği literatür taraması ile incelenmiştir. Genç bireylerin özellikle sosyal ve psikolojik etkilerle seçtiği mesleklerde toplum içerisindeki hangi süzgeçlerden geçirerek reelde nasıl meslek seçtikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çünkü gençlerin meslek seçerken hayal ettiği meslek ile gerçekte seçmek zorunda olduğu meslekler birbirinden farklılaşmaktadır. Bu konuda sosyolojik etkenlerin etkileri incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Genç, Meslek, Akademik Hareketlilik

---

*Sosyolog.tknlfc.02@gmail.com

AN ASSESSMENT OF DIFFICULTIES OF YOUNG PEOPLE IN CHOOSING A JOB

ABSTRACT

In our work, we have been studying the selection of the profession of the youth during the transition period from childhood to adulthood. The question of what these elections reflect in youth is emphasized. In addition, the selection of the profession, which is one of the most important decisions of the young people's life, is handled with psychological and sociological dimensions. Because young people can sometimes turn out to be a difficulty or even an obstacle to the factors they think they support when choosing a career. The choice of profession is usually made during adolescence, which is the developmental period. As a feature of this developmental period, difficulties in staying diligent, adapting to the social environment, and the tendency towards counterinsure are the forerunners, making them unable to choose the vocation of the greatest turning point of their lives. This blindness is clogged at the point of not being able to produce ideas, not having the vision.

The criteria that the young people pay attention when choosing a profession are examined by literature review. In the professions chosen by young people especially with social and psychological influences, the way in which they pass through the filters in the society and how they choose profession in real terms has been discussed in detail. Because the profession that young people dream about when they choose a profession and the professions they really have to choose differ from each other. The effects of sociological factors have been examined in this respect.

KEYWORDS: Young, Profession, Academic Mobility

GİRİŞ

Gençliğin günümüzde meslek seçerken bazı kriterleri göz önünde tuttuğunu ve tutması gerektiği konusunda toplumca hemfikiriz. Fakat buradaki sorun gençlerin hangi değer ve normlara göre mesleklere yöneldiği önemlidir. Toplumun geneline bakıldığı zaman gençlerin asıl göz önünde bulundurması gereken kriterleri göz ardı ettiği başka çalışmalarda ispatlanmıştır. Makalemizin kaynakçalarından bir tanesi olan Türkan SARIKAYA ve Leyla KHORSID' in 2009 yılındaki “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi” çalışmasında bu ispatlanmıştır. Bu etmenlerin başında ise gençlerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarına göre meslek seçimine yönelmediği görülmektedir. Çünkü gençlerin sosyal bir çevrede yaşaması demek bu çevreden etkilenmesi anlamına gelmektedir. Bu çevrenin içerisinde yalnızca psikolojik ve sosyolojik etkilerle değil de daha pragmatik ve baskılarla meslek seçildiği görülmektedir. Gençlerin toplumsal kriterleri değil de yalnızca toplumsal baskılardan “mahalle baskısından” dolayı meslek seçmesi kişinin gelecekteki mutluluk oranını, doyum miktarını ve meslekten edilecek istifadeyi azaltmaktadır. Bunun için bireylere meslek seçimi dönemlerinde doğru rehberlik edilmesi gerektiği bir zorunluluk haline almıştır. Bunlarla beraber eğitim sisteminin de önemi ortaya çıkmaktadır. Eğitim sistemi birey dışında bir değişken olduğu için bu konuda devlet yöneticilerinin, bürokratların mesleki eğitime ve bilinçlenmeye yönelik bazı çalışmalar yapması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun için özellikle küreselleşmeyle beraber dünya konjonktüründen bağımsız değil de çağın teknolojik yapısı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ulusal ve uluslararası politikalar geliştirmek zorunluluğu mevcuttur. Aksi takdirde hem toplum içerisinde hem bireysel hem de toplumsal anlamda doyum yaşanmayacaktır. Toplumunu oluşturan bireylerin mutsuz ve mesleki anlamda doyuma ulaşmaması toplumsal refah seviyesinin düşmesine neden olacaktır.

GENÇLİK NEDİR?

Gençlik çağı insanların yaşamında en önemli, en kritik dönemlerden biridir. Bu dönemi önemli kılan birçok etken vardır. Bu etkenlerin fazlaca olması, değişkenlerin fazlaca olması “gençlik” tanımını yapmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Nihayetinde her bilim alanı da kendi içeriğine göre, kendi çalışma alanına göre tanımlama yapmıştır. Mesela biyoloji alanıyla ilgili gençlik tanımı, psikoloji ile ilgili gençlik tanımı, sosyoloji ile ilgili gençlik tanımı, antropoloji ile ilgili gençlik vs. bilimler kendi çalışma alanlarına göre gençlik

tanımı yapmaktadır. Genç ve gençlik kavramlarına ilişkin tam olarak görüş birliğine varılmış bulunan evrensel bir tanım henüz yapılamamıştır. Böyle bir görüş birliğine varılamamış olunmasının en önemli nedenlerinin başında, gençlik çağının soyut bir kavram olmasının büyük payı bulunmaktadır. Gençlik kavramı üzerine, gerek biyolojik, gerek demografik, gerek psikolojik, gerekse de sosyolojik pek çok tanımlamaya rastlamak mümkündür (Murat; Şahin, 2011,s.4). Bizim bu makalede altını çizdiğimiz nokta gençlerin meslekleri seçim noktasıdır. Meslek dışında genç için bu dönem evlilik çağıdır, çocukluktan çıkıp daha realist düşüncelerin yerleştiği dönemdir, gelecek için atılımlar yaptığı dönemdir, geri kalan hayatı nasıl yaşayacağını kararını verdiği dönemdir... bunlar gibi birçok önemli kararları içinde barındıran önemli bir dönemdir. Gençlik çağı hayatın en önemli ve en kritik dönemlerinden birisidir. Genç insan çocukluktan kurtulmanın ve yetişkinliğin sorumluluğunu almaya başlamanın tedirginliğini yaşar (akt. Sarıkaya ve Khorshid; 2009, s.394). Genç bu dönemde yetişkin rolünü benimseyerek seçim yapar ve sorumluluk yüklenmeye başlar. Bu seçim doğrultusunda beklenti ve isteklerini gerçekleştireceği ve geçimini sağlayacağı ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir meslek seçer. Gençlik tanımları bilimden bilime değiştiği gibi toplumdaki topluma değişkenlik göstermektedir. Ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren yaş sınırlamaları, gençlik ile ilgili politikaların uygulanışında da farklılıklar arz etmektedir. (Murat; Şahin, 2011, s.5) Çünkü gençlik dönemi hem yasal olarak hem de yasaların dışında tanımlanmak zorundadır. Yaş sınırları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Mesela İngiltere’de gençlik yaş 13-19, Estonya 7-26, Hollanda 12-25, İspanya 14-30, Lüksemburg 12-25 ve Türkiye’de ise bu sınır 15-24 olarak görülmektedir. ILO ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar gençlik dönemini 15-24 yaş grubu olarak kabul ettiğinden ve aynı zamanda 4857 Sayılı İş Kanunumuzun 71. maddesine göre, on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasak olduğundan hareketle; genç işgücü kavramı, 15-24 yaş grubu arasında bulunan ve bir hizmet akdine dayalı olarak ücret karşılığı çalışan kişi olarak tanımlanabilir. (Murat; Şahin, 2011, s.7)

Gençlik ile beraber bir diğer önemli kavram ise kişiliktir. Çünkü kişilik de bireyin hayatı boyunca kendisiyle beraber taşıdığı önemli değişkenleri beraberinde getirir. Çünkü kişiliğin oluşumunda hayat boyu yaşanan tüm olayların etkisi vardır. Bu da kişinin geçmişinde neler yaşadığı ve gelecekte neler yaşayacağıyla ilgilidir. Kişilik; bireye özgü, benzersiz, çok değişken olmayan, belirli bir konuda bireyin sergilediği davranışlar, düşünceler ve duygular bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kişilik ile beraber bir diğer önemli kavram ise kişinin benlik algısıdır. Benlik algısı psikolog A. Bandura’ya ait bir kavramdır ve şu şekilde tanımlanmıştır. Bireyin, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize etme

ve başarılı olarak yapma gücüne ilişkin kendi yargısına yetkinlik denir. Diğer bir deyişle, bir kimsenin belli bir işi başarı ile yapma konusunda kendi yeterliliğine olan inancıdır (Bozgeyikli,2005, s.222). Kişinin benlik algısının gelişmiş olması kişinin meslek seçimindeki önemli arterlerden birisidir. Çünkü kişi sadece meslek açısından değil her konuda benlik algısı gelişmediği zaman herhangi bir işi yapamaz. Kişinin o işi yapabileceğine inancı kalmamış ise üstesinden gelmesi söz konusu değildir. Bu psikolojik bir süreçtir. Bu süreç sonunda ya öğrenilmiş çaresizlik oluşur ya da kendini gerçekleştiren kehanet.

MESLEK NEDİR?

Meslek, bireylerin hayatını kazanmak için yaptığı kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi, becerilere dayalı etkinlikler bütünü olarak tanımlanabilir (Yanikkerem ve ark. 2004, s.61). Meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kuzgun, 1994, s.51; Tuzcuoğlu, 1994, s.266). Tanımlarda da görüldüğü gibi meslek insanların hayatını değiştirmek için yapılı fakat bu meslekler yine içinde yaşadıkları toplum tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde olmaktadır.

Kariyer kelimesinin yabancı dillerdeki köklerine bakıldığında, Latince “carrus” (at arabası) ve “carrera” (yol), Fransızca “carriere” (yarış yolu), İngilizce “career” (meslek) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin Türkçe kullanımında ise yaşam, iş ve meslek kavramlarını karşıladığı söylenebilir (Aytaç, 1997, s.19). Birey açısından kariyer, bir işe sahip olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Kariyerde ilerleme daha çok ön plana çıkar, sorumluluk, mesleki ve sosyal anlamda daha yüksek saygınlık elde etmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda kariyer, başarıma duygusu, karşılaşılabilecek olanaklar, psikolojik ödüller, daha iyi yaşam biçimi gibi pek çok hususla yakından ilgilidir (Demirbilek, 1994,s.72). Kariyer ile meslek kavramları çoğu kere aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat özde bir ayrıntı saklıdır. O da meslek seçildiği zaman o mesleğe ait olursun, o mesleğin icracısı olursun; fakat kariyer kavramında icra ettiğin meslek yolunda ilerlemek durumu söz konusudur. Meslekte bir üst kademeye geçmektir kariyer. Bu anlamda mesleği iyi ya da kötü icra edebilirsin, kariyerde bir önceki adımdan daha iyi olmak zorundasın.

GENÇLER MESLEĞİ NASIL SEÇİYOR?

Meslek seçimi nedir? Meslek seçimi; kişinin var olan meslekler içinden, yapabileceğine inandığı, kendisine maddi ve manevi kazanç sağlayacağını düşündüğü mesleğe yönelmesidir. İdeal meslek seçimi tanımı budur. Fakat mesleklerin seçimi sahada farklıdır, işleyişi tanımdakinden farklıdır. Bunun sebepleri bu başlık altında incelenmiştir. Çünkü yukarıda bahsedildiği gibi gençliğin, kişiliğin ve özel yaşamın bireylerin hayatını çok farklı yönlere çekip farklı sorumluluklar yükleyebilmektedir. Bu bağlamda gerçekte gençlerin meslek seçerken ki bazı yöntemlerinden bahsedilecektir. Bu yöntemler;

Türkan SARIKAYA ve Leyla KHORSHID 'in "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi"

Özlem KÖROĞLU' nun "Meslek Seçimi ile Kişilik Özellikleri arasındaki ilişkinin Belirlenmesi: Turizm Rehberliği Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma"

Türk psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi Cilt II, Sayı:17 de yayımlanan "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi" çalışmalarındaki sayısal veriler temel alınarak incelenmiştir.

İdeal meslek seçme yöntemi ise bir sonraki başlık altında incelenecektir.

1.İş İmkânları: Günümüzde gençler meslek seçerken öncelikle dikkat ettikleri özellik iş imkânlarıdır. Gençler ilgisi yeteneği olsa dahi kendisinin bu isteklerinden vazgeçip maddi kaygılarla hangi meslekte daha kolay atanabilirim, hangi bölümden daha çabuk iş bulabilirim kaygısıyla hareket etmektedirler. Araştırmada öğrencilerin daha çok güç, beceri ve yararlılığa sahip olan ve yüksek gelir getiren meslekleri seçtikleri bulunmuştur (Sarıkaya ve Khorshid, 2009, s.405). Çünkü kişi yaşamında öncelikle maddi kaygılardan kurtulup sonra ilgi ve yeteneğine göre bir çalışmanın içerisine girmektedir. Bireyler maddi olarak sıkıntı yaşamaktan kurtulunca ilgi ve yetenekleri meslek olarak değil bir hobi olarak icra etmeye başlamaktadırlar. Gençler arasındaki tek düşünce bu değildir. Aynı zamanda Türkan SARIKAYA ve Leyla KHORSHID'in çalışmasının şu bölümü gösteriyor ki araştırmaya dahil olan öğrencilerin manevi doyumun da önemli olduğunu gösteriyor. "Öğrencilerin seçtikleri mesleklerin verdiği doyuma göre mesleği tercih etme nedenleri incelediğinde; insanlara yardım etmenin bu meslekte kendisine doyum vereceğini belirten öğrencilerin %41'inin meslek ilgili olumlu görüşleri olduğu için, yeni bilgiler öğrenmenin doyum vereceğini belirtenlerin %42,3'ünün başkalarının önerileri üzerine, farklı yerler gezip görmenin kendisine doyum vereceğini belirten öğrencilerin %30.3'ünün çaresizlik duyguları yaşadığı için, yüksek statülü bir meslek sahibi olmak isteyen öğrencilerin %33'ünün avantajları ön planda tuttuğu için mesleği seçtiği saptanmıştır."

2.Gelir Durumu: Buradaki gelir durumu ailenin gelir durumu ile ilgilidir. Gençler eğer ekonomik olarak herhangi bir sorun yaşamayan bir aileden geliyorsa küçük yaşta erkenden para kazanmanın yollarını aramadığı için uygun yaş olan 18-24 yaş arasında mesleğini daha akılcı seçebilmektedir. Fakat kişi ekonomik olarak yoksul bir aileden geliyorsa erken yaşta ailenin paraya ihtiyaç duymasından dolayı iş hayatına erkenden atılır. Bu da çocuğun meslek seçiminde karar veremeyecek durumda olmasından dolayı kararın aileye bağlı olduğunu gösterir. Bu meslek seçimleri genellikle çıraklık ile başlar. Bu durumlarda ise genç, meslek seçimi döneminde mesleğini artık seçmiştir ve genellikle mesleklerini değiştirme yoluna giderler. Ailenin sosyoekonomik ve kültür düzeyi kişinin meslek seçiminde önemli bir faktördür. Araştırmalar göstermiştir ki ekonomik ve kültürel düzeyi yüksek olan ailelerde gençler, yetenek ve ilgileri doğrultusunda destek görmektedirler. Ekonomik ve kültürel olanakları elverişsiz olan ailelerde gençler, kısa zamanda büyük kazanç getirecek veya itibar sağlayacak, moda mesleklere yönlendirilmektedir. Aile baskısının egemen olduğu hallerde ve mesleğin babadan oğula geçmesi şeklindeki geleneğin sürdürüldüğü ailelerde, gence, baba mesleğini sürdürmesi için baskı yapıldığı görülmektedir. Koşullandırma veya baskı yoluyla eğitilen bir gencin ya baba mesleğine yöneltildiği veya ailesine başkaldırarak, idealindeki mesleğe sahip olabilmek için ortamından uzaklaştığı görülmektedir (Sarıkaya ve Khorshid; 2009, s.408).

3. Ailenin Etkisi: Gençlerin meslek seçiminde ailenin etkisi bölümünün bir özelliği olan ailenin ekonomik koşulları ayrı bir başlık altında ikinci maddede incelenmiştir. Çünkü ekonomik durum başlı başına gencin meslek seçimini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu başlık altında ise ailenin ekonomik sebepler dışındaki etkisinden söz edilecektir. Bu bölümde ele alınması gereken en önemli konu ise ailenin sosyokültürel durumudur. Bunun en bariz örneği özellikle ülkemizin doğu kesiminde ve gelişmekte olan muhafazakâr ülkelerde görülmektedir. Kadınların okutulmaması konusu... Kız çocuklarının okutulmaması demek zorunlu olarak “ev hanımı” olarak yaşamını devam ettirmesi anlamına gelmektedir. Ki “ev hanımlığı” meslek olarak demografik formlarda meslek olarak anılsa da meslek tanımına uymamaktadır. Meslek tanımı önceki bölümlerde yapılmıştır. Ailenin bir başka etkisi ise kişiliğin ve sosyalizasyon sürecinin ilk adımı olan kurum olmasıdır. Burada bazı psikologların kişilik tipleri devreye girmektedir. Carl Jung’un kişilik tipleri olan “içe dönük” ve “dışa dönük” tipler. İçe dönük tipler genellikle bireyselcidir, sanatla uğraşırlar, toplumla kaynaşmaktan hoşlanmazlar. Dışa dönük tipler ise daha toplumsalcıdır, kişiler arası uyumu ve iletişimi iyidir, grupla hareket etmekten hoşlandıkları için iş bölümü olan, insanlarla ilgilenen mesleklerle ilgilenirler. Bireycilik-toplulukçuluk, kariyer planlama ve meslek seçimi üzerinde etkili olan bir değişken

olarak görülmektedir. Bu bağlamda bireycilik değerlerinin, sınırsız ve çok yönlü kariyer yönelimlerini etkileyebileceği ileri sürülebilir (Seçer, Çınar;2011, s.53). Bireyin iyimser ya da kötümser, içedönük ya da dışa dönük yapısının olması hayata bakışını etkilemekte, dolayısıyla, bu özelliği iş yaşamına da yansımaktadır. Özellikle, asabi, karamsar, nevrotik yapıda bulunan kişilerin bu özelliklerinin işine yansımaması olağan değildir (Koroğlu;2014, s.141). Ailenin, kişiliğin temellerinin atıldığı kurum olduğuna da değinmiştik. Dolayısıyla aile çocukların nasıl bir kişilik yapısına sahip olacağına doğrudan etki etmektedir. Kişilik tipleri de gençlerin nasıl bir meslek seçeceğinde önemli etkisi olduğu aşikârdır. Bir diğer psikolog James Marcia'nın "Kimlik Statüleri" kuramı ve bunlara sonradan ek iki tane daha kimlikten bahseden Erik Erikson'dur. Marcia gençlerin meslek seçiminde ailelerin etkisini inceleyerek kimlik statülerinden bahseder. Bunlara kısaca değinmek gerekir.

Başarılı Kimlik: Bu dönemde ergenin kararları tutarlıdır ve geçerlidir. Bireyin kendi tercihleriyle kimlik krizini tamamlaması ve çözümlemesi söz konusudur. Bireyler herhangi bir kararsızlık durumunda (bunalım durumunda) etkin karar alarak tercih yaparlar. Verdikleri kararların doğru olduğunu kabul ederler ve kararlardan memnundurlar. Diğer insanların kendisini kabul ettiğine inanırlar. Bu durumdaki bireyler kendi ailelerinin ve sosyal çevrelerindeki bireylerin dini, siyasi ve geleneksel inançlarını incelemişler ve kendilerine uygun olanları tercih ederek kimliklerine uygun olmayanlardan vazgeçmişlerdir.

İpotekli/Engellenmiş/Erken Bağlanmış Kimlik: Ergen kendine özgü bir kişilik oluşturamamakta, çevresinin yönlendirmesine ihtiyaç duymaktadır. Birey birilerinin bağımlılığına girer ve bu kişilerin düşünce, karar ve hayallerine ulaşmayı ister. Bu bireyler başka seçeneklere ilişkin hiçbir araştırma yapmaksızın ya da başka seçeneklerle ilgili sınırlı araştırmalarla ailevi değerlere sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Kimlikle ilgili tüm kararlar anne-baba, deneyimli ya da otorite olarak kabul edilen diğer kişiler tarafından alınmıştır. Birey, benlik arayışına hiç girmez. Anne-babanın ya da diğer yetişkinlerin kendisi için belirlediği kimliğe girer.

Gecikmiş/Beklemeli/Moratoryum/Askıya alınmış Kimlik: Ailenin ve sosyal çevrenin tercihleri ile kendi tercihleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu kararsızlık nedeniyle hiç karar vermemeyi ve hiçbir şey yapmamayı tercih edebilir, başıboş dolaşırlar. Bu tür kararsızlık, erteleme, gözden geçirme ya da kendini dinlendirme sürecine yani moratoryum kişiliğine girerler. Bu nedenle öğretmenlerin ve anne-babaların bu dönemde ergenlere oldukça çaba gerektiren uzun vadeli hedefler değil; kısa vadeli ve daha az çaba gerektiren hedefler koyması daha uygun olur.

Kargaşalı /Dağınık Kimlik: Bu statüdeki bireyler çeşitli seçenekleri incelemiş olsalar bile yaşamlarında belli bir yönelme yapmamış kimselerdir. Bu tür bireylerde kimlik bunalımı yoktur. Kimliksiz olmak onları rahatsız etmez. Kimlik konusunda bir girişimleri yoktur. Bu statüdeki ergenler kriz yaşamazlar, ciddi bir şekilde seçenekleri araştırmazlar. Kararlarını durumdan duruma değiştirirler.

Erikson'un Diğer Kimlik Statüleri

Gölgelenmiş Kimlik: Bireyin seçiminde ailenin baskı ve zorlaması vardır. İpotekli kimlikte seçim aile isteklerine uygun yapılırken gölgelenmiş kimlikte bu seçim baskı altında gerçekleşir.

Ters Kimlik: Bazı durumlarda ergenler ebeveynleri ve yaşadıkları toplum tarafından istenmeyen kimlik türlerini seçebilmektedirler. Örneğin; eğlence olsun diye hırsızlık yapan bir savcının kızı. Hiç kimse olmaktansa “kötü” biri olmayı tercih ederler.” (<https://egitimvaktim.com/marcianin-kimlik-statuleri/>)

Görüldüğü gibi ailenin kişiliği ne denli etkilediği ve kişiliğin de gelecekte meslek seçiminde ne derece önemli olduğunu psikologların kuramları da desteklemektedir. Bunun dışında bazı araştırmalar da bunu destekler niteliktedir. Araştırmamızda gençlerin yaşamlarında en fazla ailesine değer verdiği görülmektedir. Bu sonuç, gençlerin ailesinin isteklerine uyduklarını, bazılarının ailesini memnun etme isteği nedeniyle kendilerinin istemedikleri meslekleri seçtiklerini düşündürmektedir (Sarıkaya ve Khorshid; 2009, s.404). Bir başka çalışmada ise şu sonuç ortaya çıkmıştır. ...Bununla birlikte yapılan araştırmalarda meslek seçimi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler de araştırılmış ve ikisi arasında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlara benzer şekilde Y. KUZGUN insanın gününün üçte birini mesleki faaliyetlerin doldurduğunu, bu faaliyetlerin bireyin kişisel özelliklerine, yetenek ve ilgilerine uygun olması halinde mutluluk ve doyum yaşanabileceğini ifade etmektedir. A. TEMEL de meslek ile kişilik özellikleri arasında önemli bir bağ olduğunu ve kendi kişiliğine uygun mesleği seçen bireylerin yaptıkları işten daha fazla haz aldıklarını ve başarılı olduklarını belirtmektedir. Ona göre bir kimsenin kendisine uygun mesleği seçebilmesi için önce kişilik özelliklerini tanımlaması gerekmektedir (akt. Köroğlu;2014, s.140).

4.Sosyal ve Kültürel Çevre: Bireylerin hayatına yön veren en önemli etkenlerden bir tanesi de kişinin sosyal ve kültürel çevresidir. Bireyler içinde yaşadığı toplumda mutlu yaşayabilmesi için içinde bulunduğu grubun, topluluğun veya çevrenin değer ve normlarını göz önünde tutarak yaşamak zorundadır. Bu değer ve normlar kişiliğin oluşmasında en az aile kadar etkilidir. Çünkü bireyler belirli yaş dönemine kadar aile içerisinde kalsa da belli bir

yaştan sonra –ki bu yaş yasal olarak 18 yaşını doldurmaktır- aileden uzaklaşıp toplumla etkileşim haline girmeye başlar. Kişiliğin oluşumuna dair sosyal ve kültürel çevrenin etkisinin ne denli önemli olduğunu şu atasözü de göstermektedir. “Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim.” Sosyal ve kültürel çevreye dair ailelerin de çocuklarına öğütleri genelde nasıl bir arkadaş seçmesi gerektiği yönündedir. Henüz çocuk yaşta iken okulda çalışkan öğrencilerle zaman geçirmesi söylenir. Bu ve buna benzer örnekler toplumumuzda fazlaca mevcuttur. Bu düşüncenin temeli çocuğun ileride toplum tarafından daha fazla kabul görmüş, statüsü yüksek meslekler seçmesi içindir. Ailenin sosyoekonomik ve kültür düzeyi kişinin meslek seçiminde önemli bir faktördür. Araştırmalar göstermiştir ki ekonomik ve kültürel düzeyi yüksek olan ailelerde gençler, yetenek ve ilgileri doğrultusunda destek görmektedirler. Ekonomik ve kültürel olanakları elverişsiz olan ailelerde gençler, kısa zamanda büyük kazanç getirecek veya itibar sağlayacak, moda mesleklerle yönlendirilmektedir (Sarıkaya, Khorshid; 2009, s.408). Bunun bir de toplumdaki topluma fark etmesi durumu söz konusudur. Her ülkenin kendince değerleri, kuralları, yaşama biçimi, coğrafyası vs. değişkenler meslekler konusu da etkilemektedir. Öyle ki bu durum gençlik yaş dönemlerinin yaş sınırlarını dahi etkilemektedir. Bazı ülkelerin yaş sınırlarından yukarıda bahsedilmiştir. Sosyal ve kültürel çevrenin, kariyer yönelimlerini ve tercihlerini etkilediği yaygın bir düşüncedir. Bu yüzden uluslararası farklılık ve benzerliklerin kariyer tercihlerini nasıl etkilediği ilgi çekici bir araştırma alanıdır. Kültürel değerlerin, özellikle kişilerarası ilişkileri düzenleyen değerlerin, kariyer geliştirme sürecinde önemli etkiye sahip olduğu savunulmaktadır (akt. Seçer, Çınar; 2011, s.53) Bu konuda yapılan araştırmaların ülkelerde iş alımlarında işverenlerin nelere dikkat ettikleri, hangi ölçütlerle mesleğe eleman aldıkları değişmektedir. Çünkü bahsedildiği gibi ülkelerin değerleri ve kültürleri insanların ne istediği ve nasıl biri olması gerektiği konusunda önemli bir ölçüttür. Kültürün bireycilik boyutu, iş arama davranışına da önemli etki yapabilmektedir. Çin ve Amerika Birleşik Devletleri’nde kişilerin iş bulmak için kullandığı sosyal ağların işleyişinin araştırıldığı bir çalışmada, her iki ülkede de bireylerin iş bulmak için kişilerarası ilişkilere güvendiği görülmüştür. Ancak toplulukçu yönü baskın olan Çin kültüründe bireylerin daha yakın çevresiyle ve birincil ilişkilerle iş aradığı görülürken, bireyci bir kültüre sahip Amerika Birleşik Devletleri’nde daha uzak ve geniş bir çevre ve ikincil ilişkilerin iş aramada kullanıldığı görülmüştür... Hintli işletme öğrencilerden seçilen bir örneklem ile yapılan araştırmada, bireycilik düzeyi yüksek olan öğrencilerin, para, sosyal prestij ve kariyerde ilerleme gibi unsurlara daha fazla değer verdikleri görülmüştür. Ayrıca bu öğrencilerin kariyer tercihlerinde ailelerinin ve ait oldukları sosyal ağların anlamlı bir etkilerinin olmadığı görülmüştür (Seçer, Çınar; 2011, s.54).

5. Yaşanılan Yerleşim Yeri: Genel olarak insanların ve bilhassa gençlerin yaşadıkları yerleşim yerleri bireylerin yaşam şeklini, hayata bakışını hatta konulara bakış açısını bile etkilemektedir. Tabi bu bakış açısını etkileyen tek etmen değildir. Bunun yanında teknolojinin de gelişip en ücra köşelere kadar taşınmış olması etkilidir. Köyde yaşayan gençlerin hayat şartları bakımından daha zor bir durumda oldukları malumdur. Tabi bu malumat gençlerin meslek seçimini etkilemektedir. Gençler bu konuda daha kolay iş bulunabilen, daha rahat meslekleri tercih ettikleri bazı araştırmalar göstermektedir. Kırsal kesim gençlerinin çiftçilikten yorulduğunu ve bu işten haz duymadıklarını kendi ebeveynlerinden tecrübe etmektedirler. Bu yorgunluk ve kırsal kesim şartları gençlerin başka çarelerinin olmadığı duygusuna kapılmalarına neden olmaktadır. Teknoloji ile birlikte gençlerin dünyaya açılmaları daha kolay olmuştur, fakat bunu hayata geçirme durumu oransal olarak çok düşüktür.

Gençlerin yalnızca kırsal kesim ve kentsel kesim şeklinde yerleşim yeri ayırımı yapmak çok da doğru bir çıkarsama olmaz. Bunun yanında büyük şehir ve küçük şehir ayırımı, doğu kentleri ve batı kentleri gibi değişik varyasyonlarda yerleşim yerleri ayırt edildiği zaman daha anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Çünkü büyük şehirde yaşayan gençlerin meslek aralıkları ve seçenekleri daha fazladır. Küçük şehirde yaşayan gençlerin meslek aralığı daha düşük olup seçenek sayısı daha azdır. Tabi bu oran küreselleşmeyle beraber düşse de sonuç yine aynıdır. Öğrencilerin yaşadıkları yerleşim yerlerine göre mesleği tercih etme nedenleri incelediğinde; ilçede yaşayan öğrencilerin %36'sının meslekle ilgili olumlu görüşleri, Büyükşehirde yaşayan öğrencilerin %19,4'ünün başkalarının önerileri üzerine, köyde yaşayan öğrencilerin %27,4'ünün çaresizlik duyguları yaşadığı için, %34,2'sinin avantajların ön planda olduğu için mesleği seçtiği saptanmıştır. Yapılan ki- kare analizinde (n:1000) bu farkın anlamlı olduğu saptanmıştır ($\chi^2=14,885$ s.d = 9, $p=0,094$, $p<0.05$). Yaşamı boyunca en uzun süre köyde yaşayan öğrencilerin avantajların ön planda olması üzerine meslek seçimini yapma oranı, diğerlerinden daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç köyde rahat yaşam koşullarının olmayışı, günlük yaşamda bedensel güç de gerektiren tarım, hayvancılık gibi işlerle uğraşıldığı için üniversiteyi kazanarak bir meslek sahibi olmak istemeleri ve köydeki yaşamdan kurtulmak istemelerine bağlanabilir (Sarıkaya, Khorshid; 2009, s.407).

6. Rol Model ve Rehberlik: Gençlerin özellikle son dönemlerde kendilerine rol model olarak gördükleri insanların mesleklerinden etkilendikleri görülmektedir. Bu rol model en başta gençlerin öğretmenleridir. Bu yüzdendir ki gençlerin birçoğu öğretmenlik mesleğinden etkilenmektedir. Bunun yanı sıra televizyon, internet gibi medyanın yaygınlaşmasıyla beraber gençlerin izledikleri film, dizi karakterlerinden de etkilendikleri gözlemlenmektedir. Tabi

bunun dışında gençlerin rehberlik modellerinden etkilendikleri de göz ardı edilmemelidir. Ragıp Özyürek ve Meral Kılıç-Atıcı'nın 2002 yılında yayımlanan araştırma sonucunda şöyle bir bilgi ortaya konulmuştur. "Bu araştırmanın bulgularına bir bütün olarak bakıldığında, öğrenciler meslek tercihlerini belirlerken en çok sınıf ve ders öğretmenlerinden, alan seçiminde kendilerine tanınan seçim özgürlüğünden; derslerdeki başarı durumlarından, derslere karşı olan ilgilerinden, dersane deneme sınavları ile ÖSS'den ve meslekler rehberi kitaplarından yararlanıyor görünmektedirler." Günümüzde özellikle lise son sınıfta meslek tanıtımları ile ilgili rehberlik servisleri meslek tanıtımı konusunda gençlere yönelik hizmetler sunmaktadır. Bu konuda gençleri daha iyi bilgilendirmek ve yönlendirmek adına bazı meslek adamlarını okula davet ederek meslekleri hakkında bilgi toplamalarını sağlamaktadırlar. İmkânları daha gelişkin okullarda ise üniversite ziyaretleri ile bölümler tanıtılmaktadır. Gençler bu yolla daha fazla meslek çeşidi, mesleklerin çalışma sistemini görmektedirler. Bu da gençlerin daha doğru meslek seçimi yapmaları konusunda ilgileri doğrultusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır.

7. Toplum Baskısı: Toplum baskısı başlığı adı altında yalnızca bire bir, bireye yapılan fizyolojik, somut baskılar değil aynı zamanda bireye uygulanan psikolojik baskılar da algılanmalıdır. Mesela derslerinde başarılı olan bir bireyin müzik alanına ilgisi olabilir. Bu kişinin herhangi bir etkiye maruz kalmadan başka prestijli bir meslek (doktorluk, mühendislik vs.) dalına yönelmesi durumunda toplumun psikolojik baskısından söz edilir. Çünkü birey toplumun değerlerin bağımsız olamayacağı için müzik alanını hobi olarak yapmaya başlamaktadır. Bu kişi yalnızca prestij için bir meslek seçtiği zaman hem başarı konusunda hem de bireyin mutluluğu konusunda sekteye uğraması söz konusudur. Dolayısıyla birey kendi ilgi ve yeteneklerine göre seçim yapmalıdır ki başarı da mutluluk da optimum düzeye ulaşabilsin. Birey; yetenek, ilgi ve istekleri doğrultusunda meslek olarak seçtiği alanda başarılı, verimli ve mutlu olur. Özelliklerini göz önünde tutmadan rastgele seçim yaptığında başarısız, verimsiz ve mutsuz olur. Bu nedenle birey, meslek seçerken kendi özellikleri ile seçeceği mesleğin nitelikleri arasında uygunluk olmasına dikkat etmelidir. (akt. Sarıkaya, Khorshid; 2009, s.394). Bu düzenin sağlanabilmesi için de ülkenin siyasi ve eğitim politikaları bu konuda bireye yasal bir destek sağlamalıdır.

8. Mezun Olunan Lise: Bireylerin meslek seçimi birçok psikolog tarafından ortalama 18-24 yaşları arasında seçildiği düşünülse de bu kanının bir de istisnai boyutu vardır. Bireylerin özellikle ülkemizdeki geçmiş eğitim sistemlerinde mezun olunan lise, öğrenciler arasında büyük bir handikap yaratmaktaydı. (2017 yılı itibari ile mezun olunan liselerin kat sayı farkları ortadan kalkmış olması bu handikabı ortadan kaldırmaktadır.) Mesela imam hatip

lisesi mezunu bir öğrenci veya meslek lisesi öğrencisi veya öğretmen lisesi öğrencisi... Bu öğrenciler birbirlerinin alanları ile ilgili bölüm seçmemekteydi seçse bile ağırlıklı ortaöğretim başarı puanı düşmekteydi. Kendi bölümleri ile ilgili bir bölüm seçme durumunda ise ağırlık ortaöğretim başarı puanı normalden daha fazla verilmekteydi. Bu sistemde öğrencilerin başarı puanları bölüm seçmeyi etkilediği için öğrenciler lise döneminden itibaren mesleğe yönelmek zorunda kalmıştır. Bu değişkenler sebebiyle öğrencilerin “nitelikli liseleri” tercih etme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Sarıkaya ve Khorsınd’ın 2009 yılı araştırma sonucunda şu bilgiye ulaşılmıştır. “Öğrencilerin %44,6’sının ise fen bilimleri ile ilgili bir fakülte/yüksekokulda okudukları görülmektedir. Fen bilimlerini seçen öğrenci sayısının daha fazla olmasının sebebi günümüzde fen bilimleri mezunu öğrencilerinin daha kolay iş bulmasına bağlanabilir.”

9. Puan Yeterliliği ve Tekrar Sınava Girmemek: Öğrencilerin meslek hayatına dair okulla ilgili meslek seçiminin en önemli virajı üniversitedeki okuduğu bölümdür. Genç okuduğu bölümde tam olarak mesleğini seçmiştir ve artık bölüm ile ilgili iş bulmaya yönelmektedir. Puan yeterliliği de iş imkânı, maddi koşullar ve statü ile bağlantılı olarak kişinin hangi mesleği seçeceği konusunda asıl değişkendir. Bu puan yeterliliği kişinin üniversite seçme sınavlarında aldığı puanların seçeceği bölüme (mesleğe) yetip yetmeme durumudur. Yine bireyler burada istediği bölüme yerleşebilecek puanı aldığı durumda meslek seçme konusunda sıkıntı bulunmamaktadır. Fakat birey istediği bölümden daha yüksek veya daha düşük puan aldığı durumlarda kişinin bölüm tercihi değişmektedir. Öğrenci istediği bölümden daha düşük puan aldığı zaman istediği bölüme yerleşememektedir. Bu durumda öğrenci ya başka bir bölüm seçmek zorunda kalmaktadır ya da tekrardan sınava girmek zorunda kalmaktadır. Başka bir bölüm seçmek durumunda kalındığı zaman puan yeterliliği değişkeninin meslek seçimi üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır. Tekrar sınava girmek de öğrenci için yeni bir yılın boşa gitmiş olması, tekrar sınava girmenin psikolojik etkisi, yaşanan sınav stresi ve mali külfetin tekrarlanması durumundadır. Birey burada psikolog S. Freud’un “kaçınma kaçınma” çatışma çözme sürecine girmektedir. Birey burada ya istemediği bir bölümü seçmek zorunda kalacaktır, ya da tekrardan sınava girmek zorunda kalacaktır. (Öğrenci iki durumda da memnun olmasa da bir tercih yapmak zorunda kalacaktır.) Bir diğer durum öğrenci istediği bölümden daha yüksek puan alma durumudur. Bu hallerde birey istediği bölümü seçme imkânı vardır. Birey istediği bölümü seçme özgürlüğüne sahipse sıkıntı yoktur. Uygun şekilde meslek seçilmiş olur. Fakat diğer meslek seçme değişkenleri (iş imkânı, aile etkisi, toplum baskısı, gelir durumu vd.) duruma dahil olunca birey ilgi ve yeteneği dışında meslek seçmek durumunda kalmaktadır. Çalışmamızda 351 ve üstü puan alan öğrencilerin meslekle ilgili

olumlu görüşleri olduğu için meslek seçimini yapma oranı diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Bu araştırma sonuçlarına göre 351 ve üstü puan alan öğrencilerin meslek hakkında olumlu görüşlerinin daha fazla olmasını, yüksek puan alan öğrencilerin yüksek statüye sahip, yüksek gelir getiren ve toplumda saygı duyulan meslekleri seçmelerine bağlanabilir (Sarıkaya, Khorshid; 2009, s.411). Sarıkaya ve Khorshid'ın çalışması 2009 yılına ait olduğu için puan hesaplamaları, puanların anlamları o döneme göre yorumlanmalıdır. O dönemki sistem ÖSYS sistemidir.) Görüntüye göre daha prestijli, daha kariyerli bir meslek seçmiş olabilir; fakat doğru mesleği seçmediği için seçilen meslekten doyum da verim de düşük olur.

10. Sıralama (Tercih) Hatası: Üniversiteye girecek öğrenciler (ki bu öğrenciler meslek seçen gençlerdir) bölümlerini seçerken puanlarını baz alarak belli bir tercih sırası oluştururlar. Bu tercihler belli süzgeçlerden geçerek oluşur. Bu süzgeçler tercihlerin bölüm seçimine doğrudan etkisi vardır. Burada sözü edilen süzgeçler; yine meslek seçimini etkileyen diğer değişkenlerdir. (İş imkânı, aile etkisi, toplum baskısı, gelir durumu vd.) Kişi burada ilgi ve yeteneğine göre bir meslek araştırıp seçmediği durumlarda istek dışı tercihler yapmaktadır. Bu da gencin verimi ve doyumunu düşük meslek seçmesi anlamına gelir ki bu sıralama hatasıdır. Sıralama hatası genellikle yanlış rehberlik ile oluşur. Çünkü özellikle ülkemizde üniversite tercih döneminde genellikle ilk tercihler puanların üstünde tercih yapma “geleneği” vardır. Bu durumun yaşanmasının sebebi ülkede sıralama ve tercihlerin az yapılması sonucu yüksek bir bölüme yerleşebilme ihtimalidir. Bu çok küçük bir ihtimal olduğu için öğrenciler arasında “ölü tercih” adını almıştır. Öğrenci bu durumlarda o bölümün kendisine gelmeyeceği düşüncesi ile tercih yapmıştır. İsteddiği bölümden önce yazdığı için tercih hatası yapmıştır. Bu durumda birey doğru mesleği seçememiş olur. Puanı düşük olan öğrenciler çaresizlik ile sıralama yapmaktadır. Öğrencilerin üniversite tercih sırasına göre mesleği tercih etme nedenleri incelediğinde; üniversiteyi 1- 6 tercih arası kazanan öğrencilerin %37,8'inin meslekle ilgili olumlu görüşleri 13- 18 arası tercih yapan öğrencilerin %17,4'ü başkalarının önerileri üzerine, 19- 24 arası tercih ile kazanan öğrencilerin %30,4'ü çaresizlik duyguları yaşadığı için, 13- 18 arası tercih yapan öğrencilerin %39,7'sinin avantajları ön planda tuttuğu mesleği seçtiği saptanmıştır. Yapılan ki- kare analizinde bu farkın anlamlı olduğu saptanmıştır ($\chi^2= 27,764$, s.d.= 9, $p= 0,001$, $p<0,05$). Sonuçta 19-24 tercihlerini yapan öğrencilerin çaresizlik duygusu yaşadığı için meslek seçimini yapma oranı diğer tercihleri yapan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç öğrencilerin başka çıkar yol bulamadığı için, sadece üniversite mezunu olabilmek için bu mesleği seçtiklerini düşündürmektedir.

Bireysel meslek danışmanlığının kariyer kararsızlığı ve kişisel kararsızlığı düzeltmede başarılı olduğu saptanmıştır (akt. Sarıkaya, Khorshid; 2009,s.412).

11.Yaş: Gençlerin meslek seçimlerinde yaşın çok önemli bir etkisi vardır. Bireyler henüz çocuk yaşta iken meslek seçimlerini -gelişim psikoloğu J. Piaget'e göre "hayali dönem" adını verdiği- oyun döneminde (3-8 yaş) yaparlar. Bu seçimler adı üstünde hayali döneme ait olduğu için genelde oynanan oyunların etkisi veya izlenen bir çizgi filmde olur. Bunlar gerçek dışı değişkenler olduğu için meslekler de hayali olur. Özellikle okulöncesi dönemde çocuklarda bu duruma sıkça rastlanır. Dolayısıyla küçük yaşta seçilen mesleğin herhangi bir ehemmiyeti olmayacaktır. Meslek seçmek için önemli olan kritik yaş döneminde seçilmelidir. Sarıkaya ve Khorshid'in araştırması da bunu desteklemektedir. Bu anlamda yaşı büyük olan gençlerin mesleklere karşı tutumu olumludur. Meslek seçerken daha rasyonel meslek seçebilme durumları söz konusudur. Yaşı küçük olan gençler yönlendirilmeye açık olduğundan çevresinden etkilenme durumları söz konusudur. Yaşı büyük olan öğrencilerin meslekle ilgili olumlu görüşlerinin daha yüksek olmasının sebebi, daha mantıklı düşünmek, ailesinin ve çevresinin etkisi altında kalmamalarına ve daha fazla olgunlaştıkları için; meslek seçimi yaparken istedikleri meslekleri seçmesine bağlanabilir (Sarıkaya, Khorshid; 2009, s.412).

12.Cinsiyet: Gençlerin meslek seçimi üzerinde cinsiyet faktörünün de büyük bir etkisi olduğuna hiç kuşku yoktur. Bireyler meslek seçerken ilgi ve yeteneği ışığında seçmesi gerektiğini bilir. Fakat sadece ilgi ve yetenek yeterli değildir. Çünkü bireyler cinsiyetlerine uygun meslekler seçerler. Bu da toplumun yapısı ve biyolojik alt yapı ile ilgili bir durumdur. Dünyanın büyük bir çoğunluğunda ataerkil anlayış hâkimdir. Bu da mesleklerde kadın erkek ayırımını ortaya çıkarmaktadır. Biyolojik olarak da kadınların daha ince motor yeteneklerinin geliştiği, erkeklerin ise kadınlara göre daha kaba motor yeteneklerinin geliştiği bilgisi aşikardır. Toplumsal olarak da erkeklerin kadınlara göre daha fazla zorlukla karşılaştığı düşüncesi hâkimdir. Çünkü meslek, çalışma, iş yaşamı denilince zihinde oluşan şema erkek şemasıdır. Bunun bir sebebi de erkeklerin kas gücü olarak kadınlardan daha gelişkin olmasıdır. Bunun tam tersi bulgular da mevcuttur. "Mesleki Karar Vermede Güçlükler" adlı envanteri kullandıkları araştırmalarında envanterlerinin bir alt boyutu olan meslek seçimine ilişkin işlevsel olmayan inançlar kategorisinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla güçlükle karşılaştıkları görülmüştür. Bu sonuç Herring'in (1990) araştırmasında elde ettiği bulgu ile çelişmektedir (Bacanlı, 2012, s.87). Cinsiyete dayalı meslek seçiminin bir diğer önemli boyutu yine ataerkil toplum olmanın bir sonucu olan serbestlik durumudur. Erkekler kadınlara göre daha ev dışında vakit geçirmektedirler. Ev dışında fazlaca vakit

geçiren erkek genç çevresinden etkilenme durumu söz konusudur. Kadınlar ise daha zamanlarının çoğunu evde geçirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla meslek seçiminde erkekler dışarıdan etkilenirken kadınlar ise derslerden veya aile rehberliğinden etkilendiklerini söylemek mümkündür. Cinsiyete göre yapılan analizlerde kız öğrenciler babalarından, seçimlik derslerden, derslere karşı ilgilerinden, meslek inceleme gezilerinden ve meslekler rehberi kitabından daha çok yararlanırken, erkek öğrenciler de okul dışında ve tatillerde çalıştıkları işlerden yararlandıklarını belirtmişlerdir (Özyürek, Atıcı ;2002, s.35) Görüldüğü gibi kadınlar erkeklerden daha makul kaynaklara göre meslek seçtikleri için daha başarılı olma ihtimalleri yüksektir. Buradaki başarı mesleki doyum ve mesleki verimdir. Araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok kaynaktan yararlanmaları, onların daha “olgun” tercihler yaptıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu yorum önceki bulgular ile tutarlı görülmektedir. Örneğin tıp fakültesinde bulunan kız öğrencilerin daha özgül mesleki seçenekleri düşünebildiklerini ve mesleki kimliklerini daha iyi tanıdıkları vurgulanmaktadır. Diğer yandan, liseli erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla çalışma dünyası ile daha çok ilgilendikleri bulunmuştur. Bu araştırmada da erkek öğrencilerin, özellikle okul dışında ya da tatillerde çalıştıkları işlerden daha çok yararlanmış olduklarını ifade etmeleri, bu yaşantılar sayesinde önemli bilgiler topladıkları şeklinde yorumlanabilir (Özyürek, Atıcı ;2002, s.38)

GENÇLER MESLEĞİNİ NASIL SEÇMELİ?

Bir önceki başlık altında gençlerin mesleklerini nasıl seçtiklerini ele aldık. Bu başlık altında gençlerin reelde nasıl meslek seçtiklerini göstermektedir. Gençlerin meslek seçimindeki kriterlerin bazılarının rasyonel, bazılarının antirasyonel, bazılarının özgürce seçimler, bazılarının başkalarının etkisi altında kalarak kararlar verdiğini gördük. Bu da yanlış ve doğru kararların iç içe geçmesine sebep olmaktadır. Bu başlık altında ise gençlerin mesleklerini seçerken hangi kriterlere dikkat etmesi gerektiğini ele alacağız. Bu kriterler de birbirinden tamamen bağımsız değildir, net çizgilerle ayırmamak gerekir. Mesela ilgi ve yetenek kriterinin doğru bir şekilde yerine getirilebilmesi için özgür seçimlerin olması gerekir, bunun için de ülkedeki eğitim politikaları bir çerçeve çizmektedir. Buradaki uygun meslek seçim yöntemleri yukarıdaki başlık altında işlenen gençlerin nasıl meslek seçtikleri yöntemlerinin antitezi değildir. Çünkü yukarıdaki başlıkta işlenen bazı kriterler mantık çerçevesindeki seçimlerdir. Bu kriterler dışında da meslek seçme gerekçeleri de mevcuttur. Fakat burada ele alınan kriterler optimum, meslek seçimi için olmazsa olmazlardır.

1.İlgi ve Yetenek: Günümüzde gençler meslek seçiminde akılcı olmayan meslek seçimi yöntemlerine eğilim gösterdiğini görmekteyiz. Meslek seçiminde gençlerin dikkat

etmesi gereken en önemli kriter gençlerin kendi ilgi ve yeteneklerinin farkında olmasıdır. İlgi ve yeteneklerinin açığa çıkması için genç her şeyden önce kendisini tanımalıdır. Kişi kendisini doğru bir şekilde tanımadığı zaman sadece meslek konusunda değil hayattaki en kritik kararlarını verirken yanlış yola sapması kuvvetle muhtemeldir. Bu konuda gençlerin yalnız başına değil özellikle ailesi, okulu ve çevresine önemli işler düşmektedir. Kişinin kendisini tanıması yolunda kişiye yardımcı olmalıdır. Aile çocuğun ileride özgür bir birey olacağını, her zaman aileye bağımlı kalmayacağını göz önünde bulundurarak bireyin özgür ve doğru karar vermesine yardımcı olmalıdır. Aileden sonraki bir diğer önemli kurum ise eğitim kurumudur. Öğretmenlerin doğru rehberlik ile gencin kendisini tanımasına yardımcı olup kendi kararlarını verebilecek seviyeye getirmelidir. Meslek dışında evlilik gibi kararlar da gencin sonraki yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Evlilik dışında sosyal çevresini de yanlış insanlar üzerine inşa etmek zorunda kalmaktadır. Netice olarak “Kendisini tanımayan hiçbir şeyi tanıyamaz.” genellemesi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla kişi kendisini tanıdığı zaman ilgi ve yeteneklerini açığa çıkarıp yanlış seçenekleri eleyerek doğru yola girmeye başlamış demektir. Gençlerin meslek seçimi de bu noktada devreye girmektedir. Burada genç meslekleri analiz etmelidir. Her mesleği sistemli bir şekilde inceleyip avantaj ve dezavantajlarını zihinde analiz edip karar vermelidir. Burada avantaj ve dezavantaj noktasında önemli olan bir husus vardır. Bir mesleğin herhangi bir özelliği bir kişi için avantaj iken başka bir kişi için dezavantaj olabilmektedir. İşte tam da bu noktada biyolojik ve psikolojik anlamda bireysel farklılıkları devreye girmektedir. Bu yüzden iyi meslek kötü meslek yoktur. Kişiler için doğru meslek yanlış meslek vardır.

2. Seçimde Özgürlük: Meslek seçiminde doğru karar alınabilmesinin bir diğer önemli kriteri ise bireylere özgür seçim hakkının tanınmasıdır. Bireylerin seçim özgürlüğü olmadığı zaman ailelerine bağımlı ya da tamamen ters bir şekilde davranabilirler. Marcia ve Erikson bu kavramları yalnızca meslek açısından değil kimlik açısından, kişilik açısından ele almıştır. Kişilik meslek seçmekten daha geniş bir kavramdır. Bu yüzden bireylere özgür seçim hakkının tanınmaması kişinin değil mesleğini, bütün hayatının bağımlı olması anlamına gelmektedir. Bağımlı olan bireylerin başkalarının kendisi hakkında doğru kararlar olsa dahi mutlu olma ihtimali düşüktür. Çünkü insanlar doğası gereği bir şeyi kendisi başardığı zaman tatmin olur. Dolayısıyla gençlerin hayatında önemli bir yer tutan meslek seçiminde özgürlük hakkı tanınmalıdır. Yanlış karar verse dahi seçimde özgür olunmalıdır. Yanlış kararından vazgeçilmek isteniyorsa da doğru rehberlik ile yaklaşıp kişinin kendi yanlışını kendisinin görmesi sağlanmalıdır.

3.Kişilik: Yukarıda daha önce psikolog James Marcia ve Erik Erikson'un kimlik statülerinden bahsedilmişti. Kimlik demek bireyin hayattaki davranış örüntülerinin tamamının bir vücutta hayat bulması demektir. Bireyin kimliği ile kişiliği iç içe geçmiş iki kavramdır. Bireylerin kişiliği küçük yaşlardan itibaren belli etkilerle (okul, aile vs.) oluşmaya başlamaktadır. Tanımı gereği kişilikte hayat boyunca yaşanan bütün olayların etkisi vardır. Gencin meslek seçimini yaptığı dönemde ise kişiliğin önemli bir yeri bulunmaktadır. Birey Marcia ve Erikson'un kimlik türleri dikkate alındığı zaman mesleği konusunda birçok bilgi açığa çıkmaktadır. Mesela “ters kimlik” statüsünde dindar bir ailenin çocuğunun ateist olma eğiliminde olması; hâkim ve ya savcı bir kişinin suç işleyen çocuklarının olması ters kimlik statüsüne örnektir. Erikson'un bir diğer kimlik türünde ise “gölgelenmiş kimlik” vardır. Burada aile baskısı ile elde edilmiş bir kimlik ve meslekten söz eder. Marcia'nın “ipotekli kimlik” tanımında ise tamamıyla kişinin kararlarının olmadığını, hayata dair bütün kararlarını ailesine bırakmış olma durumu söz konusudur. Kişililerin bu ve buna benzer kimlik tiplerinde en büyük pay ailelere, ebeveynlere aittir. Bireylerin kendi kimliklerini ve kişiliklerini ilgi ve yetenekleri ışığında özgür seçimlerine bırakmalıdır. Ki burada Marcia'nın “başarılı kimlik” statüsünden söz edilecektir. Birey burada kendi seçimlerini kendisi yapmaktadır. Bu konuda ailesi tarafından desteklenmektedir. Başka bir durum olan ailesinin istediği bir mesleği de kişi seçmekten memnun ise yine başarılı kimlik statüsüne sahiptir denilir. Ailesinin istemediği bir mesleği kişi kendisi istiyor ise ve kendi istediği mesleği seçiyorsa yine başarılı kimlik statüsüne sahiptir. Marcia'nın kuramına göre dikkat edilmesi gereken en önemli nokta bireylerin seçiminin kendisinin yaptığı ve seçimlerinin peşinden sonuna kadar gitmeye çalışmaktadır.

4.Ülkedeki Eğitim Politikaları: Bireyler meslek ve iş seçimlerini yaparken sadece bireysel farklılıklar bazında kendi özgür seçimini yapamaz. Bunun için içinde yaşanılan ülkenin eğitim ve politikaları da önemli yer kaplar. Çünkü insanların sınırlarını içinde bulunan toplumun yazılı-sözlü olan değerler, normlar ve kurallar belirlemektedir. Her toplumun kendine özgü değerleri, normları ve kuralları olduğunu düşünürsek, bireylerin seçimleri de bu yönde değişkenlik gösterecektir. Kişiler kendilerini daraltılar bu kurallar ve koşullar karşısında seçim yaparken aynı zamanda ülkenin bürokrat ve siyasetçileri de kişilerin ilgi, ihtiyaç ve isteklerine objektif bir şekilde yasal çerçeveyi oluşturmalıdır. Bu konuda her devletin fırsat eşitliği ve şartlar eşitliği ilkesi ile davranmalıdır. Yasal çerçeveyi bu ilkeler ışığında oluşturmalıdır. Özellikle bazı ülkelerde fırsat eşitliği olmasına karşın şartlar eşitliği ilkesi bulunmamaktadır. Bu da adil olmayan seçimleri ön plana çıkarmaktadır. Özellikle liberal ekonomi sisteminin olduğu ülkelerde fırsat eşitliğinin yaratmış olduğu bir eşitsizlik söz

konusudur. Mesela; zengin bir ailenin çocuğu ve fakir ailenin çocuğu aynı sınava tabi tutulduğu zaman fırsat eşitliği ilkesi yerine getirilmiş olur. Fakat buradaki eşitsizlik sürece yansımıştır. Zengin ailenin çocuğu süreç içerisinde en iyi şartlarda sınava hazırlanmıştır. Sınav kaygısından başka bir kaygısı olmamaktadır. Özel eğitim ve öğretim sürecinden geçtikten sonra sınava girmektedir. Buna karşılık fakir ailenin çocuğu hem sınava hazırlanıp hem de ailesinin ekonomik sıkıntılarını gidermek isteyebilir veya köydeki bir çoban sürü yayarken sınava hazırlanmak durumunda olabilir. Sınava girerken ki fırsat eşitliği sürece yansımadığı için şartlar eşitlenmemiş olacaktır. Bu durumda devlet yöneticileri gençlerin geleceğini etkileyen her sınav için her eğitim ve öğretim basamağı için adil bir eğitim sınav sistemini uygun politikalarla desteklemek zorundadır. Aksi takdirde hem gençler ilgi ve isteği olan mesleklere yönelememektedir hem de toplumsal eşitsizlik ortaya çıkmaktadır ki bu o toplum açısından bir kaos sebebi olabilir. Öyle ki bazen şartlar öyle eşitsiz hale gelir ki geri planda kalmış, ekonomik yoksulluk çeken ailelerin çocukları bazı mesleklerin varlığından bile haberdar değildir. Başka bir durum ise gençler ilgi ve isteği olan meslek dallarını ancak maddi kaygılarının üstesinden geldikten sonra hobi olarak yapma yoluna gitmektedirler. Tüm sıkıntıların genel çerçevesini oluşturan temel etken, ülkelerin eğitim politikalarını güncelleyip geliştirerek adalet ilkesi doğrultusunda yapıp yapmamasından kaynaklıdır.

Ülke yöneticilerinin bireylere mesleki eğitim yapma konusunda da belli hizmetleri olmalıdır. Çünkü mesleki eğitimlerle bireyler hem daha önce seçmiş olduğu mesleğin ayrıntısını görecek; bilmediği avantajlarını, dezavantajlarını görecek hem de yeni meslekler tanıyacaktır. Bu mesleki eğitimlerin temelinde akademik hareketlilik, diploma denkliği ve yüksek öğretim kurumlarında yapılacak olan düzenlemelerdir.

Akademik Hareketlilik: Küreselleşmenin bir gerekliliği olarak bilgiye ulaşma konusunda ülkelerin yapması gerek ödevler vardır. Bunun başında bilgi ve birikimlerin evrenselleşmesidir. Bilgi ve bilimin geniş kitlelere ulaşması, geniş kitlelerden alınması konusu akademik hareketlilik ile ilgilidir. Bunun başında ise akademi kurumlarının devletin doğru politikaları gelir. Bu konuda akademisyenlerin ve öğrencilerin yurt dışı eğitim programlarına dahil olması gerekmektedir. Bunun için teknolojiyi geliştirmek ve gelişmiş teknolojiden yararlanmak zorunluluğu vardır. Özellikle akademik hareketlilik konusunda Avrupa Birliği ülkelerinin ve UNESCO'nun fazlaca çalışması bulunmaktadır. Bilginin evrenselliği ve nesillere doğal bir miras gibi aktarılabilmesi oldukça önemlidir. Ancak özellikle son yıllarda artan bilgi yoğunluğuna rağmen bilgiye ulaşım çabaları yetersiz kalmış, bilginin yenilenmesi yeni teknolojilerin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. İşte bu sorunlar ışığında bilgiye ulaşım olanaklarının zorlanması amacıyla akademik hareketlilik eylemleri

planlanmıştır. UNESCO'nun 1996-2001 yıllarını kapsayan orta vadeli stratejisinde akademik hareketlilik teşvik edilmekte, diploma ile edinilen becerilerin tanınması için girişimlerde bulunmaktadır. UNESCO, diploma denkliklerinin sağlanması amacıyla 11 Nisan 1997'de Avrupa Konseyi ile beraber 36 ülkenin katılımıyla Lizbon anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye bahsi olunan bu anlaşmayı imzalamamış, imzalayan ülkelerden sadece Azerbaycan, Estonya ve İsviçre kendi parlamentolarında onaylamışlardır (Tuncer ve Taşpınar, 2004: 2).

Murat TUNCER ve Mehmet TAŞPINAR'ın 2004 yılındaki çalışmasında Lizbon Anlaşmasını imzalayacak ülkelerden uymasını istediği maddeler aşağıdakilerdir.

- İlk ve Ortaöğretim sürelerindeki değişikliklerin giderilmesi
- Teorik olmayan konularda Ortaöğretim programlarındaki farklılıkların giderilmesi
- Ülkelerin genellikle kendi eğitim sistemlerinin en iyi olduğunu vurgulayarak uzlaşmayı kabul etmemesinden doğan anlaşmazlıkların giderilmesi

Yüksek öğretim sistemlerinde görülen farklılıklar ise şunlardır:

- Yüksek öğretim sistemlerinin bazı ülkelerde iki bazı ülkelerde üç aşamalı olması
- Master ve Doktora dereceleri ve terimlerinin ülkeden ülkeye farklılık arz etmesi
- Bazı yükseköğretim sistemlerinin formasyon vermeye yönelik olmasına karşın bazılarının ilk yıllardan itibaren özel konulara yönelmeleri
- Bazı ülkelerde üniversitenin yanında üniversite olmayan kuruluşlarında olması

Diplomaların Denkliği: Ülkeler arasında eğitim farklılıkları olduğu için ve siyasi sebeplerle bir ülkede bir okuldan mezun olununca başka ülkeler tarafından bu mezuniyet herhangi bir anlam taşımamaktadır. Bunun için yine ülkelerin birbirleriyle eğitim sistemi üzerinde uzlaşarak diplomaların denkliğini kabul etmesi gerekmektedir. Bu bilginin evrenselliği, geliştirilmesi ve güncellenmesi açısından önemlidir. Devletler bu fikri karşılıklı anlaşmalar ile akademik çevrelerin diploma denkliği ışığında bilgi alışverişi yapması için gereklidir.

Avrupa'daki eğitim sorunlarında biri de diploma ve derecelerin karşılıklı tanınması konusunda ortak bir eğilimin belirlenememesinden kaynaklanmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar, diploma ve derecelerin tanınması yolunda çalışmalar yapmaktadır. Bu kuruluşlar şunlardır:

- Avrupa Birliği
- Avrupa Konseyi
- UNESCO'nun Avrupa Bölgesi (CEPES-European Centre for Higher Education)
- İskandinav Bakanlar Konseyi (Nordic Council of Ministers)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne üye olan ülkelerde de diploma ve derecelerin karşılıklı olarak tanınması yönünde çalışmalara başlanmıştır. Avrupa Bölgesinde, diploma ve derecelerin tanınması doğrultusunda bilgi alışverişi yapan ve konuyla ilgili doküman hazırlayan iki çalışma grubu bulunmaktadır:

- Avrupa Konseyi ve UNESCO tarafından desteklenen ENIC Networks (European Networks of National Information Centers on academic recognition and mobility)
- Avrupa Birliği tarafından desteklenen NARIC Networks (Networks of National Academic Recognition Information Centers) (Tuncer, Taşpınar; 2004, s.2).

Yükseköğretimde Düzenlemeler: Murat TUNCER ve Mehmet TAŞPINAR'ın 2004 yılındaki çalışmasında YÖK'e ait 2002 yılına ait şu bilgilerini aktarmaktadır.

AB eğitimin kalitesi, süresi ve uluslararası tanınırlığı konusunda OECD ile birlikte çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar kapsamında yükseköğretim sistemlerindeki farklılıkların giderilmesi ve ortak bir eğitim sistemi teşekkülü için 25 Mayıs 1998 tarihli Sorbon Deklarasyonu ve 19 Haziran 1999 tarihli Bolonya Deklarasyonu önemli temel taşları olarak kabul edilmektedir.

Avrupa'daki bir başka eğilim lisans sürelerinin kısaltılmasıdır. Master ve Doktora süreleri bakımından da farklılıklar vardır. Lisans sürelerinin kısaltılmasının temelinde aşağıdaki sorunlar vardır.

- Bilgi yükü fazla 'ansiklopedik' programlar
- Mezunlar arasındaki yüksek işsizlik oranları
- Eğitimin ücretsiz olması, yükseköğretime girişte seçme sınavı yapılmadığından gelişigüzel yapılan tercihler ve bunun doğal sonucu olarak oluşan düşük motivasyon
- Öğrencilerin bir taraftan eğitimlerine devam etmeleri diğer taraftan çalışmalarıdır.

5.Çağa ve Konjunktüre Uygun Seçimler: Gençlerin meslek seçimi ile ilgi olan önemli etkenlerden bir tanesi de yaşanan döneme ve içinde bulunulan toplumun yapısına göre tahlil yapıp sonra seçim yapmaktır. Bunun için gençler doğru rehberlik ve araştırmalar sonucunda kendi ilgi ve ihtiyaçlarını da göz önünde tutarak seçimlerini yapmalıdır. Aksi takdirde kullanım süresi geçmiş meslekler seçmek zorunda kalınır ve bu da bireyi hem maddi hem de manevi olarak doyuma ulaştırmaz. Mesela geçmişte otomobillerin henüz icat edilmediği veya bu kadar yaygınlaşmadığı dönemde "nalbantlık" revaçta olan bir meslekti. Çünkü en önemli ulaşım aracı hayvanlardı ve "at" bu konuda en gözde hayvandı. Fakat şu anda ulaşım konusunda hayvanlara ihtiyaç duyulmadığı için bu mesleğin doyurucu olması beklenmez. Aynı dönemde de otomobiller bu kadar yaygın olmadığı için otomobil tamirciliği de o dönemde doğru bir meslek olmazdı.

SONUÇ

Meslek seçimi her bireyin hayatını etkileyen en önemli dönemeçlerden bir tanesidir. Bu dönemeci sağlıklı bir şekilde dönebilmek için seçimleri doğru bir şekilde yapmak zorundadır. Bu seçimleri doğru yapabilmek adına birden fazla değişken vardır. Bu değişkenler yukarıda başlıklar halinde verilmiştir. Başlıklar halinde verilmiş olması her başlığın birbirinden bağımsız olması anlamına gelmemektedir. Çünkü bir kişi seçim yaparken mesleğin statüsünü düşünürken diğer şartları da göz önünde tutmak gerekmektedir. Mesela ailenin veya toplumun tutumunu görmezden gelemeyiz. Bir kişi için mesleğin iş imkânları seçme sebebi iken başka bir kişi için doyuma ulaşmak önemli olan ölçüttür. Sadece bireysel farklılıklar meslek seçimi için yeterli değildir içinde yaşanılan toplumun yönetim şekli de sınırlar çizmektedir. Bu sınırlar dâhilinde de hareket etmek zorundadır. Elde olan ve elde olmayan sebepler bireyler tarafından doğru bir şekilde analiz edildikten sonra seçimler yapılmalıdır. Meslek seçiminde rehberlik yaparken doğruyu yanlış değil meslekleri doğru bir şekilde tanıtmak gerekmektedir. Zaten rehberliğin temelinde de doğruyu yanlış göstermek değil yol göstermek felsefesi vardır. Son olarak meslek seçimi bireyler açısından hayati değer taşıyor ve seçimi konusunda bireylerin özgür olması gerekmektedir. Seçimini özgürce yapan birey sonuçlar karşısında kimseyi sorumlu tutmayacaktır; tutamayacaktır.

KAYNAKÇA

Aytaç, Serpil (1997). Çalışma Yaşamında Kariyer, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Bacanlı, F. (2012). “Kariyer Karar Verme Güçlükleri ve Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançların İlişkisi” Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(37).

Bozgeyikli, H. (2004). “Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeğinin Geliştirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11,221-234.

Demirbilek, Tunç (1994). “Örgütlerde Kariyer Danışmanlığı Hizmetleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 71-85.

Dinç, E. (2008) “Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksekokulu-Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2(16), 90-106.

Erdayı, A.U. (2009) “Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye” Çalışma ve Toplum, İstanbul.

Erdem, A.Y.; BİLGE, F (2008) “Lise Öğrencileri İçin Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeğinin Geliştirilmesi” Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 29(3).

Karaca, S. (2005). Üniversite son sınıf öğrencilerinin iş bulma konusundaki kaygı düzeylerinin incelenmesi. Yayınlanmamış lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu.

Koroğlu, Ö. (2014). “Meslek Seçim ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Turizm Rehberliği Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (19), 137-157.

Kuzgun, Y. (1994). Çağdaş İnsanın En Önemli Kararı Meslek Seçimi, Bilim ve Teknik, http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/rehberlik/mesleki_tanitim/Meslek_Secimi.pdf, 26.12.2013.

Murat, S. Ve Şahin, L. (2011). “Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik” İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, 44, 1-48.

Özyürek, R. ve Atıcı, M. K. (2002) “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi” Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 17(2), 33-43.

Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009) “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi” Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2), 393-423.

Seçer, B. ve Çınar, E. (2011) “Bireycilik ve Yeni Kariyer Yönelimleri” Yönetim ve Ekonomi, 2 (18).

Tuncer, M. ve Taşpınar, M. (2004) “Avrupa Birliğinde Eğitim ve Mesleki Eğitim Yönelimleri” XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya.

Tuzcuoğlu, S. (1994). “Meslek Seçimi ve Önemi”, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6: 265-280.

Uyguç, N. (2003) “Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi” D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 1(18).

Yanikkerem E., Altınparmak, S. ve Karadeniz, G. (2004). “Gençlerin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler ve Benlik Saygıları”, Nursing Forum Dergisi, 7(2) :61- 62.